ГАРТ

1929

ДВУ

ВУСПП

HART

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»

REDAKTIERT VON: I. MYKYTENKO, I. KULYK, W. KORJAK,
P. USSENKO, M. DOLENGO, W. SOSSÜRA, W. JURYNETZ

STAATSVERLAG DER UKRAINA. JANUAR 1929

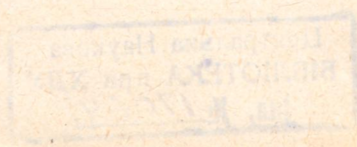

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО
ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАЇНСЬКОЇ
СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИ
СЬМЕННИКІВ

ТРЕТІЙ РІК ВИДАННЯ
РЕДАГУЮТЬ: І. МИКИ
ТЕНКО, І. КУЛИК, В. КО
РЯК, П. УСЕНКО, М. ДО
ЛЕНГО, В. СОСЮРА,
В. ЮРИНЕЦЬ
ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ
1929 СІЧЕНЬ

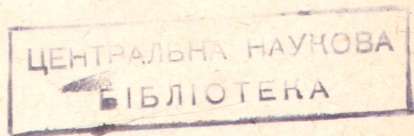

№ 1

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Перша друкарня ДВУ ім. Г. І. Петровського. Укрголовліт № 184. 19|I 1929. Замовлення № 342. Тираж 1.500 примірників

І ОТ ЗАРАЗ, ЯК ЗАВЖДИ — ЯСНО
І ТОЧНО, ЗА МУСКУЛЯСТИМ ЛЬОТОМ
ТВОЄЇ РУКИ, У ПОЖАРІ, В ПРИМРУ-
ЖЕНИХ ОЧАХ МИ БАЧИМ ТВОЇ — І
ДАЛЕКІ — НАШІ ВІКИ.

М. ЛЕДЯНКО

НА ГОРÀ

РОМАН

КНИГА ПЕРША:

ЯТРАНЬ ЧОРНА

НІБИ ПРОЛОГ

Тисячі... Мільйони... Мільярд. Ще тисячі і ще мільйони.

Людей.

І коли одні родяться, інші вмирають. Одним життя зароджується, іншим гасне. Як світло лямпи, де вигорів гас.

І коли так багато людей — нічого дивного, що двоє з них однієї хвилини тої ночи народилися.

Тої ночи в різних місцях російської імперії крізь зуби зціплені двох жінок стогін тихий вилітав. Тихий, бо кричати голосно вже не було сили. Муки замість насолоди колишньої у тілі були. Змордоване, лежало нерухомо. Блідість обличчя. Заплющені очі. І коли б не тихий стогін, смерть вбачалася б.

Нерухомо лежало змордоване тіло, тихим стогоном вилітало дихання. Замість насолоди колишньої в тілі мука була.

І раптом звинулося тіло від болю шаленого. Коли не вщухне, не витримати.

Трохи знесиленої тиші. Знов болю напад і раптом дикий, якийсь не схожий до людського, крик.

Конвульсивні рухи всього тіла. .

Тиша. . .

І несподівані почулися звуки. Досі їх не було і не могло бути.

Один лунав несміливо — здивовано. Скарга безпорадности вчувалася в ньому.

Це в розкішному помешканні. У великому місті на півночі.

А в хатинці на південь лунав голосніше.

— А-а-а. . .

Протест обурення. Захлинувся.

Гінеколог (столичний, відомий) обережно взяв рожевий живий шматок.

— Дочка. . .

Передав помічниці й схилився до гарної жінки.

Блідої, непритомної. А може — неживої?

Давши життя другому, одне згасло?

А другий шматок, перехристившись, узяла бабуня. Придивилася згаслими очима.

— Оце здоровий який бельбас. . .

Гудок прорізав повітря. Кінчалася нічна зміна. Одні йшли оце спочити, інші місце їхне заступали. І щоб поповнити лави підлеглих гудкам, з'явився ще один — поки рожевий шматок. Поки-що лише:

— А-а а-а. . .

Піп дивився, яких святих цього дня.

— Преподобного Варсонофія, великомученика Воніфатія, Анемподиста, Кельсія, Гиларія, святителя Петра . . .

Зраділи — хоч одне придатне ім'я. . .

Охристили Петром.

„Раб божий Петро".

Щоб не сердити зблідлу дружину, фон-Нірман зразу згодився назвати дочку Валентиною.

Петро Палюк і Валентина фон-Нірман.

Вони одночасно увійшли в життя. Тільки й спільного.

Та ще обоє були люди.

А ще?

Ще змішаний з порохом вугільним піт батька Петрового якось у гроші кешені Нірманової перетворявся. Папірці такі мав батько Валентини. Акції звалися.

А світ збудований дивно.

Там — праця важка під землею у темряві.

Там під ударами вугілля сиплеться.

Тут — папірці. Акції.

Генрих фон - Нірман акції мав, Гнат Палюк обушком * працював.

У першого — дочка.

В другого — син.

І шляхи дітей різні.

Мали бути.

Кожне йшло своїм шляхом, доки не схристив їх гнів.

А поки росли.

ЧАСТИНА ПЕРША

1

Коли теплий пісок на вулиці, гратися в йому дуже приємно. Коротенька сорочина тобі аніяк не перешкоджає, гріє пісок тіло. Набереш повні жменьки й посипаєшся. А то кидаєш і курява легенька здіймається.

Коли тепло, коли пісок, — у хаті не втриматься.

Стукали колеса вулицею. Жінка виглянула з „каюти“ **.

Петрик обома руками рівняв пісок.

— Лишенько!

Жінка кинулася до малого, схопила на руки з криком. Коли перебігла вулицю, почула:

— Чого злякалася? Не бачив, чи що? Неукоснітельно дивлюся.

* Обушок — прилад довбати вугілля. В обушок, менший як у сокири, вставляються зубки. Вони й б'ють вугілля. Обушок на ручці біля аршина завдовжки.

** Так шахтарі називають мазані невеличкі хатки, іноді напівземлянки.

Любить „високий штиль“ фурман конторський Пилип. Ляснув батогом. Курява закрила фаетона.

Злякана Марина і не побачила, хто їхав.

— А ти куди дивилася! — накричала на дочку-підлітка.

— Були б Петрика роз'їхали...

Улянка свої думки неприємні мала. Улянці завтра на сортувальню йти.

Забойщик Гнат Палюк не аби-який, забойщики найбільше заробляють. Але прожити трудно. Робиш — себе прогодуєш. А тому, хто не робить, бракує.

Пішов Гнат, почастував десятника, попрохав Улянку на сортувальню прийняти. Невеличка плата, але ж Улянка ще підліток. А 25 копійок на вулиці не то що-дня, але й разу не знайдеш.

Йти завтра Улянці на сортувальню...

І не бачила, як Петрик на вулицю подався.

Дивувалася Марина, де це Гнат. Пообідавши, подався кудись. Незабаром нічна спускатиметься, а його нема.

Ага, ось він іде. Візьме шахтьорки*, обушка й піде. Чого це він спинився? О, з Кузьмою в розмови... Знайшов час! Зараз гудок, а він базікає!

Збентежилася Гнатиха, не розуміє нічого. Проте не насмілилася чоловікові гукнути.

Реве гудок.

Аж підскочила Марина.

Що цей роззявляка собі гадає!

— Я йому кажу, що в газу який дурень робити буде.

А він:

— Воно на печі безпечніше. І не силує ніхто. Не йди...

— А хто через п'ятий-десятий день на роботу виходить — сам знаєш...

* Робоча одежа шахтаря.

— Це він про те, що виганяють. І дивиться...

— Не люблю я, як дивиться штейгер!

— Еге ж, по-вовчому якось.

Подалися по каютах.

Гнат з'ясував жінці, чому не пішов на роботу.

Штрека* проходили далі. Саме на проходці й робив Гнат. Далеко загнали, погана вентиляція. У забої така задуха, що й робити ніяк. А шахта газова. Дуже газу багато зібралося, все більше та більше. А вентиляції нема.

Лямпа жодна не витримує, як більше за $2^1/_2{}^0/_0$ газу в повітрі. Вибух, значить.

Заявив штейгерові Гнат про небезпеку, а цей йому — що на печі безпечніше.

Досвідчений шахтар Гнат, знає, що може трапитися. Не піде в цей забій робити, поки шурфа** не буде.

Ризикувати так життям не можна. Хай собі що хоче „Барило руде" (так цього штейгера прозвали).

— „А коли не дасть іншої роботи?"

Гнатиха знає, що грошей у хаті нема. Останні на частування десятника за Улянку пішли. Коли на роботу не піде чоловік...

— А що ж — на смерть іти. Газу багато набралося, аж в очах темно.

Неспокійно спалося. Одне — звик працювати в цей час, а друге — сьогодні їв, а заробити на завтра — не заробив.

І думки:

— „А що, як дарма налякався".

Щось важке на грудях. Мов сіла звірюка якась і душить. То вода затопляє шахту — верзеться, то вибух у цьому-таки, де працює, забої. То піч величезна, а штейгер із дрюком, як деревина, туди посилає.

Вишкірився штейгер, ось-ось укусить.

Неспокійний був сон шахтарський.

* Головний хід у шахті.

** Хід із поверхні землі до штрека. Для вентиляції.

Ніхто не повернувся з проходки. І не змінила нічну ранішня зміна.

Коногон Тимко бачив, як смуга вогню шугнула штреком. Грім, могутніший за небесний, ударив. Більш нічого не бачив і не чув коногон Тимко. Знайшли його непритомного, напівзадушеного газом, опаленого.

Відчуняв якось.

А тридцятеро загинуло...

Тридцятеро!

Пошматовані вибухом, опалені на печеню, задушені газом — наслідком вибуху, забиті породою...

І з чого смерть — вибуху, газу, вогню чи породи?

Не думали за це вдови, не сперечалися сироти...

Їх не цікавила причина.

А наслідок обіцяв голод, підтиння, смерть...

Штейгер з урядником протокола писали. „З причини необережного поводження з вогнем стався вибух на проходці штрека. Загинуло 30 робітників. 9 — дістали незначні пошкодження. Притягти винуватців до відповідальности нема змоги, бо вони загинули підчас викликаного вибуху".

Так написали.

Підписали.

А коли сам себе шахтар знищив, на що діти його сподіватися можуть?

Вони по допомогу прийшли?

Витирають кулачками оченята. Хлипали дорогою. Оце змовкли, задивилися в кабінет.

Так допомоги?

Хай дякують, що їх до відповідальности не притягають. Адже батьківська необережність величезні збитки заподіяла шахті.

Хто ці збитки поверне? Не вони ж? Ні? То-то бо. Хай ідуть собі здорові...

А плакати нічого...

Гнат Палюк, забойщик, знав. Гнат не мовчав.

Стискали кулаки.

Довідався штейгер.

Десятник Лонгін — десятник ретельний, права рука штейгерова.

— Який виступ* найтвердіший?

Подумав Лонгін, десятник.

— Дев'ятий.

Тисячі ударів обушком. З коліна, лежачи горілиць, збоку. Тисячі шматків. Сотні пудів. Короткого дихання тисячі й тисячі разів. Дихання важким повітрям. З порохом чорним. Сотні пудів вугілля.

Коняка, що ніколи вже сонця не побачить, здорова, мчить вагончики штреком. Коногон кричить:

— Егей!

Це — щоб тиснулися до стінки штрекової зустрічні. Щоб не роз'їхати.

Удари, удари, удари... Важке дихання. Рясний піт.

Буває — більше пудів угризе зубок. А то — буває — менше. Не однакове вугілля, сердиті виступи бувають.

Забойщик переміняв зубки. Тупилися швидко.

Сьогодні Гнат Палюк, забойщик, заробить мало.

Зате Улянка заробить копійки на сортувальні. Важко дівчаті. Якась непереможна сила стуляє повіки. Перший раз Улянка на сортувальні, перший раз у зміні нічній. Широко-широко розплющує очі. А вони спатоньки хотять...

Ось шматка породи не бачить. Ось другий крадькома повзе. І трісочка. Трісочку побачила Улянка.

Звідки у вугіллі трісочка?

Сортувальня — довжелезне приміщення, трохи під кутом до землі поставлене. З одного боку вагончики, з вугіллям видані, на гора́** підвозять. Барабан такий є.

* Вугільний шар часто залягає під кутом (є навіть і сторчові шари). Забої тоді робляться один над одним, при чому вищий виступає за нижчий, щоб вугілля, падаючи додолу, не влучало у забойщика, що нижче. Тому забої звуть виступами.

** Спеціяльний шахтарський вираз. Нагору, догори — з шахти на поверхню. Відповідно до цього, іноді кажуть — на дома пішли (додому).

 Там вагончика перекидають, барабани крутять. На рейки порожній вагончик виходить, а вугілля з „перекида“ (барабана) додолу потрапляє. Там — широкий конвеєр. У русі конвеєр увесь час, і тому безконечною смугою повзе вугілля. Повзе й на секунду не спиниться.

Обабіч стоять підлітки, переважно дівчата, і вибирають породу, що до вугілля домішалася. Невесела, нудна робота!

Чорна смуга повзе, чорна смуга не спиниться, а ти вибирай...

Вибирай!

Мружить очі сон у зміну нічну, а ти вибирай, бо чорна плеската гадюка не жде, і лихо буде, коли нечисте вугілля догори дійде. Пильнує сердито десятник і люто кричить за недбайливість.

Раз-другий покричить, а тоді:

— Завтра не приходь...

Щоб розважитися, співають дівчата пісень.

Чорне вугілля без кінця сунеться, життя без радости тече зажурено.

Вибирай!

Годі за щось думати, бо заховається шматок породи і нишком, таємно мине стомлені руки.

Чорною смугою повзе вугілля, чорною тугою виливається пісня.

Пісні, що їх дівчата на сортувальні співають, звуться — „страждання“.

„Співати страждання“!

Літнє сонце за роботу береться рано. Як запалав небосхил, загомоніли радісно пташки. Лебединим пір'ям забіліли високі хмарки. Бліда блакить неба густішала (оце як небо, очі такі в Улянки).

Степовий орел повітря грудьми різав. Не любить орел рудні — людей багато, куди більше за курчат.

І вештаються туди-сюди. Поживитися ніяк.

Зневажливо подивився на дим. Не досягне дим його. Високо. А схоче, так ще вище підійметься. Буде крапкою з землі здаватися.

Але хтілося снідати. Подався в степ. Летів над селами, руднями, курчат виглядаючи.

Кудакали стурбовано - злякано квочки, кричали діти:

— Гай - га! Гай - га!

Ні, ті люди не дають жити!

Такі курчата апетитні, а лише око бачить...

Перепелицю піймати б...

Хитаючись ішла Улянка. З шостої до шостої. Дванадцять годин за чорною смугою...

Не їсти, не пити — спати.

Спати!

Гіркі 25 копійок. З них — хліба, а без хліба не можна.

Не робитимеш...

Не хтілося картоплі... Швидше — спати.

Коли Гнат поскаржився штейгерові на твердість виступу, штейгер призначив його в інший.

А перед тим до Лонгіна:

— М'якшає виступ дев'ятий?

— М'якшає, ваше благородіє.

— А який твердішає?

— Четвертий.

У дві зміни робота на шахті йде. Не знав того Гнат, що дев'ятий виступ м'якшає. А десятник Лонгін знає. Все, що штейгерові потрібно, знає Лонгін.

Тупити зубки, а не вугілля довбати — втіха мала. Навмисність нарядів зрозумів Гнат.

І коли голос підняв —

— Кричати? Нам крикунів не треба! Просив змінити виступа — змінив. Чого тобі треба! Ледащо!

Не дав штейгер наряда.

Досвідчений шахтар Палюк — без роботи.

Треба було на проходку штрека йти. Тридцять першим.

А то мовчати...

Зустрівся з урядником штейгер.

— А Палюк Гнат того...

— „Неблагонадьожний“?

Подивилися один на одного.

Зрозуміли.

— Не дав йому наряда...

— То з хати вигнати?

Викинути з каюти не можна було. Улянка працювала на сортувальні. Улянка — шахтар. А шахтар із родиною має право на каюту.

Не пішов Гнат удруге по наряд. Знав порядки на рудні. Не перший рік робить. Коли щось проти начальства бовкнув, проти кривди якоїсь (а їх багато) повстав, коли взагалі слухняність порушив — переслідуватимуть зараз же.

Тоді — скоритися, вклонитися, помазати. А то роботу погану даватимуть, штрафувати будуть. Урядник присікається.

То або —

скоритися, вклонитися, помазати.

Або плюнути та на іншу рудню летіти*.

Коли одинокий, молодий — на всі чотири дороги.

А коли з жінкою, діти?

Не робитимеш — не їстимеш.

Із штейгером посварився — до „дяді“ йти треба.

Не всю роботу на рудні провадила контора. Чималу кількість її, як от — окремі проходки, кріпіння, здобування вугілля на певних ділянках то-що, контора здавала рядчикам — „дядям“, як шахтарі їх звали. „Дядя“ свою роботу виконував цілком самостійно. Сам наймав робітників, сам давав їм завдання, контролював, розраховувався.

І було правило:

— Будеш дахою — будеш взяхою.

— Береш — дай.

* Йти, переходити.

І були „дяді“ з адміністрацією, як риба з водою.

Ділилися.

Тисячі ударів — зубком, сокирою, молотком по забуркові*, по бурові**.

Мільйони шматків вугілля.

Стомлені м'язи, піт чорний, коротке часте дихання.

Коногонове:

— Егей!

і гуркіт вантажених вагончиків.

Стомлені рухи дівчат на сортувальні.

Багатогодинна важка праця багатьох.

Для неробства купки. Вона далеко. Тут — директор . . . . . десятник.

І „дядя“.

Зростали дивіденди, кредитки у скринях росли.

Гаряче було, а штейгер нівроку — невеликий, але товстий. У таку годину важко йому.

Розстібнув кителя, волохаті мокрі груди відкривши. Дивився на руде волосся грудей Іван Гаврилович і думав.

У спеку думки повільні.

— То не візьметеся шурфа пройти?

„Дядя“ подумав ще трохи.

— Ні... одна заморока.

Побачивши, що штейгер незадоволений, швидко:

— Робота в мене вся підземна, звісно. Візьми шурфа —

— туди побіжиш глянути, бо ті ледарі тільки й дивляться, як би руки скласти. Побіжиш — то під землею посідають. Під землею будеш — на шурфі в небо дивитимуться. Одні збитки з такої ряди будуть.

Штейгер мовчав і сопів.

— А так я що, я від ряди ніколи не відмовляюся... звісно, в поті лиця хліб їстимеш.

Не хочеться і штейгерові шурфа проходити (спека така на дворі), Іван Гаврилович не береться, інший не згодиться з таких же міркувань.

* Загострена палиця довбати дірки в породі для динаміту.

** Теж, тільки довша.

Іван Гаврилович низенько вклонився, двома руками обережно подержався за вкриту ластовинням і рудим волоссям штейгерову руку і пішов.

Дійшов до порога й вернувся.

— А коли бог дав Сашеньку? Якось улітку, пам'ятаю.

Дійсно, день народження Сашеньки був незабаром. Штейгер зрозумів „дядю", усміхнулися один одному, розійшлися.

— „Дбайливий чолов'яга,— думалося штейгерові,— ніколи не забуває".

Сашенька, Машенька й Ганна Іванівна завжди не аби-які подарунки від Івана Гавриловича мали. З нагоди дня народження або іншої якої урочистої події.

Чи тому, чи з інших яких особливих причин Іван Гаврилович діставав найкращі ряди. Управитель також не заперечував — у його були свої міркування що до ретельности „дяді" Івана Гавриловича.

— „Воно й краще, що не взявся" — думалося далі штейгерові.

— „Довелося б попередити. Дорожче дати. Управитель . . ."

Дрімалося.

Але шурфа треба було пройти і швидко до того ж. На проходку штрека шурф: зробили там дещо з вентиляцією, але шурф потрібний конче. Неохоче робили там шахтарі.

В їхній свідомості були:

Тридцятеро.

І дев'ять.

Спека. Сонно блукали думки. Взимку легше й приємніше.

Штейгер усміхнувся від несподіваної думки.

Дивувався Гнат — чого це його штейгер кликав.

Кличуть — треба йти. Саме зібрався до „дяді". А тут штейгер прислав.

— Ти, мабуть гадаєш, що я злість на тебе якусь маю. Сердитися нема за що. А язика треба на місці

прив'язаним мати. Не патякати. Хіба не знають, що шахта газова, а тютюн і сірники беруть. Закурить якась сволоч—сам загине й люди. Збитки. Сироти.

Гнат мовчав. Дуже щось лагідний штейгер. Звичайно — кричить, слова мов обрубає, а оце по-людському. Ну-ну, що далі буде...

— Я й без тебе знав, що шурфа треба робити, вже й місце визначив (тут брехав штейгер — це лише вчора зробив). А тут вибух.

Так до чого це я? Знаю — справний ти шахтар, не перший рік. Шурфа треба швиденько. Так ось берися.

— Це ж як?

— А так — візьми собі скільки треба людей, і щоб шурф раз-два—і готовий був. Робиш гарно, не спиш за роботою — знаю.

— Це щоб мов „дядя“? Щоб я...

— Та не як „дядя“, артіллю. Як хочеш.

Іноді маленькі ряди брали артілі. Звичайно складалися вони з добрячих шахтарів (ледарів не приймали). Брали певні ряди і працювали завзято. Шахтарів вабило те, що можна було більше заробити, коли клято працювати. Артільство розвитку не мало. Адміністрація ставилася до них неприхильно — навіщо допомагати об'єднанню кращих шахтарів. Коли артілі поширюватимуться, вони „дядей“ вижити можуть. А це свої люди... І хто ріже курку, що несе золоті яєчка?

Артіль не могла давати хабарів так, як „дядя“. Кожна копійка спільно зароблялася, спільно й витрачалася. Хабар же — справа „делікатна“ — артіллю не підеш давати.

Так що небезпечно шахтаря до самостійности призвичаювати — палка завжди над робочою худобою повинна бути, не гаразд „дядям“ конкуренцію робити.

Ціну штейгер давав людську. Гнатові не було чого думати. Порахував — заробить краще, ніж у забої.

Написали умову, підписали.

Завтра на роботу.

Петрик худий, йому молока треба.

— Так ти що ж — у живоглоти виходиш? Так-так...

Кузьма — присадкуватий шахтар із сивизною вже в русявому волоссі неприхильно дивився на кума. Не сподівався він такого, щоб Гнат прийшов наймати його до себе. Заробляти на йому. Кум...

— Дурний, — спокійно відказав Гнат. Худим продовгуватим обличчям пробігло роздратовання. Цього він не сподівався від Кузьми — за „дядю"-живоглота його мати. Що раз повторив:

— Дурний...

Поки-що пішли на місце визначене втрьох — Гнат, Кузьма з сином-підлітком, хрещеником Гнатовим. За коногона буде Данилко, і дуже радий. Оце — він гроші вже зароблятиме, як дорослий. Як шахтар.

Обладнання потрібне робили. Матеріял був на місці. Праця посувалася швидко. Гнат стовпа тесав, а Кузьма барабана ладив. Старий вже барабан, видно.

Данилкові поки-що нічого робити, так камінці кидає. Покличуть потримати, допомогти — потримає, допоможе.

Поставили стовпа, закопали. Барабана приладнали. Данилко все знає, як робота йтиме.

Сюди коняку запрягатимуть, вона ходитиме круга, барабан крутитиметься, а на йому линва. На линві у шурф букет* спускатиметься, ось тато хрещений вже коліщата до його ладнає. Коли шурф вже глибокий буде і спускатиметься букет порожній, барабан швидко-швидко крутитиметься. Данилко тоді на дишля животом ляже (під ноги дощинку приладнає) і хвилину, а то дві й три їхатиме круга, де-далі, то швидше.

Спиниться барабан, букет на дні значить, вантажити його там породою треба. Данилко коня причепить, із

* Невелика скринька на валиках.

шурфа гукнуть, поганятиме коня. Кричатиме на його, мов дорослий. А не слухатиме — лаятися буде, батогом бити. — Доведеться ще двох покликати. І хлопця якогось, щоб у дві зміни, значить. Дуже шурф потрібний...

Придатніших за Костя й Клима шахтарів не було. Їх і покликати.

— А може не схотять?

— Не схотять? Та тут що-найменше п'ять карбованців кожний за день вижене. Де така упряжка на рудні?

Дійсно, п'ять карбованців ніде не можна було заробити.

— А як надмемося, то й більше вийде.

Закурили й почали вираховувати. Таки так — що-найменше п'ять карбованців і більш як на місяць роботи.

— Я все порахував, коли годився — що я, дурний, щоб штейгерові вірив?.. — хвалився Гнат.

— А інший на твойому місці у „дяді" ліз би...

Гнат Палюк давно на рудні. Не може Гнат товариша визискувати.

2

Цей штейгер найгрубший був. Є гадка, що грубі люди добрі. Що худий не може грубшати, коли сердитий.

„Його благородіє" штейгер Андрій Іванович Лепков дуже сердитий. Хоч і грубий. Слова уривчасто кидає, заперечень не слухає. Лише побачить, що хтось напроти щось сказати має, — як кричати почне люто. Коли й тоді якийсь сміливий (а мало таких було) наважиться щось прикре сказати, хапається штейгер за яблуневу свою палицю. З сучками, клята.

Знайома була шахтарям палиця. Винного в чомусь штейгер закликав до себе. На кращий кінець лише лаяв.

Це називалося — „сповідь".

Коли „сповідь“ без „причастя“, то ще невелика біда.

Але часто-густо „сповідь“ кінчалася яблуневим „причастям“.

Не любили шахтарі штейгерової сукуватої палки. Не любили!..

А терпіти доводилося...

Хлопчину-лямпоноса* десятник із відомостями посилав до контори. Оце повертався лямпонос.

Виліз із кліти. Коногон чіпляв коня до порожньої партії**.

— „Барило руде“ на будівлі***!

— Га?

Але раптом зрозумів. Сердито крикнув на коня. Не слухається зразу, не відступає, оглядається, а тут „Барило руде“ спускається й побачить.

Швидко погнав коняку. Лямпонос учепився за вагончика — щоб швидше на місці бути.

— „Барило руде“ котиться! — крикнув коногон, ніби співав.

— Котиться, — вторував лямпонос дискантом.

Хтось повторив далі. Ще.

Під землею глухо повторялося:

— „Барило руде“...

— Котиться...

У цих словах було попередження. Трохи страху було. Глузування.

— „Барило руде“!

— Котиться?

Від цих слів чомусь прибувала енергія в шахтарів.

Частіше били забойщики на колінах і лежачи обушками, частіше стукали кріпильники сокирою. Голосніше кричав коногон:

— Егей!

* Що доглядає запасних ляпм. Коли в кого з шахтарів зіпсується лямпа — замінює.

** Вагончиків.

*** Надшахтній.

З дужчим гуркотом котилися вагончики. Глибше вгризалися забурки в породу. Навіть лямпоноси, що їм треба було лише чекати, коли покличуть, — і ті починали ходити туди й сюди, вдивлялися в темряву — чи не треба кому лямпи.

Такі були наслідки слів:

— „Барило руде“ котиться!

Попередження. Трохи страху. Глузування. Оце було в словах.

В машиновому відділі бамкнуло п'ять разів. Штейгер Лепков у кліті був. За сигналом п'ять ударів — повільно спускав її механик. П'ять разів бамкали для начальства, а для звичайних людей чотири, для вантажу — два рази. Що менше разів бамкає, то швидше кліть спускається.

За кілька хвилин після:

— „Барило руде“ котиться!

Звичайним своїм темпом пішла праця. Почувши, що штейгер незабаром буде, несамохіть жвавіше робив шахтар.

Не любили штейгера рудого. Не любили, як, вирячивши пукаті очі, лається. Не любили зауважень його придирливих.

Але незабаром:

— А якого біса я так кваплюся! Куди? По що? Чи не однакова дяка!

І повільнішими, звичайними робилися трудові рухи. А деякі з робітників навіть спочивати сідали. Хай бачить... Що? Не має шахтар права відпочити? Ого! Хай-но спробує...

Але відпочинок тривав недовго. Довбав зубок, грюкала сокира, кричав коногон своє:

— Егей! —

що покривало гуркіт партії.

Штейгер у забої не поліз. Задушливо там, гаряче. Та й дивитися нічого — довбають забойщики. Не вчити ж їх, як обушка тримати...

Присікався до кріпильників та бурильників. У перших лунки* неглибокі, ряма від рями на вершок, ніж треба, далі. У других бурки** близько.

Бурильники гадають, що динаміт на вулиці валяється? Або його, як глини, накопати можна? Хурами возити? Адже динаміт гроші коштує, та ще які гроші! Ось із цієї бурки вибух сягне аж сюди, а з цієї—сюди, так що ж — три бурки робитимуть роботу двох?

Шахтарі поглядали на яблуневу палицю і неохоче відповідали на штейгерові обвинувачення.

Десятники дивилися й нічого не казали...

— Нам що? Ми можемо густіше й рідше.

— Дурний твій десятник і ти разом з ним.

— Та хай він бути навіки ваш, ваше благородіє! Ніколи б не бачити...

Покричав штейгер і пішов — особливої провини не знайшов. Відходячи, бовкнув кріпильникам:

— Так і далі робіть — тут порода тверда.

А бурильникам:

— Так і буріть, біс із ним. Краще густіш, бо тут порода м'якша. Ще не вирве, як рідко.

Треба було на комусь злість зігнати.

Ага! Це вожчик вагончика котить, чи вагончик сам котиться і вожчика тягне?

Вожчик подивився на розлютованого штейгера, що аж тупав на його, і котив вагончика далі.

— За години три докотиш, ледацюго?

— Ще коногона не чути, встигну.

Аж запінився „Барило руде“.

— Та ти... я тебе... тобі...

І підіймає палицю.

— Ану, ну!

Вожчик напружився і чекав.

Штейгер здивувався. До такої поведінки він не звик. А, цей вожчик недавно тут, він не знає.

* Ямки в породі, куди стовпи склепіння становляться.

** Продовбані в породі дірки.

— Ну, що ж, ваше благородіє?

З брудною лайкою підніс штейгер палицю. Трапилося щось незрозуміле. Вожчик схопив його за руки.

Штейгер аж отетерів.

З шахтарів хто бачив:

— Ах!!

І принишкли, щоб після за свідків не бути — не бачили, не чули... А сами причаїлися й стежили, що то буде.

Стямившись, кинув штейгер палицю і схопив вожчика. Здоровий був штейгер, та й вожчик кремезний чолов'яга. Вовтузилися.

Частішим дихання зробилося штейгерове. Мить—і мов лантух із половою звалився. З боку рівчак був, і бігла в йому чорна вода. Притиснув туди вожчик штейгера.

Охолодила вода гарячого.

— Пусти, чорт!

Та й вожчик схаменувся. Встав.

— Ні за що хтіли вдарити, ваше благородіє! Хоч і маєте право, але я не заслужив.

Покотив вагончика не оглядаючись. Міг ударити його штейгер, але поплентався мокрий, палицю знайшовши.

Стовбуровий* співчутливо:

— Упали, ваше благородіє?

— А тобі... мать, яке діло!

Смикнув за дрота п'ять разів шахтар, із нерозумінням думаючи:

— „Ти до людини по-людському, а вона — звірюкою“...

А коли кліть підіймалася вже, додав голосно:

— „Барило руде“ скажене!

Вожчик примирився з думкою, що його виженуть із роботи в найкращому випадкові, в гіршому — з урядником матиме справу. Але із сміливих був. Страшнувато

* Що доглядає стовбура, де кліть у шахту спускається.

було, проте пішов по наряд на другий день, як звичайно.

Штейгер у кабінеті сидить, а хлопчина писарчук за його вказівками наряди призначає.

Подивився штейгер на вожчика.

Дивиться й вожчик, чекаючи на погане.

І раптом „Барило руде“ до хлопчини:

— Запиши-но оцьому-о за вчорашній день ще півупряжки.

А до вожчика:

— Молодця, вмієш себе обстояти. Справді, коногон був далеко.

Праця на шурфі йшла жваво. Гнат копав глину в букет, крикне:

Данилко:

— Гей! Но!

Коняка хвостом раз-у-раз махає, мухи обганяючи, та йде поволі, барабан крутиться, линву тягне, букет на гора́ повзе, а там його Кузьма дожидає. Перекидає, глина в тачку висипається, відвозить Кузьма її на бік. Поки везе, букет вже сунеться сам назад. Неглибоко ще, то й доводиться Данилкові, коня відчепивши, підпихати трохи дишля. Розженеться дишель, почепиться на його Данилко, під'їде трохи.

Хай-но буде глибше, отоді! Швидко крутитиметься дишель, весело...

Стомиться Гнат у шурфі, Кузьма замість його лізе. А Данилко без одпочинку — то поганяє коня, то відчепляє, то знов причіпляє й поганяє. Та Данилкові не важко.

Головне — він ще не був на шахтарській роботі. Оце вперше. Може, хто скаже, що він не шахтарську роботу робить?

Хай скаже!

Подивиться тоді Данилко на такого дурня...

— Хіба коногон не шахтар? — спитає його Данилко.

Звісно, коногон — шахтар.

— А шурф до шахти „касательний“?

Та без шурфа ось і вибух був. Шахта без шурфів не може бути.

Ну, а що Данилко за коногона не в шахті, а на шурфі — то це робота така випала. Ось батько хрещений забойщик, а робить тут.

На шахтарській роботі Данилко, хай собі хто що хоче...

Тому намагається він прибирати серйозного вигляду і силкується обзиватися до коняки басом.

Трудно щось виходить, але це поки-що. Згодом буде бас у Данилка, хай і не бас, а басок маленький. Не можна ж так одразу — і в шахтарі, і щоб бас...

Мухи допікали коняку; обганяючись, не швидко відступила назад. Розсердився Данилко і вдарив.

— Ти коня не дуже бий, — озвався Гнат, що оце був на землі.

— Побачать — сваритимуться. Хай і не побачать, але нащо коня бити?

Випорожнив букета, тачку й провадив далі:

— Я ось чув позавчора, як „дядя“ коногона сварив... Коня швидко гнав.

— „Ти, каже,— не знаєш, що кінь,—це не людина. Тебе загнати — так завтра десять на твоє місце проситися прийде, а на коня грошики викладай“.

— Бачиш, Данилку, який кінь дорогий — за людину дорожчий.

Чомусь сердито плюнув Гнат і перекинув букета у тачку.

— А чи не пора нам пополуднати, куме,— гукнув схилившись.

Їли хліб з часником, запивали холодним чаєм. Це й усе. Коли одержать гроші за шурфа, їстимуть краще. Правду сказавши, робота легша, ніж у забої, то й їсти можна слабше.

— А здорово ми сьогодні! Коли Кость із Климом так підуть...

Курили.

— А несподівана якась ряда...

— Мені — де хочеш, було, дівайся. На борг жоден крамар не давав. А тепер робота є — дають.

Проте не доберу — чого це „Барило руде“ мені ряду надумався дати...

— Совість заговорила в сволочі,— ні за що ж вигнав.

— Порядки... Люди загинули, а ти слово не смій сказати. Через його ж — гада — загинули. Казав падлюці — газ.

— Життя собаче! Смерть на кожному кроці... А заробиш, щоб із голоду...

Шахтарям ніколи теревені правити. Взялися куми за роботу не відпочиваючи. Та й їжа не важка була — ніби за правилом лікарським. Каже воно — ніколи до несхочу наїдатися не треба, коли з-за столу встанеш, так повинно їсти хотітися.

Багато шахтарів дотримувалися цього правила.

Сонце пекло з безхмарного неба. Як і торік у цей день. Тоді Данилко без кашкета бігав, і голова його дуже боліла. Тепер шахтар новий цілий день на сонці, а нічого. Оце лише пити без кінця хочеться.

Побіг Данилко — порожні чашки з чаєм. Шахтарі звичайно замість води чай холодний пили, а то підсолоджену трохи воду. Оце, пополуднавши, випили ввесь чай, і мучить Данилка спрага. Поскаржився Гнатові.

— А нащо ти так багато пив? Що більше п'єш, то більше хочеться. Оце, як москалі — піхота походом ідуть, то раять не пити зовсім.

— Та як же так?

— Бо вип'єш, а вода зараз же в піт виходить. Ще дужче пити хочеться.

— Як же — не пити?

— А так, не пити. Замість пити — тільки рота сполоснуть кілька разів і виплюнути.

— Це як пити хочеться?

— Еге ж.

— Ну, я не витримав би.

— Оце й усі так. Вода в роті — як не ковтнути! А вона у піт без толку.

З ранку до вечора працюєш — утомишся. Гнат поглядає на стежку до рудні — чи не видно Костя з Климом.

Нема...

Без годинника Гнат, але знає він, що до гудка на зміну вечірню близько півгодини лишилося.

Коли ти справний шахтар, а не роззява якась, то повинен своєчасно товариша зміняти. Не які-небудь вахлаки Кость із Климом, а ось не видно...

— Що — напився?

Данилко не витримав і побіг у балку до струмочка. Оце повертався.

— Ні, там вода смердяча, аж червона якась, я тільки в губу взяв та й плюнув. Але не так вже хочеться... І додому незабаром.

— Не хочеться — кажеш? Оце ти так и зробив, як я казав — сполоснув рота, а не пив...

— Є?

Став Данилко.

— А справді! Ну, я завтра ще спробую так.

Шахтар своєчасно на зміні повинен бути. Кость зайшов по Клима. Доходячи до його каюти, галас почув. Якась жінка плакала, хтось лаявся. Підійшов Кость — це Клим свою мадаму* б'є. Не шкодуючи б'є. Впала мадама, сів Клим на неї і гатить кулаками. Перестала жінка плакати, лише стогнала.

З сусід хто бачив це,— не втручався: мадамич мадаму б'є — люди свої, встрявати нічого. Та й причина бити була дуже поважна.

Трудно зводити кінці з кінцями шахтареві. Так семейні брали столовників — усе був сякий-такий зиск. Оце й Климиха взяла двох.

* Мадама — невінчана жінка шахтарська. Чоловіки їхні називаються мадамичами.

Парубки молоді, душа свойого потребує...

Нежонаті шахтарі до дівчат на село ходили, своїх було мало. Шахтар — розбитніший там за якогось сільського тюхтія, що навіть чобіт путящих не має. Тому мали успіх шахтарі на селі. За це частенько сільські парубки збиралися й доброго прочухана гостям-конкурентам давали. Але — де п'ють, там і ллють, де люблять, там і б'ють...

Шахтарі боргів не любили, збиралися ватагою й парубків громити йшли. Вибиті зуби й підбиті очі не рахувалися. Коли голову розвалять залізною палицею або дрючком — це гірше. Так сидіння при місяці кінчалося частенько лежанням у шпиталі. Видужавши, мстилися ворогам, а для безпечности викликали дівчину в чагарник. Все забувалося з коханою, бо коли б не кохала, не били б, бо звичайно кого б'ють?

Щасливого конкурента.

Один із Климових столовників улаштувався краще.

Бо, підходячи до каюти, почув Клим, як говорив столовник до жінки:

— А що — твій сьогодні в нічній?

— Еге...

— Шкода, я теж у нічній...

Далі Клим не слухав.

Вбіг, затопив столовника в ухо. Коли цей, упавши, підвівся, — ще раз, а тоді — ногами. Та й до забурка... Гаразд, що Климиха за руку схопила — убив би парубка.

— То ти, стерво, за хахаля заступаєшся!

Підняв забурка...

Схаменувся.

Кинув забурка і кулаками гатити. Парубок не з завзятих був, вислизнув із каюти непомітно. Скаженому, звісно, з дороги зійди...

Вся Климова лють звернулася на жінку.

Надвір вибігла з криком:

— Побійся бога, Климе!

Шарпнув Кость за плече.

— Вб'єш !

— Туди й дорога б... Шлюха!

І своє далі.

Схопив його Кость. Як зірветься Клим на рівні ноги, як замахнеться...

А Кость на його з посмішкою дивиться...

Не боїться, а посміхається.

Взагалі, дивний чолов'яга цей Кость. Не п'є, не лається — єдиний, можна сказати, виняток серед шахтарів. Інші сердяться, лютують, коли не пощастить, а він посміхається і мурмоче щось. Ніхто не міг добрати, що саме.

Може, він тихенько лаявся? Може — молився?

А втім, добре серце мав Кость і завжди товаришеві в біді чим може пособить. Нема чим, так хоч словом лагідним, співчутливо.

Високий був, худорлявий. Борода чорна. Поперек лоба дві глибоких зморшки. А під ними сині очі. Дитячі якісь. Добрі.

Клим опустив руку. Не може Костя вдарити. Коли б хтось інший перешкодив йому лад жінці давати, він би йому показав.

А на Костя, хоч і підвелася рука, але вдарити не міг. Та й підвелася, мабуть, тому, що не добрав, засліплений люттю, що це він, Кость. Лагідний, із посмішкою привітною, з очима дитячими, синіми.

Схиливши голову, прямував до каюти Клим. Кость нічого не казав, дивився, що це далі буде. Схилився до жінки. Вона тихо стогнала. Пішов по воду Кость.

Аж ось виходить Клим. За плечима мішок, швидко напханий і легкий, видно, бо в тій же руці, що й мішок, тримав Клим ще й образка та пилку. У другій мав кілька забурків і сокиру. Можна було зрозуміти, що Клим зібрався летіти. Як побачила це жінка, підвелася над силу:

— Климчику!

Відвернувся.

Побачивши, що справа повернулася серйозно, підійшли сусіди вмовляти роздратованого.

— Климчику? Куди ти!

Обличчям сльози котилися.

Підійшов ближче Кость.

— Куди, Климе?

Махнув непевно рукою — чи не все одно...

— А Гнат з Кузьмою на зміну чекають...

Ревнув гудок. Неграми йшли шахтарі. Біліли очі та зуби, решта — чорне.

Стомлено пленталися. До будівлі надшахтної прямували інші, щоб заступити їх під землею.

Праця беззупинна.

Вгризалися зубки у вугілля, забурки — в породу, робив динаміт свою руїнницьку роботу, коняка в темряві бігла, а за нею вагончики гуркотіли.

Сокира цюкала.

Піт виступав на тілі напруженому. Дихання часте й коротке.

А комусь зростали дивіденти.

У Біярриці, Баден-Бадені, Ніцці, Петербурзі, Брюселі Парижі і хто його знає, де ще — праця шахтарська життя безтурботне давала неробам.

Ревів гудок. Неграми йшли шахтарі.

Клим подивився на Костя. Справді, Гнат і Кузьма... Товариші на зміну чекають і не дочекаються, бо він летить кудись (куди — ще сам не знав). Не дочекаються товариші зміни... Хіба Клим хворий або вмер?

— На шурфі затримка... Його треба...

Несміливо подивився Клим в очі Костеві.

Затримка на шурфі. Його треба. Така задуха на проходці. Ще вибух буде... Через його, Клима, затримка... Це товаришам через його небезпека.

Чого це Кость суворо дивиться?

Скинув Клим мішка, кинув геть останнє. Сів і заплакав. Боляче Климові, нещасний він.

Стогнуючи, підвелася мадама і занесла все до каюти. А тоді підійшла до Клима, сіла долі поруч і схилилася йому на коліна.

— Невинна я, Климчику, хай мене грім уб'є, хай мене Шубін * . . . Це він тільки так, що ніби . . .

Застогнала.

Мовчав Клим.

— Люблю тебе, Климчику, тебе тільки, а ти . . .

Хлипнула. Хотіла повернути голову й зазирнути в очі чоловікові, але боляче було, застогнала.

Обережно звільнився від неї Клим, допитливо подивився.

— Іди в каюту! Гнат ось із Кузьмою чекають . . .

Підвів жінку і повів.

Сусіди розходилися.

Кость зустрів Клима посмішкою.

Швидко пішли до шурфа. Мало не бігли — так запізнилися на зміну.

Мовчали.

А Кость посміхався і щось мугикав собі під ніс. Коли поглядав на товариша, з очей світилося тепло.

Парубчак був здоровенний, а плакав, як мала дитина. Витирав сльози, а вони настирливо бігли. Зідхнув. Схлипнув. Ще витер сльози. Чорна рука пофарбувала обличчя.

Вугілля сипалося — треба було відгрібати.

Відгрібникові весь час робити нічого — відома річ. Хоч і біля трьох забойщиків один одгрібник.

То й сів Онисько, схилився. 10 годин праці в нічну зміну минулися. Морить сон завзято. Задрімав Онисько.

Тут Іван Гаврилович і надійди.

— Я тебе, ледацюгу, годую, батьків од голодної смерти рятую, а ти — так? Спати! . .

* Так шахтарі називають „нечистого", що ніби живе в шахті.

І мотузком, і мотузком.

Грубий мотуз був.

Зіщулився парубок, удари приймаючи немилосердні. Здригалися плечі.

— Це я... Дядечку! Не бу... Ой, не буду!

Але удари не припинялися.

— Я не годую для того, щоб спав, щоб спав, щоб спав, бамбуло ледаща!

— Та годі вам, Іване Гавриловичу,— глухо донеслося з забоя,— він же оце тільки відгрібав.

— А коли б я не прийшов, скільки він спав би — знаєш?

Ще і ще вп'явся мотуз у плечі. Пішов нарешті „дядя".

Йдучи до іншої дільниці роботи, Іван Гаврилович замислився. Церква стара, іконостас старий. Як нема грошей на церкву, то хоч би іконостаса поновити. За братчика Іван Гаврилович — хто подумає за храм божий, як не він...

Це у вільні хвилини такі думки. А коли підходив до шахтарів, що на його робили, вилітало кудись із голови „божеське". Нишпорять очі скрізь, щоб причіпку знайти, вилаяти, а то й набити. І, у всякому разі, привід знайти до вирахування із заробітку шахтарського — ці ледарі мають лише одну думку —

— а як би це Івана Гавриловича обмахлачити.

Пішов нарешті.

— Оце однакова пара чобіт, — озвався хтось,— що „Барило руде", а що цей гирод.

— Ні, цей живоглот гірше.

Кожен лишився із своєю думкою. Було так, як коняці, що в неї віз і санки допитувалися — хто їй кращий.

— І ти мені сволоч, і ти...

Скаржитися на „дядю" або штейгера було нікому. А порада одна: не подобаються тобі такі порядки — іди, голубе, на всі чотири...

Серед усіх шахтарів була частина, що її становище було найжахливіше.

Це були робітники, що їх „дядя“ безпосередньо від батьків забирав.

Приїде в село. Знає, в кого сини підросли, хто бідний. Зустріне і:

— Що ж це, Іване Івановичу, синок, мов дуб, а ви його на печі тримаєте?

— Та куди ж його, та як...

— Хай краще вдома дівкам байстрят...

— Та куди? Нема куди... І вдома ніяк. Сами знаєте — на землі рала не завернеш, щоб у чуже коняка не ступила... А ротів п'ятеро...

— Ех, добрячий ви чолов'яга, тільки... бідний.

— Одна біда тільки, хе-хе!

— Дійсно, одна тільки ця біда.

І собі в тон співбесідникові:

— Хе-хе...

Павза.

— А для чого це ви за сина спитали?— несміливо запитує нарешті чоловік із одною лише бідою — бідністю.

— Та так... Гм... Не знаю, чи варто тобі це зробити. (Коли раніш говорилося „ви“, а тепер — „ти“, так це ознака добра — гаразд, як багатші фамільярно ставляться).

Батько дуже щасливий. Іван Гаврилович забирає сина „що лише байди б'є та на вечерниці ходить, роботи іншої не знає“.

Обіцяє „призвести в люди“.

Чи заробить там що, чи ні — це другорядне, головне — зайвий рот іде з хати та до роботи привчиться. А робочий — не те, що селянин — ось Грицько Онопріїв приїздив, так у „спінжаку“ та чоботи які і гармонь.

Дякує Іванович Гавриловича — не забуває бідних, завжди допомогти ладен.

— Гляди, слухай, як мене,— до сина батько.

І до „дяді“:

— А коли лінуватиметься, чи що, то принукайте, а то й повчіть по-батьківському.

„Дядя“ і принукував, і вчив. Таких робітників він лише харчував. Грошей — на махорку хіба. А на прохання:

— Батькові гроші посилаю. Тобі дай — зараз протринькаєш.

Справді, врядигоди надсилав батькам невільників „п'ятьорку“, а то й „десятку“.

А щоб не прийняти гріха на душу, що взяв дитину від батьків і з неї ледащо зробилося, „дядя“ принукував, як міг.

Мотузом.

Парубок був, як дуб, а плакав. Тепер це були сльози несили й люти. Сльози безжалісно скривдженого.

Безпорадного.

5

Глина пішла мокра. Коли б вода пробивалася звідкись, помпу приладнали б — і все. А то води нема, а глина — як місиво якесь. Не набираєш, а заліплюєш просто букета. Очищати його теж трудно — не викинеш, як сухе, а вибирати треба. Лопатою пробували — то так налипає, що й не витягти. А тоді не скинеш... руками...

Минулося Данилкові. Оце, як заглибилися, весело було на дишлеві крутитися, коли букет у підзем іде. Де далі, то швидше барабан і дишель крутиться, Данилко на йому грудьми. Щоб зручніше, дощинку собі під ногу приладнав до дишля. На неї стане — і пішло.

А тепер зась. Треба допомагати глину вибирати з букета.

Холодна, гливка. А руками треба...

— Та ну його... вибираєш, а воно на місці.

— Що ж тепер, куме, як до кінця дійти?

— Піду до штейгера. Що скаже на таку халепу. Сами ж нічого не зробимо.

Робота в той день не посунулася ані на крихту. Глину вибираєш, й вона сунеться звідкись, і знов стільки саме.

Усміхнувся штейгер, Гната вислухавши.

— Прийду, подивлюся.

Всі чекали на штейгера. Тільки Миколки не було. Того, що за коногона в другій зміні.

Данилко не раз бігав на горбок дивитися, чи не йде штейгер. Робота не посувалася. Глину вибирали, а лишалося стільки саме.

Нарешті :

— „Барило руде“ котиться !

— Ну, що ж — шар глини, насичений водою,— звичайне явище. Вибирати треба. Вибирати і край.

— Та як же його вибирати, коли на місці ?

— Еге ж, повзе та повзе звідкись.

— Вона повзе, а ви вибирайте. Виберете нарешті.

— Так це ми півроку вибирати, може, будемо ?

Клим починав сердитися. Ця історія йому не подобалася.

Розвів руками штейгер.

— Цього я не знаю, скільки доведеться.

— Так що ж . . .

Клим виступив наперед. Він вже розсердився. Кость смикнув його за рукава. Обличчям блукала ніякова посмішка — становище було якесь дуже погане.

А що робити — не знати.

Подивилися один на одного.

— Коли б нам поденно . . .

— Еге - ге ! Треба було поденно й годитися.

— То ми далі не будемо. Правда ж, не будемо ? — звернувся Гнат до товаришів.

— Заплатіть нам за ці сажні, що ми пройшли.

— Ні ! До кінця ! Ані копійки !

— Та як же так ? Це ж . . .

— Що „це ж“ ?

У землю дивився Гнат. Промовчав.

— Нічого, голубчики, базікати вам. Робіть та й край. Кінчите — гроші. Частину тепер дав би, а коли кидати хочете — не дам. Нічого контору дурити. Взялися —

кінчайте. Я буду когось шукати? А час іде. Сам же кричав, що шурфа нема.

— За це тобі і ряда така...

Кость ніяково посміхався. Смикав Клима за одежу.

Штейгер люто дивився пукатими очима.

— Га?

Мовчали. Тоді Кость:

— Як же ж так!

— Не кінчите — ні копійки.

Стукнув палицею в землю.

— Ні копійки.

Пішов. Мовчали, дивлячись у слід. Один — на одного. Клим схопив сокиру і давай трощити барабана. Ніхто не перешкоджав.

— Оце тобі п'ять карбованців, куме.

— Та я — що? Винний? Я знав, що глина?

Клим кинув сокиру.

— Не знав, що глина, а знав, що штейгер — сволоч і на тебе злість має. Дурень!

Не можна було нічого зробити штейгерові. А люти зібралося чимало. Їй треба було вибухнути, вирватися. Щоб легше зробилося.

Штейгерові нічого не зробити... А Гната ж можна вдарити?

ДАЛІ БУДЕ

УВАГА!

Наша редакція заручилася згодою низки визначніших закордонних пролетарських і революційних письменників на постійне їхне співробітництво в журналі „Гарт".

У наступній книжці читайте нотатки „Наші німецькі друзі" й оповідання Ґерґарта Поля.

Редакція

Н. ЩЕРБИНА

КУБАНЬ

Заводи в Краснодарі кидають у небо гори чорного диму.

Шумить місто — місто українців, росіян, вірмен, адиге; місто в кашкетах, шапках, червоних хустинах... Миготять балахони, бешмети, піджаки, чекміні.

Місто шумить над Кубанню й задивляється на білі шпилі синіючих гір. Од гір покотились бучні колосисті степи. Там колись чагарами топтались черкеси... козаки...

Тепер — квітучі сади; а в садах потопають станиці. Не точе козак на шапсуга* кинжала...

Глибоко в землю ворався леміш.

КУБАНКА

Степ.

Поспішає кубанка. На лівій руці дитина, а в правій сапа.

Смугляві, бронзові щоки, ранково-світлий погляд, смолясте волосся й білий солом'яний бриль.

Стоптані чувеки в пилу. Вона чимчикує вузькою дорогою. Колосся з обабіч лоскоче її. Вона мимохіть притисне похилений колос і кине усмішку на обрій.

Ген-ген попереду у шумі станиця.

Там її жде облуплена хатина — в жерделях і перстиках, там її ждуть пискливі голодні курчата.

НАД КУБАННЮ

Нагорі пшеничним полем торохтять косарки. Зрізані осоти плачуть холодними слізьми.

А внизу, під сузір'ям безшелесно котить Кубань. Булькне коловерт і змовкне.

Тихо.

Чути помахи крил червоних метеликів. Чути, як, зачепившись за сухий лист очерету, шелестить піна.

* Шапсуги — одно з племен адигейського народу.

ТЕПЛО

Тепло,
    трави пожовкли,
Літо
    летить
        золоте...
Вітер —
  на вітах тремтить,
    Листя
        Мете.
Вийду я, вийду,
Стану
    на зморену ниву,
бій пригадаю скажений...
(Коні мої сивогриві!).
Може,
Ніколи не прийдеться
вітром
гулять у степу.
Вихор шалений над бором
Чортом прогув.
Де ви, мої чорноброві
Друзі гарячих степів?
Ваші
  могили
      Розорано...
Чуєте,
      чуйте
        стали
            спів...
Ваші знамена над нами,
Стрілом летять у віки.
Станем
    колючими
лава

ми
більшовики.
Тепло,
Трави пожовкли,
Літо
летить
золоте.
Вітер на вітах
Гремтить,
Листя мете.

Харків 1928

М. ДОЛЕНҐО

В СІЧНІ 26-го...

з блок-ноту

Плановавний суворо,
Високий Ленінград,
Великий, тихий город
Освічених порад.

Пішов Невою просто,
Де баржі в кризі сплять.
Дивує стислим зростом
Брукована земля.

Задуманий і впертий,
Сьогодні в сонці весь,
З заводами тепер ти
Одружено живеш.

ВИСНОВОК

Вітер і висновок — в очі,
Зелений хвилюючи глиб,
Щоб далі від хмар та хиб
Скерувати зусилля творчі.

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ОКОЛИЦІ

РОМАН

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ *

10

У той день, коли Марія мусила вже переходити жити на нову квартирю, до Тихона Амосовича, Орина зустріла його на вулиці. Тихон Амосович, захоплений своїми родинними справами, забув про її існування й тепер злякано згадав, що, мабуть, йому доведеться мати з Ориною розмову з приводу його одружіння. І він не помилився.

Орина взнала про Марію й про стосунки Тихона Амосовича з нею найпізніше... Уже весь Пустоград ходором ходив. Уже навіть баба Роговенчиха знала — старезна, глуха баба Роговенчиха, її господарка — а Орина все ще плекала надію: може, заради неї Тихін Амосович відмовився женитися на Вірі Амнеподистовні?

Побачивши Орину, Тихін Амосович хотів знітитись, якось непомітно просковзнути повз, аби тільки уникнути неприємностей... Та йому не пощастило. Орина підійшла до нього, й він вимушений був зупинитись.

— Драстуй, Оришко... — промовив Тихін Амосович червоніючи. — Куди це ти йдеш?

Ніби його цікавило, куди вона йде! Він просто не мав чого говорити й боявся дати їй почати розмову. Орина ж добре готувалася до цієї зустрічи і довго шукала Тихона Амосовича. Вона знала, що в Тетяни Гаврилівни він уже більше не живе, а нової адреси ніхто їй не говорив. Розпитуватись вона не хотіла. Їй здавалося, що лише вона запитає про Тихона Амосовича — одразу усі догадаються за їхні взаємини, й тоді чекай ще більшого неспокою — на вулицях паль-

* Див. Гарт №№ 4 — 5, 6, 7, 8 — 9, 11, 12 за 1928 р.

цями тикатимуть . . . Орина чекала випадкової зустрічи з Тихоном Амосовичем і нарешті дочекалася.

— Нікуди я не йду, Тихоне,— сказала Орина тихо.— Вас шукаю . . .

— Мене ? — злякано здивувався Тихін Амосович. — Так я тобі дався, що шукати мене почала ? . .

— Авжеж таки далися у знаки . . . Вагітна я, Тихоне ... Дитина в мене од вас буде . . .

В Тихона Амосовича в очах потемніло. Цього він ніколи не чекав. Про можливість такого випадку він зовсім забув... Господи, що ж це діється ? Чого ж вона йому раніше не сказала ? Треба тобі такого лиха, та ще й якраз перед самим шлюбом його з Марією !

Орина помітила блідість його обличчя, розгублену біганину очей, нервове сіпання брів . . .

— Який же ви боягуз, Тихоне . . . Чого ви злякалися ?

— А що, може, радіти звелиш ? Може, ти мені радіти звелиш ? Може, мені отут гопки врізати з радощів ? Ну, що я тепер робитиму ? . .

Орина зарані вже твердо вирішила й знала, що буде робити в о н а. Орина могла одним словом заспокоїти Тихона Амосовича, одним словом зробити його найщасливішою людиною в світі, й це саме вона хотіла зробити ... Та їй приємно було дивитися на огидне обличчя Тихона Амосовича, відчувати, що ось і він страждає й мучиться, що не тільки їй страждати на світі . . .

Страждайте, Тихоне Амосовичу, хай ваше серце на тисячу шматків рветься від болю, хай вам жовч розіллється від злости, та що робити, коли Орина не може вам допомогти? Факт є фактом, і того, що сталося, вернути не можна. Орина вагітна, а аборту вона робити не має ніякої охоти. Вона не хоче ризикувати життям з - за вашої примхи. Вона краще одержуватиме від вас щомісячно третину вашого заробітку, й усе місто знатиме, що ви, одружений літній чоловік,

та маєте ще одну жінку, та не лише жінку, але й дитину також... А що заспіває вам Марія Бондаренкова? Ви про це не подумали? А про що ж ви думали, приходячи вночі до Орини на Закопанську вулицю, щоб ніхто й не чув, і не бачив?.. Ви шкідливим котом прокрадалися, щоб не розбудити глуху бабу Роговенчиху, а тепер злякалися? Тоді вам і трішечки страшно не було! Ви думали про насолоду, а коли й з'являлася думка про відповідальність, ви гнали її геть, аби не порушувати свого спокою...

— За що ти мене катуєш, Орино?

— А ви... не катували мене?

— Я нещасна людина, Орино, я збожеволію...

— Збіднюйтесь, Тихоне... Я щасливіша за вас! Я буду матір'ю...

— Я не хочу...

— А я хочу.

— Ти жартуєш, Орино!

— Мені не до жартів...

— Пожалій мене...

— А Орину хто пожаліє?

Тихін Амосович мовчав.

— У вас молода жінка, Тихоне, вона вас жалітиме...

— Вона не любить мене.

— Я вас люблю...

— Я не можу на тобі женитись! Я люблю її...

— А вона ж за вас, не люблячи, йде? Женіться на мені... Можна й не люблячи жити, жили ж ви зо мною...

— Одійди од мене... Ти навмисне дратуєш мене?

— Так, навмисне...

— Й тобі не жаль мене?

— Ні трішечки... Мені жінки вашої шкода! Пропаде вона за вами... А ви не турбуйтеся, Тихоне, ви заспокойтеся... Я собі зроблю аборта! Тілько мені грошей треба... Це я жартуючи все вам казала... Ви не приймайте так близько до серця...

Тихін Амосович зопрів. Його одразу облило холодним потом. Він не міг чекати нічого подібного. Він зрадів . . .

— Скільки тобі грошей? Чого ж ти мені раніш не сказала? Я б дав, хіба ти мене не знаєш? . . Я з радістю! Скільки тобі?

За вісімнадцять карбованців Тихін Амосович купив собі спокій.

розділ п'ятий

11

Накрапав дощик . . . Пантелеймон Капитонович, як і завжди, стояв на порозі своєї крамниці. З-за його спини визирало шибеникувате обличчя Юрчика.

— А дивіться, дядю, хто ото йде! — крикнув Юрчик. — Як же ви їй скажете . . . Вона ж помре з перепуги?

— Та то таке діло, — промимрив Похитун. — Ач, бідняжка, зігнулася! Не пощастило їй . . . Віро Амнеподистовно, а зайдіть-но до нас . . . Куди вас несе у дощ? З приїздом . . .

— Спасибі, — озвалася Віра Амнеподистовна.

Її не можна було пізнати. Важка рука смутку пройшлася по її немолодому обличчю й лишила навіки сліди свої. Глибоко прорізалися дві глибокі борозни від крил тонкого носа до куточків уст, і вколо очей павук нудьги виснував своє химерне, симетрійне павутиння.

— Що ж ви тепер робити будете? . . — зі співчуттям поспитав Похитун.

— Не знаю, Пантелеймоне Капитоновичу . . . Вмиратиму, мабуть, з голоду, — й Віра Амнеподистовна безпомічно сіла на перевернутий полутарок.

Пантелеймон Капитонович несподівано визвірився на Юрчика:

— Біжи до тітки, взнай, чи скоро обід буде готовий . . .

А, коли Юрчик вибіг з крамниці, Пантелеймон Капитонович звернувся до Віри.

— Ви не плачте . . . Такий воно світ повівся. Не треба попускати віжків, а то ще впадете, хай йому всячина . . . Нещастя само ніколи не приходить . . . Кажуть люди — іде біда на біді...

— Ой, про яку ви біду говорите, Пантелеймоне Капитоновичу ? . .

— А вам же ж хіба не казали? Мені й вимовити важко...

— Не мучте мене, кажіть швидше . . .

Пантелеймон Капитонович напружив усі сили.

— Хата ваша . . .

— Згоріла ?! — гукнула Віра Амнеподистовна й знепритомніла.

Ледве пощастило Пантелеймонові Капитоновичу до свідомости повернути її. Він і водою на неї прискав, і щипав — нічого не допомогало. Тільки коли повернувся з дому Юрчик й допоміг йому, принісши з аптеки нашатирного спирту, Віра Амнеподистовна очуняла. Вона більше не плакала, лише зігнулася ще більше, і очі її враз потемніли, навіть, здавалося, збільшилося зморшок вколо них.

— Обід готовий . . . — прошепотів Юрчик.

Пантелеймон Капитонович узяв ключа, щоб запирати крамницю.

— Ходімте, Віро Амнеподистовно.

Вона покірно, мабуть, не тямлячи гаразд, що робить, підвелася й пішла слідом за ними. Юрчик усе намагався йти ззаду. Йому здавалося, що погляд Віри Амнеподистовни лоскоче йому спину. Вона, мабуть, пам'ятає за собаку,— думав Юрчик, і йому шкода було її. — Не треба було чіпати того собаки, ач, як вона мучиться . . .

Коло свого подвір'я Віра зупинилася.

— Куди ж це я піду тепер ? — сказала вона.

Пантелеймон Капитонович помітив, що її червоні очі знову починають сповнюватись слізьми, й поспішив заспокоїти.

— Киньте ви про це думати! Ходімте до нас обідати...

В хаті вже чекала Анґеліна Любомировна.

— Та й лихо ж вас спіткало, Вірочко...— зідхнула вона.— І все на сирітську голову. А куди сироті дітися? Господи, твоя воля, та не по правді ти вдіяв... Господи, господи, господи!..

— Годі тобі „господькати“... Начеб-то увесь світ з самих розбишак складається? — крикнув Похитун.— У нас вона житиме, тобі в поміч буде та й Юрчика вчитиме... Мовчи, мовчи, знаю, що ти там казатимеш... Сідайте їсти, Віро Амнеподистовно.

Ангеліна Любомировна перебільшено ласково підхопила:

— Сідайте, голубко, не скісняйтеся... Будьте як у себе в хаті...

12

Після обіду Віра Амнеподистовна вийшла у двір...

Дощ трохи пересівся, й небо почало прояснятися... На заході з'явилася ясноголуба смуга, й поля під нею жовтіли на обрії. А над містечком висіла ще важкою запоною хмара й губила поодинокі краплі...

Пів паркану, що відмежовував подвір'я Віри Амнеподистовни від Похитунового подвір'я, було зруйновано, й Чекан перегавкувався з її безименним собакою...

Віра Амнеподистовна пройшла до себе в двір і зупинилася, придавлена жорстоким сумом. Замість хати стояв у кутку двору почорнілий комін, оточений кучугурами перегорілих стін і стелі. Все це парувало після дощу й видавалося, що пожежа ще не закінчилася... от-от з-під чорних кучугур вибухнуть язики полум'я, і стихія знову запанує над подвір'ями, викликаючи жах у сусідів...

Собака, заскавучавши, підбіг і притулився до ніг Віри Амнеподистовни. Вона злегка одштовхнула його ногою й підійшла ближче до згарища.

Ось із - під руїн стримлять ніжки залізного ліжка . . . Ніхто й не подумав спасти. Кому воно потрібно було ? Кожний, мабуть, думав, як би врятувати свою хату, ач, і паркани порозкидали з усіх боків, щоб не зайнялися . . . Та й пожарка в Глухому така! Не гасить пожежі, а руйнує будівлю, що зайнялася . . . Так воно, кажуть, швидше й безпечніше. А не подумають про те, що в людини, може, крім тієї халупи, ні шага за душею, й, позбувшися неї, мусить людина загибати . . .

Такі думки снувалися в голові Віри Амнеподистовни. Вони втомлювали її. Кожна думка коштувала величезного напруження. Віра Амнеподистовна сіла на купу перегорілої глини й затулила обличчя руками. Про що думала вона ? Навряд чи й сама вона відповіла б на це запитання . . . В такі хвилини людина не може логічно мислити, й коли є в неї якісь думки, то пролітають вони в мозкові неясними образами, зникають, ледве з'явившись. Натомість приходять інші, такі ж нетривкі й швидкоминучі. Але часом з'явиться думка велика й непереможна. Загибаючи, навіть, не може цієї думки позбутися. Таку думку може викликати випадково почуте слово, несподівано побачена річ . . . Так було й з Вірою Амнеподистовною. Довгий час вона сиділа не рухаючись, затуливши постаріле своє лице долонями. Можна було думати, що вона плаче . . . Це нагадувало якусь старовинну картину — вбога жінка на пожарищі. Миршавий собака скавучить біля ніг . . . З часом скуління його стає голоснішим і голоснішим. На нього не звертають уваги. Тоді пес присідає на задні лапи, задирає вгору гострий писок і починає вити одчайдушно, тоскно . . .

Першим завив скривджений Юрчиком собака. Віра Амнеподистовна не підвела навіть голови . . . Він продовжував тягти свою чорну молитву до собачого бога : господи боже собачий, спаси від тоски й розпачу . . . До нього приєднався Чекан, і в два голоси, ні на хвилинку не спиняючись, вони вили до болю сумно.

Віра Амнеподистовна раптом підвелася на ноги.

Чого так скажено виють собаки? На мертвого?

І вона захотіла вмерти...

Що їй лишалося робити? Невже жити в Похитунів, виплакувати ночами, з'їдений удень, кавалок хліба? Важке те життя... Краще й не жити. Краще нараз покласти край своїм стражданням... Все одно ж смерть колись мусить настати! Роком раніше, роком пізніше...

Вона знову сіла на те ж місце, де раніше сиділа...

Думка про смерть заспокоїла її.

Хай буде так! Хай буде смерть!

Знову починав іти дощ, знову хмара насунула з заходу, й небо одразу наче впало на землю, звязане з ним мільйоном тонких ниточок рясного дощу...

13

Юрчикові не сиділося в хаті.

Він бачив, як Віра Амнеподистовна вийшла на повір'я, як пройшла вона до згарища й сіла на купі перегорілої глини... Бачив, як підбіг до неї собака, й Юрчикові стало шкода Віри Амнеподистовни. Спочатку він не розумів, що це з ним робиться, йому начеб-то плакати захотілося нараз... Та ніхто ж його сьогодні не ображав, ніхто взагалі не звертав на нього уваги сьогодні, і плакати хотілося зовсім не з цієї причини.

Похитуни сперечалися з-за Віри Амнеподистовни. Ангеліна Любомировна дорікала чоловікові, зауважувала йому непотрібну його добрість, кричала, що тепер не ті часи, щоб годувати задурно дорослу людину... Хай собі йде куди завгодно, а вона її ночувати не пустить.

Пантелеймон Капитонович виявив незвичайну для нього впертість і відповідав їй стримано, що будинок його й усе, що в будинкові, також його й що він має право робити з ним що сам захоче. Так що хай вона

не комезиться — Віра Амнеподистовна все одно у них житиме й годуватиметься...

Юрчик не стерпів слухати цих розмов і вибіг з хати. Він довго крутився по дворі, дражнив Чекана, влучав камінчиками у димар сусідської хати... Кидав камінчики й позирав скоса на Віру Амнеподистовну. Вона сиділа нерухомо, Юрчика кортіло підійти до неї, та ніяк не міг він наважитись... Нарешті він набрався сили.

— Тьотю...— несміливо промовив.— Чи ви не спите?

Віра Амнеподистовна підвела голову від закляклих долонь.

— Вже й вечір скоро... Та й дощ... Йдіть у хату...

— Немає в мене хати, Юрчику, куди я піду...

— Такої скажете... Ходімте до нас... До дядька Пантелеймона. Правда, тітка в нас ядовита, стерва! — Юрчик так і сказав — стерва. — Ну та якось воно буде...

Взагалі Юрчик говорив, як доросла людина, й тому несподівано дурнуватими й наївними видалися його прості дитячі слова:

— Дядько казали, що ви мене вчити будете... Я вас слухатиму, що не скажете робитиму, а про собаку, якщо ви сердитесь, то простіть мене... Я більше його й пальцем не зачеплю... Тільки ви не сидіть тут під дощем, а то застудитесь...

Віра Амнеподистовна слухала дитячу мову Юрчикову, і їй ставало тепло на серці... Ну, чого ж... Можна жити на світі! Можна жити... Життя, яке воно не є, життям лишається. Вóна хоче жити... Ради Юрчика, якого треба вчити грамоти, ради... ради себе, нарешті! Хто їй заборонить жити — ради себе?

Вона помолоділо - прудко підвелася й, поклавши Юрчикові руку на плече, разом з ним пішла до Похитунів у хату...

— Аби жити, — подумала Віра Амнеподистовна, переступаючи поріг.— Аби жити...

14

Федя поїхав...

З цією думкою Марія не могла розлучитися весь час. Вже й згоду дала вона вийти заміж за Тихона Амосовича. Вже й речі мусила свої злиденні переносити на Котляревську вулицю, а Федя все не виходив з пам'яти. Вона пам'ятала його вчинок тоді, вночі перед від'їздом і думаючи тепер не могла дати собі ради... Чого вона злякалася? Чого кинулася вона тікати? Що примусило її втікти від одного й кинутися до другого? Від любого до нелюба? Хіба не одного вони обидва домагаються?

Голова її горіла вогнем, в роті сохло, тремтіла вона сидячи під винбарем, на роботі, чи приходячи додому, чи знов таки на зборах комсомольського осередку... Збори, комсомол, ще милішими й дорожчими стали їй після Фединого від'їзду. Кожна дрібниця нагадувала Марії його. Кожна дрібниця була дорогоцінним експонатом музею минулих кількох місяців й дивитися на обличчя, на які дивився Федя, було їй приємно, розмовляти з товаришами, з якими розмовляв Федя, було для неї радістю... Та разом з тим усі ці дрібниці примушували її, згадуючи Федю, згадувати і його до неї ставлення і його дикий і нічим не виправданий вчинок за містом. Давно забуті підозріння виринули з новою силою з глибин її свідомости, тепер вона певна була вже — все говорило за те, що не треба було особливо довіряти Феді... Добре, що нічого не трапилось... Добре, що так воно й закінчилося, що він поїхав піймавши облизня... А могло трапитися інакше, гірше.

Марія думала про те, що найкращий комсомолець, якого вона знала та опинився найгіршим нахабою... Які ж мусять бути останні? Він давав їй читати книжки про права жіноцтва, в розмовах ганьбив тих, хто ставиться до жінки, як до тварини, як до нижчої істоти, створеної лише для того, щоб задовольняти примхи

чоловіків... а зрештою сам своєю поведінкою заперечив собі і книжкам і принципам комсомолу в імені якого він її „просвітляв“.

От чому, приходячи на збори, Марія сідала десь у куточку й мовчала весь час, ось чому своє розчарування Федьою й недовір'я до нього перенесла вона на цілий комсомол.

Тихін Амосович радий прийшов до Марії. Вона сиділа на порозі своєї комори й ваксувала черевики.

— Ну, моя мила,— почав він гаразд не передихнувши,— сьогодні можеш до мене переходити. Уже все приготовлено. Приходь і хазяйнуй... А записатись ми і завтра встигнемо.

Марія подумала: добре, записатись можна і завтра.

— Тихоне Амосовичу,— промовила вона помовчавши.— Я одне вам хочу сказати...

Той стрепенувся.

— А що?

Марія схилила обличчя над черевиками.

— Думаєш, я тебе обдурюю? То можна раніше записатися, а тоді вже перейдеш до мене...

— Я не про те, Тихоне Амосовичу... Я хотіла сказати, що я... Може ви й не захочете мене брати, як взнаєте...

Тихін Амосович не розумів. Що вона меле? Морока з тими дівчатами! Завжди їм чогось хочеться... Не можуть по-людському, по-простому. Усе мудрують... Знає ж вона, що він її хоче брати, чого ж тут багато балакати?

— Кинь, Маріє, дурниці... Яка ти там є? Однакова, як і всі...— сказав Тихін Амосович і подумав, що цим він, мабуть, образив Марію...— Не то щоб... Та, ти мене розумієш... Маріє!— і він потягся губами до її щоки...

— Що ви? Не можна...— одхиляючись, гукнула Марія.

Тихін Амосович пройшовся перед коморою.

— Так коли ж перейдеш?

— Та, мабуть, що сьогодні...— відповіла Марія.

Менше як за півгодини вони склали її речі, зав'язавши їх у клунок... З хати вийшов прощатися Яким Сльоза.

— Так що заміж ідеш? — подивився він на Марію. — Ну, що ж, аби за порядошного чоловіка... Грошей з тебе слід мені два карбованці, ти як — тепер оддаси, чи принесеш, може?..

— Ні-ні, — відповів за Марію Тихін Амосович. — Не треба заносити, я зараз вам віддам...

Поки він витягав гаманця, Яким Сльоза сказав пошепки до Марії:

— Я й сам думав тебе брати... І дітям моїм ти була як рідна... А то за кого ти йдеш? Глянь на нього...

— Він мене любить... — почервоніла Марія.

— Хіба такий уміє любити? Такі тільки слинять...

— Що ви кажете? — не дочувши й думаючи що до нього звертаються, обізвався Тихін Амосович.

— Кажу, що щастя Марії привалило... повний живіт аж дихати нікуди, — криво усміхаючись у чорну бороду сказав Сльоза. — Як це так?

— А так як бачите... Заміж же вона йде. Бувайте здорові...

Тихін Амосович здвигнув плечима.

— Чудний який він...

— Він добрий, — обізвалася як сонна Марія, і згадала: — А з дітьми я й не попрощалася...

— І так добре буде... Ходім!

Клунок на спині Тихона Амосовича коливався, як жирний горб нескладного верблюда.

ДАЛІ БУДЕ

ACHTUNG!

UNSERE REDAKTION HAT DIE ZUSAGE EINER REIHE HERVORRAGENDER AUSLÄNDISCHER PROLETARISCHER UND REVOLUTIONÄRER SCHRIFTSTELLER ERHALTEN, BESTÄNDIGE MITARBEITER DER MONATSSCHRIFT „HART" ZU SEIN.

LEST IN DER NÄCHSTEN NUMMER NOTIZEN „UNSERE DEUTSCHEN FREUNDE" UND DIE ERZÄHLUNG VON GERHART POHL.

REDAKTION

З „КАВКАЗЬКИХ СПОГАДІВ“

Гай з олеандр... Берег моря...
Й вона далекої Болгарії дочка...
Це ти мажалії нарвала?!
(О дівчино хороша і струнка!)
Пізніш розповіси про Варну і Софію
І про долину сонця і троянд,
Коли сплітатиму вінки я
З трояндо-барвних олеандр.
Згадаєш знов одвáжних септемврійців *
І як на смерть ішов безстрашний піп Андрій **,
Як гинули балканські бунтарі.
Як вмерла подруга твоя Маріца.
А там під співи: „Гей живей труда!“ ***,
Розкажу я тобі про боротьбу Волини.
Коли на захід сонця кров руда,
Пливе за обрій неба синій.
А море б'ється в мури берегів
Під журне скиглення шакалів.

. . . .

Так спричинились наші вороги,
Щоб ми із нею тут спіткались.

ПАНЬКО ПЕДА

* * *

Розкрий хоч трошки груди
Краваткою прикриті,
Ще, може, в них жевріє
Хоч натяк на борню.
Сьогодні ти у бруді,
А завтра „самокритик“...
Покаявся й сміливо
Ідеш по зарплатню.

* Септемврійці — учасники вересневого повстання.
** Піп Андрій — колишній піп, один із провідників повстання.
*** „Гей живей труда“ — болгарська революційна пісня.

Ти так „во время òно“
І в церкві сповідався,
Мій „любий“ міщанине,
Гомере Геморой.
Ти знову у „Фанконі“,
І в цім твоя мета вся,
Ти завжди, як і нині,
За спинами герой.
Я бачився з тобою
Сьогодні в перукарні,
Ти мріяв про червінці,
Про меблі й манікюр.
І в мрійному напої
Не бачив командарма,
А він прийшов в шкірянці —
. . . За поясом кабур.
. . . .

Одеса. 30/X 28

ЮР. ШОВКОПЛЯС

ВЕСНА НАД МОРЕМ

УРИВОК ІЗ ПОВІСТИ

Любому другові
З. С.— присвячую

I

Хутко - хутко лине потяг — до моря. Навкруги степ — горбкуватий, по - весняному свіжий, весь в усмішках яскравої зелени. Море — темносиня смуга на обрії — ще далеко : ліворуч злилося з степом, а праворуч підбігає до міста, оточеного щільним і високим муром гір.

Зіна висунулася з вікна вагону. Вдарив у лице степовими пахощами й солоною морською вогкістю вітер, весело заплутався в густому її волоссю . . . Ну, хіба ж можна не сміятися радісно з того, що море дихає їй назустріч своєю свіжістю, що весна пливе поволі над світом на білих вітрилах рідких хмарок ? Нема зараз

нудного болю, залишеного в грудях тяжкою хворобою — через неї Зіна до часу кинула своє навчання,— а спереду ціле літо безтурботного спочинку.

Трохи докучливо зараз від одноманітних слів випадкового супутника — стоїть ззаду, не одриваючи очей од її веселої посмішки назустріч вітру й морю.

— Хіба ж можна відтінити ваше лице цією червоною хустинкою? Вона тільки заялложує вас — адже це звичайне вбрання сучасних куховарок, покоївок то - що. Не варт себе ставити нарівні з ними . . . І взагалі не личить вона вам, як не личить й оця найзвичайнісінька сукня. Зрозумійте — ви спотворюєте себе. Подівіться на ваші руки — вони чекають — не дочекаються, щоб їх обняло золото й самоцвіти. Слово чести, ви достойні кращої оправи! Й забажайте тільки — я певний, все опиниться біля ваших ніг.

Докучливо й від його молодого, трохи пом'ятого лиця, від руки, що, вихваляючись довгими рожевими нігтями, ліниво перебирає тонкий ланцюжок годинника й строкату шовкову краватку. Очі — великі, вицвілі — надто уважно розглядають її з марним старанням посмішкою приховати свою неситість.

Аби здихатись його, Зіна сміється з улесливих слів, з викоханих блискучих нігтей. А він ще ширше оскалює зуби — певний, що їй приємне його настирливе залицяння й невпинні компліменти,— ще з більшим піднесенням схиляється до неї.

— Подивіться на себе! Аджеж це святотатство — назавжди залишити себе під оцією зім'ятою хустиною. Невже ви, як дівчина, не можете зрозуміти простої речи — наскільки вродливіш ви станете, коли ваші кучері виглядатимуть з - під майстерного капелюшка?

Нема часу на відповідь — вже біліють будівлі міста, біжать до нього по морю невеликі хвилі, вспінюючись де - не - де блискучими білими смушками. А потяг мчиться до берега, наче хоче з розбігу пірнути в морську блакить.

— Все це нанесене — і комсомол, і невгамована жага діяльности, й дитяче бажання працювати на користь суспільства. Надто багато у вас енергії, кров ваша занадто розшумувалась. Але з часом — повірте моєму досвідові — зрозумієте, що життя не політика, не червона хустинка. Захочеться вам пожити по - людському, як слід, щоб було чим згадати молодість. Невже ви хочете її знівечити, зробившись рабою нікому не потрібної, абсолютно не цікавої, нарешті, роботи? Адже не може цього бути, цьому не можна вірити... Адже правда? Правда?

Роблено засміявся, щоб непомітно було, як він присувається до її спини. Його подих порснув їй по шиї, пухкі пальці міцним стиском обхопили плесно...

Зіна спокійно скинула його руку, і наче вітром здуло з її обличчя веселу посмішку.

— Ну, а тепер — геть на своє місце.

— Цеб - то? — в голосі йому удавана здивованість і нерозуміння.

— Самі не підете, провідник одведе.

— В чому річ? Здається я нічого такого... Пробачте, будь ласка, коли я чимсь... Але це я тільки як товариш... Я навіть не думав, що це для вас образа...

— Набридли ви мені з вашими розмовами... Відчепіться!

Крізь примирну посмішку вирвалась з його очей прикрість, але Зіна знову вже ненаситно дивилася на море.

— Е, та ми вже під'їздимо... — це — щоб відступ був не такий образливий.

Діловито почав знімати свої чемодани з полиці...

А потяг пірнув у хащі тополь, що рясно оточили міські будівлі, побіг берегом. Море виплюснуло ліниву хвилю на насип — поздоровкалось із Зіною. Але бетонний мур молу скоро відтіснив його за пакгаузи й довгу череду товарових вагонів. Потяг пішов тихше...

. . . Прямо з вагону в обійми до мами — поцілунки, розглядання любовне, радісні сльози неньки й питання без упину — з осени, коли вона служити сюди поїхала, не бачились. Тому ледве не останніми вийшли з вокзалу . . .

Мама не встигла ще й з візником договоритися, а очі Зініни притягла до себе червона вивіска на великому сірому будинкові, що якраз противокзалу : „. . . Окружний Комітет Ленінської Комуністичної Спілки Молоди України“. Не довго думаючи, речі на дрожки, маму теж туди підсадила.

— Ти, мамко, сама їдь, а я зараз до Окружкому — на облік візьмуся.

— Та завтра ж іще день буде. Приїхати не встигла . . .

— Не хвилюйся, мамко, я хутко — до обіду дома буду. — Подалась через вулицю.

На дорозі розмовник по вагону з ввічливим поклоном зняв бриль.

— Смію надіятися, що це не остання наша зустріч . . .

— Одчепіться.

II

В невеликій кімнаті керування справами Окружкому було чимало народу — гомінко від розмов і сміху й сизо від рясного тютюнового диму. Але коли Зіна ввійшла, гомін одразу вщух і їй ніяково стало від звернутих на неї зацікавлених поглядів. Її питання про завідателя наткнулося замість відповіди на іронічне оглядання з голови до ніг, здивоване знизування плечима й усмішку — і тільки після цього хтось підборіддям кивнув на один з столів . . . Керсправами, непевно поглядівши на неї, знову схилився над столом. І надто підкреслив офіційність розмови :

— Вам, баришня, власне чого ?

— Гм ! — посміхнулася Зіна. — Гарна зустріч . . . Не думала я, що в Окружкомі на кавалерів можу напоротися. Простягла до нього спілковий білет. — На облік прийшла взятися.

Керсправами підвів на неї голову і з довгою уважністю розглядав білета, як щось надзвичайне... Зінаїда Михайлівна Соломко... 19 років... член харківської організації ЛКСМУ... Ще раз — чи здивовано, ти пробачаючись — подивився на неї.

— Так... Що ж це у вас, у Харкові, всі комсомолки отакі?

— Які? — Тепер Зіна здивовано оглядала себе.

— Отак одягнені — баришнями. Відразу й не скажеш, що ти комсомолка — цяця з модного журналу, що їх сюди на курорт тисячами приїздять, та й тільки. — Засміявся.

Навкруги теж зашарудів сміх. Хлопці зацікавлено присунулися ближче й умить кімната закипіла веселим гомоном: з усіх боків навперебивки посипалися питання без перерв на відповіді й дружній регіт, коли Зіна ніяково зупинилася, не знаючи, кому ж їй, кінець-кінцем, відповідати.

— А, ну вас! — розсміялася й сама. — Встигнете ще. Дайте поперед з обліком закінчити. — Й повернулася до керсправами, щоб тільки йому відповідати.

Чи надовго вона?

Відпуск до жовтня, а там треба повертатися до інституту. Отже, до того часу вистачить.

А як вона відносно роботи тут? А то її, роботи, отак, — керсправами провів рукою поверх свого тім'я; — а пальців на одній руці більш, ніж робітників.

Ну, не байдики ж бити вона сюди приїхала. Тільки їй би не надто тяжку роботу, адже вона і в інституті раніш відпуска взяла, щоб як слід поправитися після хвороби. До якого-небудь осередку, а там вона вже знайде собі роботу.

— Молодець! — Керсправами не втримався, щоб не плеснути її по плечі. — Відразу видно, що ти своя... А то, буває, приїдуть сюди, а самі круть-верть — курортний режим, лікування, п'яте, десяте. Ну, а з тобою каші наваримо... Не злякаєшся, коли я пошлю

тебе в порівнююче слабкий осередок? Покажеш їм там, як студенти працюють.

— Давай.

— От і гаразд. — Оглядів присутніх хлопців. — Самойленко, візьмеш її до себе?

Похмурий хлопець глянув на неї з-під лоба й незадоволено відвернувся.

— А що вона в нас робитиме? Тільки хлопці за нею, як жеребці, ганятимуть — це да. Вони в нас такі.

— Ну, закрутив катеринку. Ти кажи, візьмеш?

— А хоч і скажу, що ні — все ж одно пошлеш.

— Ох, і гадюко ж ти став, хлопче, — слова тобі не скажи... Це вас там Ванько Бит накручує, чи ще хто?.. Може, хоч вона на вас недоуздок накине...

За розмовами минуло немало часу, а Зіні давно вже треба додому, щоб надто не хвилювати мами. Але хлопці стали щільною стіною, щоб побула ще, про Харків розказала — адже місто не маленьке, життя зовсім не таке, як тут. Насилу запевнила, що вона сюди прямо з потягу — навіть не пообідала ще; дала слово чести, що ввечері доконче буде в клубі... Тільки Самойленко похмуро стояв збоку, мов уважно розглядаючи газетні аркуші.

Але не встигла вона вийти на вулицю, як він її наздогнав і пішов поруч. Треба ж дорогу їй показати, а також клуб і осередок, що вона в ньому тепер працюватиме. Куди тільки похмурість ділась — в перервах проміж вибухами сміху стільки слів, наче рот йому ніколи не зшивався.

— Оцей білий будинок з колонами — КІМ; клуб це наш так зветься. А осередок трохи далі. Зараз ось за рогом клуб будівників, так ми там. У вас, у Харкові осередки, звичайно, на фабриках та заводах, а в нас при профспілках — заводів у нас, окрім тютюнової фабрики, ще не набудовано... Ти ж гарно запам'ятай де що, а то й не побачиш тебе — не знайшла, скажеш.

Знаємо ми вас... Ну, гаразд, а що ж ти в нашому осередкові робитимеш?

— Не турбуйся. Був би осередок, а роботу в ньому я сама собі знайду.

— Воно то так... А проте, наші гурток безвірників зорганізувати хочуть, щоби з старими про бога розмовляти,— може, візьмеш на себе цю справу? Ти студентка, тобі легко бога крити, а нас цьому вчити ще потрібно. А то, коли доводиться про бога сперечатися — туди-сюди й прямо в калюжу; наші дідки що до бога он як освічені... Та воно й діти тебе більш нікуди... Ти тільки не дуже вір тому, що тобі керсправами бухтів — наче наш осередок хибкуватий. Їм там гарно сидіти та папірці вигадувати. А як тільки полізеш у суперечку з ними з приводу оцих папірців, так одразу й осередок слабкий, і роботи ніяк налагодити не можу. Прийдеш ось у понеділок на зібрання — сама побачиш, чи правда, чи ні...

— А до понеділка що мені робити?

— Та нічого... Сьогодні ти в клубі, та й зібрати нікого не встигну. А завтра субота — у хлопців получка, а врожай торік на виноград гарний був. Взагалі субота та неділя мертві дні: старі й молоді — всі душу полощуть.

— П'ють? Комсомольці?

— Ого! Ще й як. У понеділки на зібрання після похмілля приходять.

— Одначе... Це ваші будівники так одзначаються?

— Та де там будівники. Всі ми в такому місці живемо, де вино — хоч топися в ньому. Недавно кампанію проти п'янства було проведено, так зменшилося ще, а то таке було, що й не розбереш, де осередок, а де пиварня.

Вони хутко йшли по людній вулиці. Самойленко підмітав своїм кльошем пішохода, оповідаючи ще про щось, але Зіна не прислухалася — замислилася.

Цікавий тут колорит, сказати нема чого. Цікава, мабуть, тут і робота.

— Слухай,— раптом змінив розмову Самойленко,— я от сюди забіжу цигарок купити, а ти, щоб задаром не гаяти часу, підійди до он тієї будки й купи мені німецьку газету.

— На що вона тобі?

— Та не мені... Дома в мене одна людина є — дуже їй до вподоби, як німецька буржуазія за політику розмірковує. Й кожного дня доручає мені купувати... От тобі гривеник, а коли сьогодні дорожче, так я зараз розміняю — віддам.— І сховався за якимись дверима.

Зіна підійшла до будочки; за прилавком, цілком укритим газетами, немолода жінка ідилічно виплітала панчоху. За нею Зіна із здивованням помітила ряди різнобарвних, цигарочних коробків... Не встигла вона спитати про німецьку газету, як панчоха полетіла повз неї, а жінка скочила, наче від сильного вдару знизу.

— Геть звідсіль, суча дочко!

Від несподіваности Зіна скам'яніла, не помічаючи, як дехто з прохожих зацікавлено зупинився, з посмішкою поглядаючи на неї. А газетярчин кулак гучно стукав по прилавкові, згортаючи газети до кучі, з її рота вкупі з лайками дощем летіли піняві бризки. Але кричала вона вже не на неї, а на когось через її голову.

— Це ти, пройдисвіте, людей на мене нацьковуєш? Ах, ти шелихвіст невмитий! Лахмітник! Хуліган! Почекай, підеш же ти колись повз будки. Я тебе здавна знаю. Всю твою харю потворну заплюю. Наплачешся ще, чортово мармизо!

На краю пішохода танцював, ледве втримуючись на ногах од реготу, Самойленко. Збентежена Зіна хутко проштовхалася через оточення зацікавлених до нього. Він хотів був щось їй сказати, але град нових лайок знову затрусив його реготом.

— Та ти що — тільки для цього й ішов зі мною?— розізлилася вона.

— Ти не сердься, — нарешті заспокоївшися, промовив він, — це я тобі бойові христини влаштував . . . Не я, так другий би тебе до неї підіслав: ми тут усіх новеньких по німецьку газету посилаємо . . . А газетярці теж приємно — ох, і любить же вона полаятися.

— Скотина ти після цього . . . Але чого ж це вона розгарчалася отак на мене?

— Довга ця історія . . . Чоловік її за часи німецької війни дістав у якогось контрабандиста німецьку газету й почав її всім показувати — от, мовляв, який я пронозливий. Поліція його й хапнула — за німецьку пропаганду. Три місяці він у тюрми просидів, доки йому пощастило довести, що він не шпиг, а чесний міщанин. З того часу йому й пришито оцю німецьку газету . . . Гаразд іще, що ти не на його самого наскочила, а то в нього кийок важкий, сукуватий . . .

— Ну, спасибі за кийок . . . Але на віщо ж їх чипати?

— А так — весело . . . Одного разу ми цілий загін піонерів низкою вшикували: кожний підходив і питав німецьку газету. От коли сміху було.

— Одначе . . .

. . . За обідом Зіна образила свою маму невлучними відповідями на всі її питання — замислилася над своєю тарілкою. Коли секретар осередку такий, які ж комсомольці? І що вона одна може зробити проти цього? А гірш за все — вона не з робітничого оточення, важко їй буде добитися хоч якого-небудь авторитету серед тутешньої братви . . .

III

Весело було в клубі — вийшли звідтіль після півночи. Постояли ще на вулиці — ніяк розійтися не могли. А коли розійшлися, довго ще перекидалися жартами, побажаннями спокійної ночи, догадками про завтрашні діла.

По дорозі з Зіною пішло чоловіка вісім — без кваплívости, з неголосним співом. Вулиця порожня, тільки жовті плями ліхтарів тремтіли на бруці; тиха пісня

плюскалася в мури будинків і, наче окселентуючи, їй долинав з моря стриманий і рівномірний гуркіт прибою. Ледве вловимий вітер приніс із гір пахощі весняних трав, полоскотав ними обличчя, пошарудів сонно в листі тополь і — далі, до моря. А на чорному небі — переморгування великих незвичайно яскравих зірок, — з посмішкою прислухалися вони до одноманітного говору моря й комсомольської пісні.

— Ех, на море б оце зараз — під вітрилом . . . Віра, хлопці ?

— Віра !

Й не кажучи зайвого слова на пручання дівчат (пізно вже — перша година ночи) підхопили їх і — в темний провулок, що найкоротше веде до моря. Тільки каміння під закаблуками задзвеніло.

— Ото ще — дівчата . . . мам полякалися. Та ми ж не більш, як на півгодини. Ніч яка !

Біля моря ще багато народу — вкупі з морським гомоном говір і сміх погуляльників. І в ресторані, що палями підперся над водою — плаксиве скавуління скрипки ; плюски моря об бетон молу глузують з неї ; його пісня краща.

По слизьких сходах зійшли в човен — хвилі злегка коливали його, а Зіні здалося з незвички, що він от - от перевернеться. Перелякано вчепилася в чиюсь руку й, почувши під пальцями упевнене тіло, засміялася вкупі з ним. Серед веселого молодого шуму заспаний човенник подивився на годинник, ліниво плюснув декілька разів веслами, щоб відплисти від молу на простір, і, розгорнувши вітрило закам'янів на стерні. Човен легкими коливаннями під дрімливими подихами вітру поволі рушив у темряву . . .

Відразу мол і люди на ньому провалилися в густу пітьму, а скрипку заглушило дзюрчання хвиль ; тільки вогні міста нерухомими крапками дивилися вслід, відбиваючися на невидимій воді довгими тремтячими кривульками. Мріялося : човен над чорною безоднею, а

їй нема ні кінця, ні краю — адже навколо темна весняна ніч, що з'єднує море з небом. І чути тільки шарудіння води, що її легко розрізає ніс човна, та прохолодні солоні бризки попадають на лице.

Так, мабуть, пливли колись оздоблені триреми грецьких купців до цього, ними заснованого, міста ; тільки до морських шумів примішувались одноманітні співи рабів і плюск весел у такт пісням. Так, мабуть, мчались на чорних вітрилах піратські кораблі генуезців — корсарів і лицарів, а над морем лунали відважні пісні, п'яні скрики, регіт і брязкіт пограбованого золота ; вони вигнали греків з їх колонії, збудували фортецю захист од сильнішого ворога й, утікши звідсіль, коли прийшов сюди із своїми яничарами турецький султан, залишили по собі її руїни й вежі аж до цього часу. В отаку ж темну ніч підкрадалися до міста на своїх вутлих чайках запорожці, щоб помститися за зраду султанову . . . А зараз над містом, над степом, над морем, над горами пливе тепла весняна ніч, сповиваючи невеликий човен непроглядною пітьмою й не дає молодому сміхові розгулятися над хвилями . . .

— Диви, море світиться.

Біля човна мінилося молочно - біле холодне світло : згасало й знову спалахувало, химерно освітлюючи піну й бризки. А за кормою довга біла смуга зникла десь далеко у тьмі, загашена хвилями,— наче човен, порсаючи по воді, викрешував це світло для визначення своєї путі.

Руки всі в воду потопили, щоб під ними займалося тепле море ; під веселий сміх запурхали над човном краплі. На забризканих лицях і на підведених догори руках миготіли, поволі згасаючи, численні біло - блакитні крапки.

Прокинувся байдужий човняр, подивився на годинника, позіхнув. Як крило великої птиці забилося вітрило ; човен нахилився, зачерпнувши світлодайної піни з хвиль— і спереду стали міські вогні . . .

Утома від дороги й сьогоднішнього дня виснажила Зіну; вона задрімала коло щогли. Лагідний плюск, чиясь тиха пісня й рівномірні ледве помітні, як у колиски, коливання човна породили чудові сновиддя.

От взято її в полон генуезьким корсаром, він везе її на своїй галері, щоб заперти в високу вежу й глумливо співати під вікном жагучі серенади: міцніш за любов тільки смерть та вино. А потім прийде, силоміць пригорне до себе...

Чиясь рука, що раптом щільно обняла її, скинула з Зіни дрімоту. Вона незадоволено випросталася:

— Прийми руку.

— Сиди... я нічого.

— Забери руку. Не люблю я таких ніжностей.

— Ет, чудачка... Подивись он, як Маруся до Павла пригорнулася.

— А ти відчепись од мене.

— Ач, яка норовиста: пальцем торкнути її не смій. Наші дівчата без цього міщанства.

Ображено відсунувся під загальний сміх. Зіна теж розсміялася:

— Виходить, хлопці тут такі, що й сказати їм нічого не можна.— Й уже примирно додала: — Ти не дмись як горобець на морозі. Не винна ж я, що сидіти в твоїх обіймах охоти в мене нема.

Проте він і сам за співами й сміхом через хвилину забув про образу — спів його, частий і лагідний, знов оповив її дрімотою.

Коли ж човен стукнувся об стінку молу, він несподівано допоміг їй вийти й раптом хутко потяг її уперед, не давши навіть попрощатися з останніми. Спитав тільки, де її кватира, й повів найкоротшою дорогою — темними покрученими провулками, — не випускаючи її руки з своєї. Й ні разу не зупинився, не спробував навіть зменшити ходу — хутко йшов, смішливо висвистуючи. Коли зустрічний ліхтар кинув

О. Довгаль
Естокада
лінорiз

НАДХНЕНІ ТРАВНЯМИ, ГАРТОВАНІ СУВОРО ЛИСТОПАДАМИ БУДУЄМО СКЛЕПІННЯ РЕШТУВАНЬ, ЗДІЙМАЄМОСЬ НЕЗЛОМНО ЕСТОКАДАМИ І МЕЖІ РУШИМО І ПРОТИНАЄМ ГРАНІ.

на них своє жовте світло, відповів на її здивований погляд усмішкою:

— Це щоб ти додому скоріше втрапила, а то мама ще тебе вилає. А ти, мабуть, слух'яна дочка...

Тільки біля дверей затримав її на хвилину й знову посміхнувся:

— Ти все ж таки не дуже сердься, що я з тобою на пару підробити захотів. Та й не личить це — в одному осередку ми обидва. Тебе ж до будівників прикріплено?.. Так що зустрінемося ще. Ну, бувай здорова.

Міцно стис їй руку й хутко подався назад.

IV

Коли в понеділок Зіна входила в клуб будівників, було вже двадцять хвилин на восьму, а зібрання осередку призначено рівно о сьомій. На сходах і в коридорі будинку тиша—це було дуже неприємно й прикро. І як це вона часу свого не розрахувала — з першого ж дня показала себе не справжньою комсомолкою? Але, ввійшовши в залю, вона побачила тільки Самойленка й того, що проводив її після катання на човні, — порозлягалися на ослонах, тихо розмовляючи.

— Оце так акуратність! — вигукнули вони їй разом назустріч.

— Коли б наші отак збиралися, — додав Самойленко, — зібрання ніколи не закінчувалися б уночі. А то чекаєш, чекаєш... А потім нарікання з Окружкому — який з тебе секретар, коли ти осередку своєчасно зібрати не вмієш.

— А я думала, що запізнилася.

— Ну, що ти... Гаразд, коли о восьмій почнемо. Опохмелитися, мабуть, не встигли... Сідай, або - що. — Самойленко знову повернувся до свого співбесідника: — Ну, а далі?

— Так от я й кажу Іванецькому: „Ти спершу, ніж розсилати оцього обіжника по осередках, з братвою

порадився б. А то написав, а чи згодні ми — це тобі геть чисто не цікаво. Воно й вийшло, що ти сам себе за демагога виявив“. А він — губу свою висунув: „Та тебе вже — каже — не спитаю. Що ж ти мені зробиш?“— Нічого я тобі, кажу, зараз не зроблю, та тільки ж і перевибори не за горами.—„Моська — це він мені — на слона гавкає“... Як це тобі подобається? Та я йому за це таку лазню на конференції влаштую, що він на все життя запам'ятає. Буза, що він у комсомолі з вісімнадцятого року — в мене самого стаж не менший.

— А тобі ніколи не пригадувалося прислів'я про попа й парафію? — посміхнулася Зіна.— Гарне прислів'я. Особливо коли його за марксівською методою з голови на ноги поставити.

— Воно то може й так. Тільки за моїми відомостями парафія наша не дуже шанує свого попа... Так розпустив організацію, що між комсомольцем і босяком майже ніякої ріжниці нема. За найрозумнішого серед нас себе вважає, а що в організації не все гаразд — на це в нього очі повилазили... Бреше, самими обіжниками не відкрутиться...

— Сама от побачиш,— сказав Самойленко,— коли ми сьогодні тебе до безбожників притулимо, так завтра о восьмій годині вечора на нараду в Окружком тобі треба буде піти — папірець сьогодні про це одержав. Скажи там що-небудь проти нього, почуєш, як він почне твою особу перекривати.

— Вона-то безумовно нічого не почує. Побачить він її, так одразу від Насті своєї підірве.

— Невелика тоді ріжниця між ним і тобою,— глузливо глянула Зіна на нього й, щоби змінити розмову, спитала в Самойленка: — А що ж це ваших дівчат не видно? Теж похмеляються?

— Та в нас і дівчат,— одповів той,— з тобою так оце три буде... Маруся напевне чекає на Павла, щоб за нею зайшов — вона без нього ані ступінь. А Катя, якщо підірве з дому, буде. В неї там батько: як

тільки їй в осередок, так і підлогу мий, і вечерю готуй, а випивши, так і лупцювати заходиться... Вроді, як у Ванька Бита мамаша...

— Ну, на мою мамашу не дуже клепли — вона більш язиком теліпає, зрідка хіба кийком шпурне. Тай то не за комсомол, а що грошей мало заробляю. Такий уже в неї ухил. А от ти краще про свого розкажи.

— Кінець, брате, — переказився. Коли мене було обрано на секретаря осередку, він отак висловився: „Чорт з тобою. Може, ти й дійсно по партейній лінії шишкою будеш. Мені все одно, аби б тільки ти на шматок хліба заробив".

... До восьмої години більша частина осередку зібралася. Починати б, але Самойленко заявив, що на порядкові денному доповідь за революційний рух у Росії в минулому столітті; доповідачем призначено Береста, зав. окрполітосвіти — персону занадто значну,— нема ще такого випадку, коли б він з'явився вчас — треба чекати. І в чеканні проповзла ще чвертка години.

Нарешті Берест з'явився, здивувавши Зіну своїм розпатланим ультрапролетарським видом — сорочка була брудна й розхристана, але під пахвою виблискувала новенька тека. А коли він почав свою доповідь, Зіна ще з більшим здивуванням вліпила очі в нього. Мало того, що це була не доповідь, а казання якесь, він майже всім фактам давав непевне освітлення.

З його слів революційний рух з самого свого початку йшов під пролетарськими гаслами, а вожді цього руху всі без винятку вийшли з робітничих кол. Навіть знищення крепацтва було проведено виключно під натиском революційного пролетаріяту. Що до „Народної Волі", та „Землі й Волі", так первісно це були робітничо - селянські організації; потім уже, коли пролетаріят і селянство з'єдналися навколо марксистської платформи, в ці організації пройшли інтелігенти, щоб довершити їх розклад. І взагалі інтелігенція відограла в рухові тільки негативну ролю: студентики

 та буржуазні маменькини синки вихвалялися своєю революційністю, а справді вони були шпигами та провокаторами, влесливо служили царату, щоби потім одержати тепле містечко в якому-небудь департаменті; жодний з них не пішов на шибеницю та на каторгу. Тепер же революція з незаперечною ясністю показала, що інтелігенція це класа, що її потрібно поступово знищити, бо звідтіль виходили тільки паразити-чиновники, які об'їдали робітників та трудове селянство. Й закінчив свою доповідь гаслом:

— І хоч тепер ми використовуємо інтелігенцію, але це не значить, що держава й партія прагнуть до її охорони й будови нової. Робітникам і селянам інтелігенція непотрібна — навіть своя власна.

Голова зібрання запропонував був дискусію, але Берест рішуче запротестував: доповідь має інформаційний характер — яка ж тут дискусія? — а якщо в кого є питання, так час дозволяє ще йому дати відповіді... Зіна не втрималася — коли такою інформацією на восьмому році революції виховувати комсомольців...— і скочила з проханням слова до порядку. Голова нерішуче глянув на Береста, але слово дав.

— Мені не втямки,— задерикувато сказала вона,— чому товариш доповідач так не хоче дискусії... А я, наприклад, вважаю за необхідне розпочати її, бо доповідь ущерть наповнена непевним освітленням деяких фактів. І взагалі, на мою думку, таких доповідей не можна читати по комсомольських осередках. Прошу в товаришів дозволу висловити свої міркування з цього приводу.

Берест зашепотів щось Самойленку, але в залі прозвучав задоволений голос Бита:

— А чого ж? Просимо.

— Просимо! — підтримав його зацікавлений осередок.

— Слово належить товаришці Соломко. — Голова знову ніяково оглянувся на Береста.

У братви посмішки не збігали з облич, поки Зіна кидала Бересту обвинувачення в неточності, в неправдивому поясненні подій. А він сидів із самовпевненим і зневажливим видом, часом насмішкувато поводив плечима, схилявся до Самойленка, що надто уважно розмальовував невеликий папірець і непомітно підморгував Зіні.

— А що до гасла,— закінчила Зіна,— так коли це особистий погляд доповідача, він не має права видавати його за інформацію, а коли це нерозуміння політики партії, так ми повинні дати цьому одсіч. Адже, коли згодитися з ним, ми повинні негайно розігнати установи, що формують нову трудову інтелігенцію — вузи, наприклад. І нарешті запропонувати нашим вождям одійти від керування державою, бо вони — хоч і наша, робітничо - селянська, а все ж таки інтелігенція.

Навкруги залунав веселий гомін зворушеного осередку — до цього дня ніхто ще не відважився виступити проти Береста.

А Зіну хтось ухопив міцним стиском за руки — над вухом задзвенів сміх Бита:

— Молодець ! Люблю отаких.

— Не варт довго відповідати на цей виступ,— покрився шум голосом Береста. — Пролетарська молодь, що зібралася тут, сама може оцінити ту дрібнобуржуазну ідеологію, яку намагається пропагандувати в комсомольському осередку оця . . . товаришка. Я можу тільки дивуватися, що вона член комсомолу.— Розвів руками й сів.

Ніяковий од зневажливо викривленого рота Береста, голова запропонував прийняти доповідь до відому, але Зіні не сиділося на ослоні.

— Вношу додаток . . . Просити Окружком, щоб він знайомився зі змістом доповідей, що він їх ставить по осередках, і щоб ці доповіді давали комсомольцям уяву про дійсні факти.

Цей додаток було прийнято майже одноголосно.

— Оце так утерли носа Іванецькому,— не сховав задоволености тихий голос Бита.— А тобі краще й не ходити завтра на нараду — Берест та Іванецький ковтнуть там тебе з тельбухами...

На початку поточних справ Берест узяв свою теку й похмуро нахилився до Самойленка, а той із ввічливою насмішкою безсило розвів руками. А коли Берест повернувся до виходу, він з роблено сердитим видом кивнув Зіні на його спину й покачав головою — лютує Берест, мовляв, аж он як страшенно...

Потім було багато суперечок: хлопці ніяк не могли договоритися до ладу, на який же день призначити збори гуртка безбожників. У суботи та неділі через усім відому причину ніяк не можна; в понеділки — збори осередку; у вівторки та середи — більшість на громадській роботі по своїх артілях; четвер — партійний день; у п'ятниці — всі в клубі, а до того ж і в кіно хочеться і взагалі погуляти... Тільки після годинних балачок нарешті зійшлися на п'ятниці — від шостої до восьмої години, щоб увечері все ж таки вільно було...

Коли засідання закінчилося й осередок веселою юрбою висипався на вулицю, до Зіни підійшов Бит.

— Після такої гарячки, тобі необхідно заспокоїтися. Ходім на мол — там зараз приплив шумує, прибій... Краса!

— Та не спати ж в отакий вечір.— Самойленко теж опинився поруч.

— О, і я з вами,— обізвався ще хтось.— А ти, Марусько, підеш?

— Чого я там не бачила?— Голос у дівчини був погордливий.— А як інтелігенція язиком бовтає — мало інтересу слухати.

— Ну, твоє діло... Воно може й краще, що не підеш — не люблю я твоїх ревнощів. На добра ніч.

На молі сіли у світлій плямі ліхтаря просто на каміння, поскидавши сандалії й звісивши ноги до води...

Хвилі сердитого прибою рівномірно й могутньо плюскалися на низу, бризкаючи теплими краплями на ноги, а міцно прив'язані до мола човни танцювали на бурунах. По-давньому в ресторані на палях нудила скрипка, а віддаля червонів, відзначаючи вхід до порту, огонь невеликого маяка на кінці хвильорізу.

Довго сиділи мовчки. Адже Зіна не звикла ще до глухого шуму прибою — для неї він був незнайомою, прекрасною музикою. Самойленко висвистував щось тихе й сумне. Павло оглядався, з цікавістю спостерігаючи ошатний натовп, що поволі рухав туди і сюди, гуляючи. А Бит пильно дивився в пітьму, що ховала море. Зіна повернулася до нього — міцне тіло нагнулося до води, наче море оповідало йому про щось, а на засмаглому лиці застигла зосереджена похмурість. Несподівано він оглянувся на неї, піймавши її зацікавлений погляд, і лице його прояснилося широкою посмішкою.

— Чого сидиш отак — у море плюхнутися хочеш? — спитала вона.

— Не плюхнуся... Думаю от: ніч для контрабанди — кращої не треба. Герману — це мій приятель, командир прикордонного батальйону — не до спання, мабуть: мотається на катері по морю, проміж хвиль прожектором нишпорить... От кому життя.

— Яка ж тут контрабанда? — здивувалася Зіна. — Адже місто від кордону хто його знає за скільки.

— Ого! Море в нас, а морем везеться сюди і з Туреччини, і з Румунії — звідкіль хочеш. До того ж зараз час такий, коли штормів нема... Піди на базар — там з-під поли хіба тільки пташиного молока не купиш, а то чого твоя душа побажає. Й за дешево — контрабанда.

— А Герман твій як же? Нічого зробити не може?

— А що ж він зробить? Припливе, наприклад, турецька фелюга з горіхами або там ще з чим дозволеним. Він її до дна перерие, кожного горішка обглядить,

навіть кожний сантиметр бортів і кіля обстукає та обколупає — нема нічого. Тільки піде геть, а тут і шовк, і галантерія всяка, і коньяк, і спирт, і тютюну гори, навіть опіюм іноді з'являється. А як вони ховають все це — чорти його батька знають . . . Крім того, на нашому узбережжі бухт багато; за ними не встежиш — гори навкруги. До берега підпливти непоміченим не важко, не важко горами перенести все в місто. Коли Денікін тут був, ми так свою контрабанду переправляли . . . А контрабандистів тут тьма-тьмуща: на Фортеці — напевно можна сказати — всі тільки з цього й існують, а переловити їх — Герману життя не вистачить.

— Що не день, то й новина, — засміялася Зіна. — Цікаво у вас тут жити! Вам, хлопцям, тільки заздриш — була б я парубком . . .

— А я от Герману заздрю . . . Він, дурний, лається — працю свою за сучу долю вважає, а мені краще на катері ночі не спати, ніж отак на березі сидіти . . . Ну, та нічого, скоро свої ночви налагоджу.

— В тебе човен є?

— Та, здається, є. Тільки на провесні з рибалками плавав, так шторм його влоск розкалашматив. Зараз лагоджу його потроху. От розживусь на гроші, просмолю його ще раз, блакитною фарбою вкрию, куплю нове вітрило, та й заллюсь тижня на два в море . . . Поїдеш кататися зо мною?

— А чого ж . . . коли руки на прив'язці триматимеш.

Обидва розсміялися й замовкли . . . Знову Бит схилився над водою зі своїми думками.

А Зіну підштовхнув Павло; ехидно ткнув пальцем — недалеко, в тій же плямі світла, тако ж звісивши ноги до води, сиділо двоє: вона байдуже дивилася на погуляльників, а він похмуро тростинкою бив себе по ногах, засмучено підставляючи свої блискучі джимі під бризки.

— Давно вже я за ними стежу, — хихотнув Павло. — Ох, і дурень же він — розводить антимонію. Нема в

нього того, щоб просто все обробити — розмовами більш переконує... Брав би з мене приклад — що там з вашою сестрою церемонитися: по руках і в лазню... Отак — ех, ти моя красуня!

Він раптом міцно притис до себе Зіну, й вона побачила близько від свого обличчя його очі й оскалені впевненою посмішкою зуби... Спритно висмикнула руку, з силою, що її не можна було передбачити в тендітному маленькому тілі, вперлася долонею в його воло... Павло аж за Самойленка вчепився, щоб не опинитися в морі. Сама теж ледве не зсунулася, але міцна рука Бита підтримала її.

— Ну, й сильна ж,— зміркував нарешті Павло.

— Гірко прийшлося? — з удаваним жалем довідався Бит. — Не навчило тебе, як вона мене на човні тоді відшила?

— Жалко, що Маруся тебе до цього раніш не привчила,— всміхнулася Зіна,— а то знав би... Ну, та нічого — звикай.

— А тобі вже оці дзвонарі й про Марусю встигли надзвонити? — сердито відповів Павло.

— Кінець! — зовсім розсміялася Зіна.— Тепер що ти, що показаний мені тобою — ніякої ріжниці нема.

Павло ще більше насупився й нічого не сказав.

Його похмурість усім зіпсувала настрій. Посиділи ще трохи й пішли провести Зіну. Павло теж побрів слідом — за всю дорогу ані жодного слова. Тільки на прощання промимрив:

— Нічого. Подивимося ще, чия вгорі буде.

Але коли Зіна зникла за дверима, Бит став перед ним.

— А якщо ти її ще зачепиш, так оцього покуштуєш!— І підніс до його носа міцно стуленого кулака.— Досить тобі й однії Марусі.

Він не знав, що Зіна за дверима — не відразу влучила ключем у замок — чула його слова. І ледве переборола бажання глянути на нього ще раз — з тихою посмішкою пішла у кімнату.

V

На другий день перед нарадою безбожників Зіна пішла в порт — прогулятися біля моря й подивитися на англійський пароплав, що прийшов сьогодні ранком.

У порті спокій і тиша: денну роботу вже закінчено, де-не-де тільки мовчазливі купки потомлених вантажників, а в деяких човнах (багато їх прив'язано до молу) поснули човенники. Тільки в одному місці метушня — під веселий галас рибалок ллється в баркас срібним потоком риба, розбризкуючи проміння відбитого сонця. На морі теж — жодного вітрила; гойдаються безперестанно — одна за одною — хвилі, пінючись часом білими смушками: над морем передвечірній вітер.

Англійський пароплав — нерухоме чорне громадище — щільно притулився до молу; довгими помацками — товстелезними линвами — міцно вчепився за чавунні стовпи й засиджений бакланами буй посеред бухти. Порожній ще: червоний пояс ватерлінії високо над водою. На носі, зверху отворів, звідкіль виглядають укриті брудом і ржою якорі, великі білі літери: „Lady Mabel". А на кормі синім з червоними перехрещеними смугами прапором бавиться вітер.

Підійшовши ближче, Зіна побачила на палубі біля трапу, що вперся в мол, трьох. Один — огрядний, рожевощокий, у чорному піджаку з золотими нашивками на комірі й рукавах і в білих охайно розпрасованих штанях — ліниво пихкав люлькою, мовчазливо розглядаючи порт. Трохи віддалік останні двоє — довгов'язі й худі — матроси, мабуть — у розхристаних з закоченими рукавами сорочках, що прикрили червоні від сонця й вітра груди — теж мовчазливо дивилися вздовж молу. Обидва недавно закінчили працю: обличчя і руки в чорних смугах і плямах.

Один з них раптом помітив її, розтяг посмішкою рот і привітно помахав їй кепкою. А коли Зіна від-

повіла йому кивком, обидва матроси перехилилися через поруччя й навперебивки жваво заговорили щось до неї. Рука в золотих нашивках витягла люльку з рота, голова з лінивою забарністю повернулася до Зіни, погляд байдуже порснув по ній, а губи злегка перекривилися наче усмішкою; щось сказали матросам і знову зникли за димом з люльки. А матроси то радилися поміж себе, то кричали їй мішанину своїх і поламаних руських слів. Вона весело розводила руками — не розуміє, мовляв, їхньої мови. Пішла була далі, махнула рукою на прощання, але один з них зупинив її окликом. Хутко витяг з кишені гаманець, труснув його, щоб до неї долинув брязкіт грошей.

— Сьодні ноч, мамзель... Карашо?

Спершу Зіна не зрозуміла — її здивований погляд зупинився на їхніх руках, що показували їй щось, а той все з реготом трусив свого гаманця... Кров ударила в лице й кулаки стислися сами собою. Хутко пішла геть, а вибух реготу й незрозумілі покрики важкою камінюкою вдарили по спині...

Довго ще кулаки стискувалися від образи, обурення й прикрости на себе — як це вона не змогла відразу придумати достойної відповіди?.. А тут ще ледве не впала: спідниця раптом за щось зачепилася. Шарпонула її з серцем, але щось не відпустило її, а навіть з силою потягло до себе. Повернулася — здивоване лице Бита.

— Чого це ти така сердита? — спитав він. — І куди це тебе вітер жене?.. Сідай от краще, коли час є — рибку половимо.

Вона машинально сіла й несподівано для самої себе пожалілася йому на англійських матросів. Бит, слухаючи, не ховав лагідної посмішки, а на питання, що ж їй тепер робити, розсміявся:

— Ну, що ж ти їм тепер зробиш? Шпурнула каменюку, може й огріла б якого по мармизі.

— Не здогадалася...

— І чорт з ними. Хіба не знаєш, що матроси взагалі нарід нахабний? Не варт через них собі кров псувати. Та й тобі не слід було зуби з ними скалити... На от тобі краще оцю вудочку, а я собі зараз другу приладнаю...

Він дав їй шнур, а за хвилину кинуте грузило другої вудки плюхнулося далеко в морі. Бит почекав, поки воно дійшло до дна, й уважно витяг слабину.

— Ловися, рибко, велика й маленька.

— Ти вже піймав хоч одну? — Зіна зовсім заспокоїлася й, не одриваючи очей, стежила за легкими коливаннями шнура на вітрі.

— Власно, я тільки сів. Ще й не сіпало. Може й зовсім сіпати не буде. Риба — вона така... плаває на дні...

Але вона не слухала: боячись повернутися, схилилася до шнура, наче побачила на другому кінці щось.

— Там... смикає,— ледве чутним шепотом.

— Специяльно бичок... або зеленуха. А засмикає без перерви — тягни з усієї сили.

Обидва замовкли, щоб стежити за вудками — шнури натягалися, сіпаючи за пальці...

Сонце сіло на вершину гори — от-от покотиться з неї через місто в море; на воді тремтіння золотих барв сонячної стежки — до неї простяглися шнури.

— Самий час, коли риба клювати починає,— промовив Бит. — Тільки поки піймається там що путнє, зеленухи весь зиск об'ідять... А ти на море прийшла подивитися?

— На море.

— Є на що глядіти, правильно. Та тільки ж ти його й не побачиш як слід — воно в-осени показує себе, а вже перед своїми студентами напевне похвалишся, що бачила його... Я от народився тут, скільки вже дивлюся на нього, а надивитися ніяк не можу. Вмирати доведеться, так і то на нього очі вилуплю... Два роки тому поїхав я аж у Москву — студентської

науки закортіло. Пронудив я там світом зиму, а по весні — ну, от тобі жити не хочеться та й кришка. Насилу відпуски дочекався, та сюди скоріш — подивлюся хоч на нього, яке воно там без мене. Приїхав... та й досі у Москву не заявляюся... Тобі от смішно, а мені таке було, що без моря й життя не життя...

Бит раптом замовк і хутко витяг свою вудку — на гачкові теліпався великий чорний бичок. І не встиг ще начепити нового зиску, як Зіна ледве не впустила своєї вудки від невміння витягати її з води...

Не до розмов, коли риба ловиться одна за одною... Бит спритними руками мовчазливо справлявся з своєю вудкою, а Зіна, почуваючи нервове тремтіння шнура в руках, з радісним криком витягла рибу й плазувала з нею по камінню, не знаючи, як приступитися до неї.

А час непомітно біг; сонце вже за горою — її тінь розпливлася, поступово загортаючи море в сині сутінки... Тишу над портом розрізало чотири дзвони й відгомоном на них попливли такі ж дзвони з англійського пароплаву.

— Чотири склянки,— сказав Бит,— восьма година... Давай вудочку та йди хутчіш, адже тобі час в Окружкомі на нараді бути.

— Я й забула...— стрепенулася Зіна.— Значить, до побачення.

З жалем оддала шнур і нехотя рушила від Бита.

— Слухай,— зупинив він її,— скажи хоч ім'я своє... А то до цього часу не знаю, а спитати все забував.

— Гм,— посміхнулася вона.— Зіна... А далі що?

— Ну, от... А захочеться рибки половити, сюди прямуй. Я тут майже що-вечора сиджу... І передай Іванецькому моє привітання — не завадить йому інколи про мене згадувати.

VI

В Окружкомі тиша — тільки з однії кімнати долинув до Зіни негучний гомін розмови. Прислухалася — чи

 не там нарада? — але за дверима чийсь незнайомий веселий голос гудів:

— Отже, щоб розвязати проблему, що виникла після різкого повороту партії лицем до села й безумовно хвилює нас, городян, звернемося до простого прикладу. Припустімо, що я, як партія, повернувся до вас, як до села своїм лицем. Тоді...

Зіна відхилила двері — спитала, де саме нарада — й зупинилася біля дверей, ніяково поглядаючи на присутніх. У кімнаті залунав сміх, а вособлюватель політики партії, хутко випроставшися, повернувся до неї. Хвилину вони уважно розглядали один одного — Зіна з посмішкою, а він з вороже закладеною в кишеню рукою і з зневажливим виблискуванням пенсне. Раптом лице його скинулося на обличчя кіно-бандита: нижній щелеп висунувся вперед, штовхаючи відстобурчену губу до носа.

— Вам чого? — нарешті погордливо поворушив він губою.

— Пробачте, товаришу. — Зіна ледве витримувала сміх: згадала Битове оповідання за секретаря Округжкому. — Дозвольте вас спитати, де тут провадиться нараду безбожницьких гуртків.

— Тут. А вам вона на що? Ви хіба хто?

— На жаль, мандату в мене нема, а коли ви мені повірите, так осередок будівників поставив мене до цієї роботи.

— А-а, — ледве не проспівав він. — Так це харківська красуня? Дрібнобуржуазний елемент?.. Так от ти, виходить яка... — Витяг руку з кишені й прибрав губу. — Угу... А ну, підійди до мене поближче, подивлюся я на тебе, чи й справді ти така вродлива, як мені розмальовано?

— А хіба є такий пакт у комсомольському статуті, щоб секретарі Округжкомів комсомолок обглядали?

— А на тебе й подивитися не можна?

— Таким, як ти, — ні: очі повилазять.

У кімнаті нові сполохи сміху, а його губа знову спробувала відстобурчитися.

— Тепер я сам бачу, що ти дійсно паршива інтелігентка... Вчора ти свою ідеологію на зборах осередку пропагандувала, а сьогодні сюди з своїм кокетуванням притопала. Подивимося ще, яку бузу на нараді тертимеш. Будь певна, ми зуміємо дати одсіч таким, як ти.

— Ух ти, герой який,— у тон йому відповіла Зіна.— Та тільки й я не з лякливих... А якщо кому й потрібно відсічи, так перш за все тобі й Берестові. Йому за те, що до доповідей не готується, а тобі — за твоє нахабне поводження з дівчатами.

Іванецький усмішливо чухнув потилицю.

— Ти, їй-бо, фартова дівчинка — за словом у кишеню не лізеш... А ну, розказуй, що у вас там з Берестом учора скоїлося?

— Спершу начальницьку пиху з себе збий, а то розмовляти з тобою щось охоти немає.

І поки він придумував дотеп для відповіди, Зіна відійшла від дверей, сіла, огляділася. В кімнаті чимало народу й усі обличчя звернуті до неї. Деякі байдужі, на інших привітливі посмішки, а в очах дівчат уважне розглядання її, наче для порівнання з собою — так чомусь вони завжди дивляться на неї, мов на супірницю, або що...

Одначе, чому ж це й досі нарада не почалася?.. Зіна повернулася до Іванецького, що слух'яно збив пиху й просто підсів до неї. Але в кімнату хутко ввійшов Берест і, кинувши теку на стіл, ліниво спитав:

— Що — всі вже зібралися? Можна починати?

— Та, здається, тільки на вас і чекали,— зірвалося в Зіни.

Берест здивовано повернув до неї незадоволено й зневажливо перекривлений рот і, наче не помічаючи посмішок в останніх, могутнім рухом руки відкинув назад свою шевелюру.

— Вважаю наше зібрання за відкрите. На порядкові денному . . .

— Ти вже не чіпай його сьогодні,— сіпнув Іванецький Зіну за рукав,— а то він, ух, який гонористий. Ще й од праці відмовиться. А коли він дійсно бузить по осередках, так ми його дипломатично обробимо. Ти тільки після наради не тікай — поговоримо.

Відразу стало ясно, що з Береста дуже неважний голова—нарада пройшла досить безладно. Обговорення плану якось змішалося з досягненнями, з труднощами, з питаннями про провадження антирелігійної пропаганди поза межами осередків. А в загальному підсумку всі розмови зводилися на відсутність літератури, на невміння комсомольців студіювати наукову книжку, на вороже ставлення батьків. Берест же відкараскувався звичайними стандартними фразами, що треба приналягти, зацікавити, нарешті примусити, бо антирелігійне виховання молоди — надзвичайно важна й відповідальна робота. Неприємно було й те, що він наче помститися хотів за вчорашнє — демонстративно жодного разу не звернувся до Зіни: нам, мовляв, ваші погляди геть чисто не цікаво знати . . . Й після наради в Зіни лишилося таке враження, ніби нічого не зроблено, даремно тільки загублено час . . .

. . . Збудували генуезці вежу для стежіння за чужими кораблями на морі й для захисту від ворожих їх замірів ; відколи нагромадилося більше як п'ять сторіч — од вежі залишилася бура зубчаста руїна. Тепер біля неї розбито мирний садок з тихим дзюркотом фонтану посередині й повітрям, пересиченими пахощами різнобарвних квітів. Але ввечері тут майже нікого — городяни й курортники гуляють біля моря.

Зіна й Іванецький сіли на лавочку біля фонтану. Він сказав, продовжуючи розмову :

— Все це так. І Берест недбало до роботи ставиться, й хлопці випивають більш, ніж треба, а буває, що й хуліганять, і про німецьку газету — все це я

сам надто добре знаю... А от чим критику наводити, скажи краще, як позбавитися цього?

— Чудно, що секретар Окружкому в мене про це питає. Аже я й тижня не живу тут... Придивляюсь ось...

— Приглядайся на здоров'ячко. Тільки певний я, що як побачиш гарно, в яких умовах доводиться нам працювати, так сама скажеш, що всіх цих хиб одразу не здихаєшся... Покрути мозком. Нас тут більш як двісті комсомольців, а з них ледве не половина недавно тільки грамоті навчилася. Хіба серед такої організації можна працювати так, як у вас там — у студентському колективі? А допомоги ми ні звідкіль не бачимо. Я от два роки незабаром, як секретар, а ти перша комсомолка зі значного центру, що стала в нас до роботи, а то всі на час одпуски для відпочинку приїздять. А з боку партійної організації — так вони також бідують, як і ми.

— А ти й рукою на все махнув?

— Ніхто не махнув. Але зрозумій, голова ти двовуха, що робітників у нас краще за Береста нема, аджеж ми й йому раді. А сам я — ну, чим я відрізняюся від других хлопців? Тим, що я один з організаторів тутешнього комсомолу? Так цього ж, щоб зробити зараз щось путнє, занадто мало. Найбільше тепер, по весні, коли у хлопців пляжний настрій.

— Який?

— Пляжний... Піди ввечері на пляж — там тобі краса природи, море, пісочок пухкий, а на пісочку братва працює на пару. Офіційно це зветься роботою серед дівчат для втягнення їх у комсомол методом індивідуальної обробки... Так обробляють, що аж ну! А як з цим боротися?

— Треба було не допускати всього цього в організацію.

— Та хіба ж за всім устежиш?

Світло ліхтарів з вулиці пробивалося через тремтяче від вітру мереживо листя, вихоплюючи з сутіння лице

 Іванецького — сумне й винувате... Лагідний дзюркіт фонтану заважав Зіні подумати про його слова; спитала:

— Що ж робити?

— В тому-то й уся розмова... А сказати тобі одверто— сам не знаю. Та іноді й думати про це не хочеться... Лаяти братву, що вона байдужа до своїх обов'язків? Вимагати, щоб оцих безчинств не робили? З організації виключати?.. Скажуть, що комсомол не манастир, демагогом обізвуть. Й обзивали вже. Думаєш, я не знаю, як до мене хоч би й ваші, будівники, ставляться? А все через те, що вилаєш їх, коли слід.

— Ну, коли Бит не бреше, так ти теж гарна цяця. Хіба ти правий був, коли казав йому, щоб він у твої справи не втручався?

— Не цілком правий. Але це я вже навмисно роблю. Він же ледар, яких мало. А придатний хлопець — як захоче чого, так хай земля рачки стане, а він свого доможеться.

— Так ти що — хочеш, щоб він тебе з секретарства випер?

— А він уже опозицію організовує?.. От і гаразд... Тут от яка справа,— пояснив він з ніяковою посмішкою на здивований погляд Зіни,— вчитися я хочу. В-осени прохав я, щоб було мене командировано до вузу, а ОК партії й братва теж — в один голос: не пустимо, секретарювати нікому... Ну, коли ви добром не пускаєте, так я вас так роздраконю, що раді будете здихатися мене. От і веду таку політику, щоб мене до Окружкому більше не обиралося.

— На чорта ж тобі оці всі слова, що ти душу свою за комсомол кладеш? Коли ти сам працювати не хочеш...

— Не вигадуй дурниць. Те, що я дрочу Бита та ще декого, ні оскільки не визначає, що я не працюю. Мене було б одразу знято з роботи, коли б я навіть ледве-ледве почав ледарювати... Але що ж це за

робота, коли я сам майже неписьменний? Була от перевірка з політграмоти, так я тільки у другу категорію попав. Адже я сам до пуття не розумію, що по-ленінському, а що по-блатному. Таким секретарем перший-ліпший може бути, а який з цього толк?

— Знаєш, від цього здорово дхне інтелігентським ниттям.

— Чого ж ти не привітаєш мене, як рідну душу?.. Й де тут ниття, коли я просто хочу, щоб з моєї праці користь була. А зараз я її не бачу.

Помовчали.

— А все ж таки треба щось придумати,— сказала Зіна. — Коли ми нічого не зробимо, щоб підтягти організацію, так у нас не комсомол буде, а чорт зна що.

— Давай придумаємо... От якби випало щось таке, щоб по пиці нас ударило, щоб ми всі побачили, які ми босяки та дурні, взялися б тоді за розум.

— Я не завтра звідсіль поїду, може на свіжу голову що й видумається... Ти тільки не будь отаким гадом. Коли хочеться вчитися, так другими путями цього домагайся. А навіщо ж підривати авторитет Окружного Комітету?... Енергію Бита можна краще використати, ніж ти це робиш.

— Добре, добре, ти тільки придумуй. Та не кидайся, як цуценя, на Береста та йому подібних. А то їх розженеш і сама поїдеш, а з чим ми залишимося?.. Захочеш мене побачити, приходь в Окружком — я там з ранку й до ночі. От і зараз туди йду — час мені вже. — Іванецький підвівся. — Ну, найкращого тобі. — Пішов, але раптом повернувся. — Слухай, завтра ми екскурсію на англійський пароплав думаємо зробити. Тобі не цікаво?

— А чого ж? Де збиратися?

— В Окружкомі, о десятій ранку. Приходь же обов'язково.

КРИЛЬ — ВЕСНА

В гойданні сонце. Криль — Весна.
І вітер колихи колосить.
Жавурний жайворон — веснар
Втонився в синяве волосся.

Крилить Весна. З гори. З гори.
Синявінь плещеться о плавні.
(Синявінь — споминів обрив,
А плавні — легіт чулий, плавний).

Крилить Весна. Музика. Зззінь.
Соснявий сон вряснім осонні.
(О, не здивуйте! Звуків синь
Стрімкий струмок мені натоннив).
. . . .

Це вітер веслим весняком
Розчахне дум зелену яблунь
І на розпутті катакомб
Задзявулить загірним зяблем.

Це вітер веслим весняком
Ударить обзем небо слізне,
І струнні струмні, — мов докор
Поетам брязкоту заліза.

Жавурний жайворон — веснар
Втонився в синяве волосся.
В гойданні сонце. Криль — Весна.
І вітер колихи колосить.

Березень 1928

ЄВГЕН ЯВОРОВСЬКИЙ

В СОБАЧОМУ ЯРУ

1

Повертатися в рідне місто, де ти родився, зріс, боровся, страждав і пив радість, де тобі знайомий кожен крок, кожна вулиця, кожен завулок, кожна околиця!

Чи є що краще за поворот через якіхось дев'ять років у своє прекрасне місто? — Нема! Це кажу я з певністю й свідомо, бо ніщо так не впливає, ніяка зустріч, як зустріч із містом.

Поїзд, наче на перегонах, улетів на станцію й закам'янів гордий і радісний. Я не вийшов з вагону, я переплигнув через голови юрб і зупинився в місті. Ось воно переді мною! Ось башта з годинником! Годинник є? Є! А не було ж. Вибило знарядом, як корок з пляшки. А тепер є. Повзуть стрілки, вимірюють те, чого не можна все ж таки зміряти. Розкладають тільки час на рівні відрізки, що звуться годинами.

Сімдесят вісім тисяч вісімсот вісімдесят вісім відрізків часу я не бачив цього міста! 78888 разів обійшли стрілки циферблат, одмежовуючи години.

Тисячі візників, авто, трамваїв, автобусів пропонували мені свої послуги — одвезти мене в місто, в серце його. Ні! Мільйон раз — ні! Я піду пішки! Піду, щоб відчути брук, тротуари, землю рідного міста, його радісний гук, його переможну ходу, його нечувану розмову!

Я іду містом і через силу впізнаю його. Я лишив його, сповнене порохового диму революції, а повернувся в місто, що тремтить від радісного ритму будови.

Я прислухався до людського гомону, я вдивлявся в обличчя незнайомих, але своїх, близьких людей, і не почув, ані побачив смутку, незадоволення, жаху, — ні! скрізь — радість, здоров'я, сміх! І кожна людина,

в обличчі якої я читаю: це нова людина. це переможець! це працівник! — здається мені близькою, рідною! От, цей засмаглий молодий робітник, що поспішає з роботи додому й наспівує під ніс собі.

Ось він переходить вулицю і йде якраз проти мене, широкий у плечах, без картуза, з темним навислим чубом. Я іду назустріч, рівняюся з ним... і... хапаю його за руки!..

Вітер одкинув чуба
і я побачив:
над правим оком —
шрам!..

О! Хто ж це? Шрам! Ні!.. Він!.. Я стискую йому руки до болю, а він посміхається здивований і спантеличений так, як і я...

Я почуваю, що голова моя розлетиться на дрібні тріски від згадок!..

Шрам!

Та це ж...

. . . .

. . . .

Роки полетіли назад! Світ перекрутився перед очима! 27... 26... 23... 21... 19... 18... 17... уперед 18... знову назад... 17... 18... 17... ні! 18! 1918!

Канонада! Місто хрипить!..

. . . .

Загін червоних із заводу, залізниці й електростанції відрядив нас одинадцятьох на розвідку... дістатися до району червоної артилерії... закріпитись на позиціях...

Рушили...

Ріг...

Чотирьохповерховий будинок... Постріл з гармати...

Дз-з-р-р-дз-з-у-гу-гу-гур-р-р!

Знаряд пролетів і влучив у балкон... вогонь... дим...

. . . .

... і не скоро я очунявся після вибуху. Лежачи я побачив, що балкон упав, як зімнятий папірець, що викинули з вікна, і тепер у стінці зяяла здоровенна дірка, що раптом одкрила середину чиєїсь кімнати. В ній було все розкидане, кожна річ лежала не на своїм місці. Пожильців не було й душі,— вони, мабуть, сиділи в підвалах і льохах, там, де, на їхню думку, було безпечно.

Наш цеп пішов наперед...

Дз-з-р-р-дз-з-у-гу-гу-гур-р-р!

Знову на головою пролетів знаряд і за тим десь розірвався. Потім другий, третій, все далі й далі.— Тепер — безпечно, подумав я й зібрався сказати про це Генадієві і водночас запримітив, що його не чуть.— Невже вбито?

— Генадій! — вголос обізвався я до товариша.

Відповіди нема. Тоді я наважився підвестись, але відчув, що не можу поворухнути лівою ногою. Зробивши зусилля, я все ж таки сів і тепер побачив одразу, що в мене поранено ногу, а в Генадія з голови збігала кров. Що ж робити? — чи рятувати себе чи товариша? Я розгубився й сидів, не роблячи ні того, ні другого. Але ось він поворухнувся й, не випускаючи з рук ґвинтівки, підвівся, похитуючись, як човен на хвилях.

— Генадій... живий!?

Я майже вигукнув ці слова, а він у відповідь тільки конвульсивно здригнувся й випалив з ґвинтівки. Я бачив, як куля черкнулась бруку й зникла, залишивши слід на камені. Генадій упав навзнак. Тепер я побачив, що в нього над правим оком був розсічений лоб відламком від знаряду.

. . . .

. . . .

— Генадій!? Генадій!!! Дорогий!

— Ти? Ти?!

Ми мало не задавили один одного в обіймах.

— Ти? О, так! Шрам допоміг упізнати. Ну? Як? Що? Де?

Людина завжди хоче дізнатися про все — раптом! Така нетерпляча людина, нестримна.

Я оглядав Генадія так, ніби передо мною стояв не він, а марсіянець, або ще якийсь мешканець невідомої планети. Я дивився на нього й бачив усе те, що ми пережили колись удвох.

Я читав найцікавіший роман, дивлячись на нього, і, перегортаючи невидимі сторінки, захоплювався все більше й більше і не міг одірватись від цього прекрасного рукопису, що ним ніколи й ніхто не заживе слави. Зринали й зринали величезні розділи згадок: героїчні роки боротьби, незгод і перемог.

Генадій був моїм першим другом і товаришем.

Непомітно для самих себе ми дійшли до будинку, де мешкав він, і зупинились.

— Ходім до мене, — сказав він. — Покалякаєм, поки повернеться дружина з роботи...

— Ти жонатий? Не може бути? — скрикнув я.

Генадій з усмішкою промовив:

— Все може бути... іменно все...

— Так чого ж ти мовчиш, Генадію, розповідай швидше, як це трапилось, коли, хто ж вона...

— Пробач,— зупинив він мене. — Я вже вдруге чую від тебе, що ти мене називаєш Генадієм тоді, коли я ніколи не носив такого імени.

— Хіба? А як же тебе звуть? Невже я міг забути твоє ім'я?

— Виходить, що забув, коли так. Ну, пригадай! Не пригадується? Ха-ха!.. Ну, на, дивись...

Він витяг з кешені членську профспілкову картку й показáв мені. Дійсно я забув його справжнє ім'я й не знаю, через що називав його Генадієм. Але я до-

зволю собі називати його Генадієм і далі, мені так краще.

— Тепер ти хочеш знати, як я одружився й з ким? — запитав він мене згодом, — гаразд, я розповім тобі про це... — і мені здалося, що його голос на цих словах несподівано захрип, як буває від хвилювання.

Я приготувався слухати й слідкував за Генадієм. Він затулив обличчя руками, одкинувши назад голову, і по хвилі, стрепенувшись, почав оповідати. Але він говорив так розкидано, так уривчасто, що інколи доводилось перепитувати його по декілька разів, щоб зрозуміти якусь думку. Він говорив тихо, ніби про себе, і де, як здавалось, треба було чекати від нього особливого піднесення, він, навпаки, стишував свій голос так, що я всю свою увагу й слух напружував до болю в голові. Часами я жалкував, що наважився запитати його про одруження — бо голос тоді тремтів і вигинався, як молоде деревце під ударами скаженого вітру...

Ось про що розповів мені Генадій...

2

Прольот ферми залізничого мосту відкликався на кожний удар молотка. А їх декілька десятків на всіх мовах весело перегукувалися, вганяючи клепки в залізне м'ясо штабів і брусів. Цей невгомонний урочистий гімн молотків нагадував водночас і перебої на рейках, і молотьбу в сто ціпів на току, і кулеметний стрекіт, і тарахкотіння мотору. Тисячі складних асоціяцій спливали на думку, мільйони різноманітних варіянтів міг би викласти в довгий шерег розум-фантазер, прислухаючись до тривожного й радісного перегукування молотків.

Раз-раз! Грюк-грюк! Тук-тук!

Здавалося, що ферма вмивалась потом разом з робітниками. Молоток вислизав з рук, ніби рвався кудись на простір, щоб по-молодечому охопити радісним вигуком всю природу.

Робочий день кінчався. А з ним стихав і гомін, і грюкіт.

Генадій скінчив умиватися й, почувши на собі чиїсь гарячі руки, обернувся.

— А, це ти, Тамаро? Я зараз...

І Генадій, витерши рушником обличчя, заклопотано побіг до робітника, що був у місцкомі за голову культвідділу.

— Романе, так як же буде?...

Роман примружив око і всміхаючись промовив:

— Що, нетерплячка бере?

— Та треба вже якось вирішати — коли й що...

— Нічого, голубчику, подай заяву — ми розглянемо, обговоримо й дамо тобі відповідь, як і що.

— Та коли б швидше!

— Чого тобі поспішати? Поспішиш — людей насмішиш! А ми вже хочемо таке весілля встругнути, щоб, матері його ковінька, ні в кого такого не було!

— Вже й не було!..

— А звісно! Офіційна частина — раз, урочиста частина,— два, товариська частина — три! От тобі й міркуй! Подавай заяву, кажу, і чекай відповіді, на коли ми цю музику призначимо.

— Добре... ну, поки що.

Роман знову примружив око й, посміхнувшись, озвався до товариша.

— Бачив? Жениться хлопець з тією дівчиною і хоче, щоб культком йому весілля влаштував. Ач, як обійнялись, наче тут опріч них нікого більше нема!..

3

Робітничий посьолок розташувався одразу за Собачим Яром у зелені серед великих кущів бузку та бузини. Біляві будиночки обліпили чималий клапоть землі, немов цвітом укрились дерева. На прогалині за посьолком розбито майдан. Тут зібралась молодь з усього посьолку, як завжди під неділю, та й що-вечора.

Посеред майдану закопано стовп, а на ньому ліхтар. Це спорудили хлопці, щоб видно було вночі, бо місяць, що плазував по небі, мало допомагав своїм світлом, млявим і мізерним.

Надніччя. Генадій стоїть трохи осторонь від гурту. Тамара не прийшла сьогодні, хоч обіцяла бути. Майдан, кущі, як декорації кепської провінційної сцени, освітлені каганцем, стоять тихі, незвучні, задумані. В повітрі спека. Нічна спека. В таку пору кожний звук лунає гостро, чітко. Над майданом дзвенить сміх якось надтріснуто, уїдливо. Може то Генадієві він видається таким терпким, неприємним.

До нього підійшов хлопчина, сусід Тамарин, і стиха промовив. — Гень. . . у неї мати хвора, але вона прийде, казала, коли впорається . . .

І Генадій озвався сухо, не обертаючись навіть до хлопця :

— Не прийде. Вже пізній час.

— Ні, прийде, бо переказувала тобі сказати, що прийде . . .

— А ти не брешеш ? — запитав Генадій і поглянув тепер на хлопчака.

— Ні. Не брешу, — відповів той.

Місяць сховався зовсім. Повітря стало гаряче, як у жаркий день. Гомін почав стихати. Хтось порадив розходитись, щоб не захопив дощ. І молодь — хто двійками, хто трійками почали розділятись, щоб разом іти додому.

Генадій перейшов у інше місце, щоб його не побачили, і знову замислився. Про що він думав, він і сам не знав. Так вертілись думки невиразно, мляво. Спочатку він думав про те, що Тамара не знала, що він звернувся до культкому в справі їхнього весілля, й намагався придумати, як він запитає в неї про згоду, але нічого не спадало на думку й це його дратувало.

— Прощай, Гень, — раптом почув він коло себе голос. Це говорив той же хлопчик : — Ти б пішов їй на зустріч, бо вона не подивиться, що дощ . . .

Генадій нічого не відповів.

Майдан через які п'ять хвилин став порожній. Самотний ліхтар та Генадій, що не мав сили рушити звідси чи то на зустріч Тамарі, чи то просто додому, і стовбурів у темному кутку незадоволений і прибитий.

Але не довго простояв він, бо скоро війнув вітер і перші краплі дощу несміливо долетіли до землі.

— Нічого не поробиш,—сам до себе проказав Генадій і, насунувши вище комірця сорочки, нехотя почвалав з майдану.

Дощ спадав тихо й несміливо, маленькими краплями, так, що, здавалось, вони не встигали долетіти до землі й висихали від гарячого повітря. Ось уперше за всю ніч пролетів сильний вітер і освіжив спечену землю. Другий порив, дужчий і свіжіший, погнав перед собою стовп пилу. Дощ ущух. Звідкись долітали голоси, потім щезали, й глуха ніч налягала на землю важко й незграбно.

Генадій плівся, ніби стомлений важкою роботою, звісивши руки і перевалюючись на боки, як ходять матроси.

Було ще не дуже пізно й він думав обійти навколо яру й повернутися додому. Він ішов тихо, повільною ходою, один серед тиші й густої ночи.

Знову звідкись долетіли голоси й раптом з них видерся придушений крик, ніби тій людині, що кричала, поклали на рота подушку.

Генадій зупинився й підвів голову, щоб прислухатись, але другий зойк, що роздер околицю, примусив його стиснути кулаки.

Тепер чути було виразно, що крик ломився з Собачого Яру й тим, що він здалека долітав до вуха, він набував такої сили, що найполохливішу людину зрушив би кинутись на поміч.

Генадій підбіг до яру й поглянув униз. У глибині реготала юрба й коли не коли з того реготу вилітав істеричний зойк. Він слабшав що-разу й по цьому можна було впізнати, що людина вибивається з сил.

Генадій не знав, що йому робити. Його зупиняло почуття самоохорони, а крик збуджував у ньому нестримне бажання стати на поміч.

— Грабунок?! Убивство?! —

за одну мить сотню разів перепитував себе він у думках, що носились у голові, як вихрясті хвилі.

З яру долетів важкий стогін і Генадієві вчулося навіть одно слово, що напружило йому ноги, й він, забувши про самоохорону, скочив у яр. Але ноги посковзнулися й він посунувся вниз, наче з льодової горки, шарпаючи одіж і тіло.

Він не мав ніякої зброї, навіть звичайного ножа, і від такої думки силкувався спинити свій польот. І, вже долітаючи до низу, він усвідомив всю небезпечність свого необережного кроку.

Голоси з яру долітали виразніше.

— Корявий! Тепер моя черга!..

— Моя! Моя! — ревів хтось медведем.

Генадія прибило до куща гвіздком. Тепер він чув виразно те слово:

— Корявий!..

Це ім'я нагонило жах на мешканців застя. Корявий! Коли б він був „героєм" десь у Америці чи в кінофільмі, за його голову давали б тисячі...

До низу лишалося сажнів чотири.

Генадій напружив зір і серед лігва в яру побачив гурт. Корявий стояв з широкими ногами, взявшися в боки й дико реготався. Колом — банда. Долі лежала жінка. Спідниця й білизна — роздерті на шмаття. Голі ноги кволо розкинулися врозтіч.

Якась невідома сила штовхнула Генадія, він пустився куща, за який тримався обома руками, і скочив униз.

Від такої несподіванки Корявий здивовано поглянув на Генадія, що зі стиснутими кулаками став поміж ним і жінкою, що лежала осторонь. Банда розходилася й останній з неї зникав у кущах.

Генадій стояв, як стовп, не знаючи, що робити. Уперше в житті з ним трапилась така пригода.

Але ось Корявий свиснув і ступив крок наперед.

Зашаруділи кущі. Гілки розступилися й одвернулись набік. Темні кущі, як злодій вночі, так тихо й обережно розступилися й затремтіли, мов у пропасниці.

Генадій почув позад себе шарудіння. Обернувся: три напівзігнуті постаті підкрадалися до нього. Усі троє виступали один за одним, підійшли ближче й оточили Генадія півколом, устромивши в нього свої погляди й руки — до кишень.

Дівчина тихо відповзла по траві набік. На неї тепер ніхто не звертав жодної уваги, і вона перелякано дивилася на Генадія, не тямлючи нічого з його несподіваної появи тут серед кущів і бандитів. Він, їй здавалося, злетів нізвідки, як злітає вітер: ось не було й раптом різкий подих ф-р-р-р-ф! Тремтячими пальцями вона силкувалася натягти на коліна сукню, але це їй важко давалося.

Оточений з усіх боків, хоч і не тісним колом, Генадій почував себе звязаним по руках і ногах. Тепер йому з пам'яти зовсім вилетіло те — чого він тут опинився. В голові було порожньо, якесь задубіння оволоділо ним, що одібрало в нього думки, мову, сплутало його м'язи й заховало серце. Просто проти нього стояв Корявий і обводив напруженим зором банду. Коло стискалося, звужувалося навкруги Генадія, й хоч ні один з них не торкався його, він відчував, що його здавлює щось, немов залізним кільцем. Він відусюди чекав чогось страшного й від того, що не міг знати, звідки прийде оте страшне, що не можна збагнути його, він стояв, немов би вгруз у землю, чекаючи, що ось-ось провалиться наскрізь.

А може вдасться виплутатись? Може вибачитись, придумати виправдання, пояснити, може вони зрозуміють його, що він ненароком тут опинився?..

— Ненароком...

Генадій якось гірко посміхнувся. Він пригадав недавні свої почуття й наміри — стати на поміч... захистити...

І загальмована думка його раптом перетворилася в істеричний крик:

— Що ви робите?

Тиша.

— Ну!..

Він почув голос, в якому були й загроза, й попередження, й злорадна втіха і лютість. Це говорив Корявий.

Над головою в Генадія поволі підвелась рука й стисла кастет.

І вдруге проказав Корявий оте „ну...“ вже не так гостро, а крізь зуби, розложивши дві літери на сотню дрібних півзвуків, смакуючи кожен з них, і Генадієві вчулося, що то куля, затримана в своєму льоті, проспівала тягуче й нудно. Немов пилка впивається в тіло древесини, стогнучи протяглим зойком, так уїлося оте „ну...“ в мозок Генадієві.

Кастет занімів у нього над головою: дівчина приклала пальці до рота й завмерла, чекаючи на удар.

Восьмеро очей перебігли колом декілька разів від одного до другого, як серпантин різнокольорових фарб, кілька обертів зробивши на вісі.

Генадій поглядом оббіг коло —

Корявий!

Стисле око!

І водночас кастет упав йому на голову...

Скрикнула дівчина й прикусила пальці...

тихо-тихо скрикнула.

Генадій захитався...

...темні кущі проковтнули чотирьох бандитів...

...і впав навзнак.

Дівчина припала до землі й причаїлася.

Може годину, може дві.

. . . .

. . . .

Зайнявся край неба. Зникли тіні, розчинилися в світанні, в уранішній росі. Прокукурікав півень, і несміливо обізвалася перша пташка в кущах.

Над Генадієм, схилившись, дівчина.

Він розплющив очі — дівчина одсунулась від нього — підвівся, на лікоть зіпершися, й скрутнув головою.

— Нема . . .

прошепотіла дівчина.

Генадій, не обертаючись, перепитав:

— Га - а ? . .

Дівчина сміливіше пояснила:

— Їх нема . . .

— У - гу . . .

апатичним тоном погодився Генадій і сів. Очмаріло поводив очима так, ніби з просоння, чи з похмілля. Повів рукою по голові й поглянув на кров. Хитнув головою, немов би погоджуючись і не погоджуючись із тим, що сталося, але з чим саме — не міг уявити.

Де - далі очмаріння розвіялось: холодна вранішня роса пройняла холодом, і зуби проклали першу нитку дробу.

— Пішли . . . нема . . .

обізвалася до нього дівчина.

— Гень . . .

Генадій схопився на рівні ноги.

— Гень, тебе вдарили . . . я боялася іти і чекала на тебе . . .

— Та . . . ма . . . ро . . . Ти ?! . .

Генадій схопив себе за голову, силкуючись збагнути пережиту ніч, уявити послідовність подій і зрозуміти трагедію, свідком якої він став. Плутались думки, вилітали чудернацькі слова, роїлися гадки, міркуванння . . . І, все ж таки, з якоїсь невиразної маси він зрозумів одно: він був свідком зґвалтування Тамари.

Вона ступила два кроки, похитнулася й ухопилася рукою за кущ. Поглянула на Генадія червоними очима, заллялася соромом і болем.

— Гень,— тихо проказала вона.

Годі було Генадієві домислюватись. Він все зрозумів. І біль, ще досі невідомий, біль за близьку людину, скорчив його тіло.

— Ходім . . .

врешті промовив він.

Дві зігнуті постаті вийшли з яру.

Генадій віддався думкам.

Сірий ранок, такий непривітний, такий шорсткий, як смага на висхлих губах. Скривлені будівлі ще дужче похилися на бік, і, здавалося, скреготіли, як зубами, кривими й темними вікнами. А коли витикалося сонце, вікна, як живі істоти, єхидно посміхались. І така покручена, як змія, вулиця, брудна, задрипана,— коли вона скінчиться? Коли кінець цим уїдливим думкам? . . .

Нараз Генадій підбіг до дівчини, якось кумедно обійняв її, повернув обличчям до себе і глянув їй у червоні очі:

— Пробач мені, що я не зміг стати на поміч . . . пробач . . .

Тамара одвернула очі, щось невиразне прошепотіла й, одірвавшись від нього, хутко пішла наперед.

4

. . . і молоток боляче ударив по пальцях. Генадій ніби й не помітив цього. Він наче навмисне ударив себе по пальцях, наче так і слід було зробити, щоб знайти якийсь вихід з того розпачливого стану, з яким він прийшов і на роботу. Це вже четвертий день, як він ходить неприкаяний, тиняючись посеред роботи, млявий, прибитий, ні з ким не говорячи, нікому не відповідаючи. Його товариші ніяк не допиталися, нащо то йому перев'язано голову, хоч і були переконані, що ініціяли „Т. С.“ і „Г. Р.“, що з'явилися в учорашній газеті у відділі пригод і злочинів, були ініціялами Тамари й його — Генадія.

Робітники сходились купками й, шепочучи, хитали головами, а він „такий веселий“, а він „такий бадьорий“ зомлявів і притих.

Генадій одклав молоток набік і замислився.

До нього підійшов Роман.

— Здоров, Генадію!..— привітався він і простяг на привітання руку.

Генадій механічно пробив те ж. По хвилі звернувся до Романа, несміливо, стиха:

— Я подавав... заяву... до культкому...

— Так, так,— відповів Роман,— я власне за тим і прийшов. Так, значить, культком погодився...

— Погодився?!— майже вигукнув Генадій, а тоді тихо проказав удруге:— Погодився... погодився...

— Погодився й тепер од тебе вже, значить,— коли призначати весілля, щоб, значить, на який день, а Семен казав, що, значить, намалює афішу і про все, значить, напише, про музику, значить, і про весілля...

— А ти знаєш, Романе, що я... не женюсь... тепер...

— Як?

— А от... передумав... не буду... не можу...

— Е, кинь, хлопче, як же так: „не буду“, культком постановив, значить, тепер не одкараскуйся, а женись. Та ти тільки уяви собі, що то, значить, яке весілля буде!.. Культком уже й подарунок тобі намітив... Ні, ти вже, значить, женись і, значить, не відмовляйся...

Генадій тільки скрутнув головою, рішуче заперечуючи Романові слова.

Раз-грюк! Грюк-грюк! Тук-тук!

Навколо кипіла робота. Сміялися молотки, фиркав кран, перетягаючи по кілька сот пудів шмати заліза, а поруч шипіли й перегукувалися паровози, заснovуючи павутинням диму станцію.

До вокзалу повз залізничі майстерні пробігали заспані трамваї, авто, прольотки. Привозили й одвозили заклопотаних людей. І трамваї, і авто, люди й коні видавалися якимись химерними заведеними машинками,

які бігали, снували, кричали, їли, співали, думали, і все це доти, доки ще заведений механізм, доки не розкрутилася пружинка.

Прогув гудок. Генадій мовчки склав роботу й пішов з похнюпленою головою. Пішов вимірювати довгі вулиці.— Генадій, Генадій, Ге-на-дій... Єдине слово з усіх думок вешталось у нього в голові, а тоді — Тамара, Тамара, Тама-ра... і нічого більше. Довго тинявся вулицями, шукаючи якоїсь розваги, щоб розвіяти нудьгу, і нічого не знаходив.

Поволі він змішався з натовпом і вже зовсім не міг уявити, навіть куди він іде, для чого... Віддавшись течії, він, як тріска з розбитого човна, понісся вперед, не знаючи ні мети, ні шляху. Його кидало на всі кінці, то прибивало до берега, то відгонило назад, і мчало і несло, несло широкими вулицями, завертаючи в численних напрямках, і, коли течія потрапляла до порожнього місця, до площі, Генадій, не в силі вибратись сам, чекав, поки приплине більше води, поки натовп заповнить усю площу й напором винесе його з ями й понесе далі. Іноді його підхоплювала протилежна зустрічна течія, і тоді він плив за нею назад уже іншими шляхами, але так само без напрямку, без бажання, без мети. І от, віддавшись течії, він приплив до пивної, покружляв на місці й улетів просто у розчинені двері.

За столиком, де він сів, не було нікого — він сам. В пивній, як завжди, стояв гамір і сморід. Джаз, сп'янілі вигуки, дзвін пляшок і тютюновий дим висіли в повітрі.

А мать пропащая,
дрянь настоящая,
сестра гулящая,
братішка вор...

виводив джаз, і хтось з відвідувачів підтягав тоненьким писклявим голоском, видзвонюючи на порожніх пляшках.

Генадій утопив себе в пиві. За вікнами на вулиці засвічувались вогні і вкладали брук метушливими тінями. Вони плазували, як велетенські ящірки, трансформуючись на сотні дивних потвор.

А коли Генадій залишив на своєму столику порожні пляшки і вийшов на вулицю, його очі бігали, як два човни, навперейми, зупинялись, кружляли на місці і, вдаривши веслами, немов повіками, летіли в вихрясту синяву ночі.

На розі двох центральних вулиць, розкидавши сотні різнокольорових вогників: (вони спритно переплигували один через одного, створюючи вогняну чехарду): стояло казіно, зваблюючи перехожих. Генадій зайшов у середину. Круг столів, укритих зеленим сукном, тісною лавою стояли люди й, роззявивши роти, немов загіпнотизовані, слідкували гроші в шухлядці, що перед тим були призначені на черевики, на одяг, на базар, на ліки . . . Шухлядка спокійно ковтала кредитки, ні на кого не звертаючи уваги, пережовувала їжу свою, як ремиґає флеґматичний віл, і знову одчиняла рота, вимагаючи ще й ще.

Обвівши очима залю, Генадій встромив руки в кешені й вийшов на вулицю. Сплюнув призирливо в бік рулетки й, убравши голову між плечей, пішов не зупиняючись.

А вулиця кричала, верещала, гула. Безтурботна молодь, як розсипані коліщата з годинника, вешталась без діла, без потреби, без користи, без ладу. Дикими отарами бродили вони по голому пасовиську, даремно розшукуючи якіхось розваг.

І Генадій плівся, натикаючись на перехожих.

Чого він, власне, ходить? Через що він і досі не був дома?

Через що й для чого він обходив сьогодні майже все місто? Чого він шукає?

Генадій уже навіть не думав про Тамару, не думав про Собачий Яр, ні про себе. Так, з порожньою

головою, що починала трохи завертатися від випитого пива, вимірював вулиці мовчки, похнюпившись.

Механічно витяг цигарку й, помітивши, що нема сірників, може вперше оце підвів голову, щоб роздивитись навкруги, чи не йде хто з вогнем.

За рогом він угледів купку людей, що стояли зіпершись на паркан. Дехто палив.

Генадій підійшов ближче й побачив, що в гурті були хлопці й дівчата.

— Дозвольте запалити? — звернувся він до одного з хлопців і притис цигарку до губів.

Припаливши, він глянув ув обличчя того хлопця, що простяг був йому запалену цигарку, поглянув, щоб подякувати, але не промовив і слова, а скорчився і скам'янів.

Перед ним стояв Корявий. Очі в нього теж забігали, шукаючи порятунку, за очима плечі, потім руки, а тоді, він увесь, як вуж скрутнувся і, розмахнувши руками, побіг просто через вулицю.

Тепер Генадій уже не замислювався, чи Корявий то, а чи ні. Він упізнав його. Закричав так, що звернув увагу перехожих, і з тим же диким криком кинувся вслід за Корявим, що силкувався десь раптом подітись, щезнути, провалитись крізь землю. Вулиця зупинилась, завмерла.

Генадій ввесь зібгався, скочив і звалив Корявого додолу.

Збіглася юрба, як на сполох,— юрба, що завжди сходиться на всякі пригоди з роззявленими ротами й зацікавленими очима.

Корявий пручався, силкуючись видертися з-під Генадія, що наліг на нього всім тілом.

— Це він! він!—хрипів Генадій і обводив натовп поглядом.

— Хто — він? Хто?..— перешіптувалися між собою люди, не знаючи, кому співчувати: чи Генадієві, чи Корявому.

— Хто ж він?

— Він! Корявий!.. Корявий...

— Корявий!

— Корявий!!!

— Корявий!!!

Натовп розступився, даючи пройти міліціонерові.

. . . .

. . . .

І повертаючись із району, Генадій нервово шепотів: „впіймався, впіймався, впіймався...“

— Швидше додому тепер, до Тамари!..

— Скоріше б розповісти їй про це!..

— На візника! так! швидше!..

сам із собою розмовляв Генадій.

Тамара ще не спала. Сиділа так просто, нудьгуючи.

Почувши сильний стук у двері, Тамара боязко виглянула в вікно й побачила вперше після пам'ятної ночи Генадія. Він стояв на однім місці, витягшися й простягши наперед руки, без картуза, з розпатланим чубом і розгубленим поглядом. Тамара не знала, що їй робити: виходити чи... удати, що її нема вдома, і обережно одійти від вікна. Вона перепитувала себе по декілька разів — що примусило його, Генадія, прийти до неї так несподівано, так раптово. Вона знала, певна була того, що Генадій тепер ніколи не прийде до неї. Вона чула з десятих вуст, що його товариші цілими днями глузували нишком з нього, згадуючи й про неї, і все це вкупі переконало її в тому, що пам'ятної ночи було їхнє останнє бачення.

Але він прийшов. Прийшов тоді, коли вона втратила вже всяку надію.

Другий стук перепинив її роздум. — Піти відчинити! І тільки вона наважилась підійти до дверей, як інше почуття зупинило її нагло й різко. Це був сором. Чого, — вона не знала, та й не домислювалась. Знову нахлинули думки, все старе, передумане на всі лади... Таке нудне, пережоване, марудне...

Але, коли після цього вона виглянула в вікно, Генадія вже не було.

5

Заля окрсуду ледве вміщала всю публіку, що зійшлась на процес Корявого.

Підсудний сидів, оточений вартою, й посміхався. Так може поводитись тільки людина пропаща, тільки покидьок, якого скоро викинуть геть із життя.

Генадій, розповівши все, що з ним трапилось пам'ятної ночи, сидів на лаві.

— Покличте Тамару С.!

Вона ввійшла зовсім нечутно, нахиливши голову, щоб не бачити тисячи очей, що пронизували її наскрізь. Вона ховала своє обличчя, щоб, буває, не зустрітись око в око з кимось із знайомих. Вона притисла руки до грудей і йшла, як на страту, покірно й боязко. А довкола юрба — дикуни з незнаних островів — аматори пригод і злочинів, ті, що збігаються тисячною юрбою, коли трамвай роздавить кошеня.

Вона йшла складати зізнання, говорити правду, розривати душу свою. Генадій дивився на неї чомусь із острахом, ніби був винен перед нею й боявся, щоб вона не виказала на нього правди. Але, побачивши його, вона сміливіше ступила наперед і стала перед судом.

Вона почула голос, що запитував її:

— Ви Тамара С.?

Вона хитнула головою на знак відповіди.

— Суду треба відповідати голосно,— зауважив їй той же голос.

— Ви наречена гр. Генадія Р.?

— О, так, я — наречена його! — вигукнула Тамара.

Прокурор посміхнувся. Вона помітила його посмішку й закліпала від сорому очима. „Через що (подумала) я не можу говорити сміливо, не соромлячись, про свою любов?"

— Це з вами трапилось нещастя в Собачому Яру? — запитав той же голос.

Тамару мов би пронизало це запитання. Вона швидко поглянула в бік Генадія. Він, їй здалося, аж підвівся із свого місця. Перед її очима обернувся навколо себе цілий світ. Що відповісти на запит? Вона перевела очі на Корявого — той одвернувся й сплюнув. Її мов підхопило вихром, ураганом, підняло вище голів юрби й понесло, як зернину піску в безмежній гарячій пустелі. Момент — вона нічого не бачила. Тоді знову все спливло перед очима. Поглянула на Генадія. Брови суворо зійшлися на його блідому обличчі. Але ні! Ось його обличчя підпливло до неї так близько, під самі очі. Сумне, але лагідне. Губи мов би проказували: Тамаро... мовчи... і не відпливло назад, а нагло відскочило, щезло.

По юрбі пробіг шелест, наче вітер прошумів у осінньому листі.

— Так, зі мною!

Юрба вимовила один звук: „а", довгий, шиплячий, хрипкий, звук здивовання, й прокурор промовив „а" — стисло й чітко. А з лави підсудних — придушений сміх.

Тамара не могла вдержатись і глянула на Генадія. Від погляду її він якось посміхнувся й зрушив раменами. Вона перевела очі знову на суддів.

— Що ви можете викласти суду?

Все пережите спливло перед неї. Закривавлена голова... розбещений п'яний гурт... Вона від хвилювання прикусила губу — і кров стекла на підборіддя.

Голос перепитав удруге, підкреслюючи кожне слово.

Що ж сказати?..

Ось Корявий... Брудна ніч... бр-р-р!.. Корявий... потвора... Генадій... прокурор... Собачий Яр... усе заплигало, замиготіло, сплелося в клубок, у світляну пляму й почало вимотувати з серця нитки...

О-о-о!.. я впаду... падаю...

Дзвоник із столу суддів перетяв гамір. Її збризнули водою й поклали на лаві. Генадій сів поруч. Вона розплющила очі.

— Гень, ти коло мене... підведи мене... о, так...

— Ви можете відповідати? Чи покликати лікаря?

— Можу...

— Ми вас слухаємо...

Вона почала не одразу. Довго вдивлялася Генадієві в обличчя, не то з докором, не то з благанням, але він нічого не міг зрозуміти.

Заля вщухла. Тоді її слабкий голос прозвучав серед тиші лагідно й спокійно.

— На мене напали пізньої пори... Я вийшла з дому... і... в яру...

... вона посміхнулась крізь сльози й просто глянула на Корявого:

— і от він... перший... а за ним...

... вона замовкла на мить, ніби пригадуючи, й продовжувала далі:

— а потім, не знаю звідки, прийшов він — Генадій... але його вдарили по голові чимсь залізним... він упав... а я не одходила від нього ні на хвилину... сиділа й голубила його поранену голову... а тоді... тоді... все...

... крізь силу видавила з себе Тамара останні слова.

Генадій сидів скам'янілий, нахилившись і стисши голову в руках. Йому здавалось, що на нього дивиться вся заля й насміхається над його горем, над його соромом. В залі було надто тихо, і він почув десь з другого кінця слова, що торкалися, як йому здалося, саме його. Може то говорили й не про нього, бо він не добрав тих слів, але вони ще дужче нахилили його, ще дужче руки стисли голову, і тепер, йому здавалось, він ніколи вже не зведе очей, щоб поглянути довкола себе.

. . . .

Гілки вистукують у шибку одноманітно й методично. Инколи, немов лапкою звірячою, зашкребуть по шибці й знову сиплють дріб уривчасто, повільно. Крізь вікно зазирає надніччя й кладе тіні смугнасті й довгі. Голова Генадія видається на стінці чудернацькою

 фігурою. Вона переломлюється в кутку й стає схожою на розгорнуту, обгризену й пошматовану книжку.

Гілки вистукують глухо й одноманітно.

— Тамара . . .

Думки носяться в голові, як метелиця.

— Наречена . . .

В уяві спливає ніжний теплий голос її.

Мозок працює нервово з перебоями.

Генадій схилився край столу, убравши голову між колін.

Він силкувався уявити собі нещастя Тамари, але натомісць тільки сіра пляма й порожнява. Щоб викликати хоч будь-яке уявлення, він пригадував усі слова її перед судом. Він пригадав і ніч у яру і аж далі, коли він чекав Тамару в гайку на гулянці. Він роздумував над кожним клаптиком того, що пригадував, над кожним словом, над кожною літерою, і в усьому він шукав виправдання. Для кого — для себе? Але ж він ні в чому не повинен . . . Може для Тамари? Але чи повинна ж вона? І в чому власне її можна обвинувачувати, щоб потім шукати виправдання?

Так сидів і роздумував Генадій один у кімнаті, один серед ночи. Голова його переломлювалася в кутку й ставала схожою на розгорнуту, обгризену й пошматовану книжку.

Гілки зацокотіли в шибку схвильовано, настирливо.

Йому здалось (він схопився з місця), що за дверима голос проказав: Гень . . .

Прислухався.

Голос ніби вдруге назвав його ім'я. Голос був схожий на Тамарин, так — на її голос . . . він давно вже не чув цього голосу . . . а може то він помилився . . . що ж робити — відчинити чи ні . . .

Ображене самолюбство чоловіка, самця, настирливо різало голову: не пустити . . . нехай іде, звідки прийшла . . . вона тепер не моя . . .

— Гень . . .

утретє проказав той же самий голос.

Генадій не зважувався підійти до дверей. Думка не пустити розросталася все більше й більше. Вона заполонила ввесь мозок, всю його істоту. Не пустити, не пустити!.. — барабанило в голові, як у порожній діжці. Не пустити!..

Він, ніби почув раптом, що хтось одчиняє двері. Миттю кинувся він до дверей, вхопився за ручку й процідив крізь стиснуті зуби: „не пущу!..“ Але втримати дверей не міг чомусь — і на порозі стала... вона, Тамара! Генадій поступився з дороги.

— Чого ти прийшла до мене?..

— Я прийшла й до себе: адже я твоя наречена, — так просто відповіла Тамара і сіла на його ліжку.

— Але я не можу тепер побратись із тобою... бо, ти ж сама розумієш... навіщо тобі говорити... В усякому разі ти не смієш заходити без попередження до мене...

— Ха-ха-ха!.. Не смію?! Хто це тобі сказав? А давно я сміла робити все, що хотіла? Га?.. Давно?

— Залиш мене зараз же! Мені бридко дивитись на тебе...

— А мені не бридко дивитись на тебе, що ти такий мізера, такий нещасний із своїми переживаннями й муками. Ти не знаєш тепер, навіть ким я тобі довожуся, бо ти хочеш примусити себе гадати, що я тобі відтепер зовсім чужа, ба, навіть, більше того, ти хочеш всю провину звернути на мене, хочеш вважати мене злочинницею!..

— Замовкни... годі!..

— Гень, ти не можеш мене лаяти, ти не маєш...

— Слухати не хочу! Чого ти прийшла? Мучити? З тебе ще не досить того, що я не можу вільно в очі нікому дивитись, що мене висміюють на кожному кроці — гарна, мовляв, у тебе жінка, опаскуджена...

— Чим же я винна?

— Годі!

— Гень...

— Залиш мене!

— Ні, не залишу, мені ще треба...

— Нічого тобі від мене більш не треба! Геть!..

— Гень, одну хвилину...

— А, просиш вибачення? Ні, пізно!..

— Гень, опам'ятайся...

— Змучила, знеславила, та ще й прийшла насміхатись, радіти!..

— Гень... я не...

— ... винна!..

просичав Генадій.

Не тямлячи нічого, він ухопив її за волосся, а в руці блиснув ніж. Він ще відчув, як напружились м'язи, а тоді рука знялась над головою.

— Корявий?! Корявий!..

— Де?

Генадія струсонуло.

— Ти Корявий! — дико скрикнула Тамара й замовкла.

Закривавлений ніж випав з руки і вгруз у підлогу поруч її голови.

Генадій витер спітніле чоло.

Тільки гілки одноманітно вистукують у шибку.

Сходила ніч.

Рот скривила усмішка:

— Корявий...

. . . .

. . . .

6

Генадій замовк.

У вухах ще бреніла його уривчаста мова. Я почував себе негарно перед своїм товаришем і жалкував, що примусив його розповісти про своє одруження. Про одруження. Але ж він про це й слова не сказав. З ким же він одружився? Хто ж тепер його дружина?

Генадій, певно, вгадав мої думки й, уже посміхаючись, сказав:

— Тебе дивує, напевно, що так закінчилася моя пригода? Я бачу, що ти хочеш знати, з ким же я одружився? Так? О, на це в мене проста відповідь. Стривай, хтось стукає... я зараз...

Він вийшов і за хвилину повернувся, але не сам, а з нею. Я кажу з нею й розумію під цим словом дружину. Він так і сказав мені: — Знайомся, це моя дружина...

Я промовив своє ім'я й потис руку... Тамари? Коли це так — тоді я мушу сказити, що вона була зовсім жива, тоб-то, не мертва. Я нічого не розумів із цього всього й чекав, поки вона вийде з кімнати, щоб запитати в Генадія, що це все мусить означати. Але вона не скоро вийшла і ввесь час розповідала мені, як навмисне, про якіхось мерців, щоб подратувати мене. І коли вона врешті лишила нас удвох, я не міг далі стримувати свою цікавість і звернувся до Генадія.

— Ха-ха-ха!.. — розреготався він.

— Не гнівайся на мене, друже, — звісно, я поясню тобі це непорозуміння, як ти кажеш...

— Може я прослухав, може я не так зрозумів твоє оповідання, але, скажу тобі по щирості, я нічого зараз не розумію. Хто ця жінка — та сама Тамара чи друга?

Генадій знову розсміявся, але на цей раз якось нервово, роблено. Він знову затулив обличчя руками, як і на початку свого оповідання, і тоді тільки почав.

— По-перше, я не скінчив оповідати, а через те тобі й здається нерозумілою ця історія. Слухай же коротко далі.

. . . .

7

... Чи то була галюцинація, чи тільки уявлення, але коли все зникло, Генадій почув виразний стук і тихий голос Тамари:

— Гень, можна до тебе?.. Пробач, я на одну хвилинку...

І вже коли ввійшла в хату:

— Ти сам, а мені здалося, що в тебе хтось є. Ти блідий!.. Гень, що з тобою?

Генадій не міг і слова промовити. Він стояв проти неї, ховаючи погляд, збентежений і занепокоєний. Сором заливав йому лице, сором за ті думки, що тільки покинули його. Може після тих думок, після тієї блудної галюцинації, а може після всього часу, що виснажив у край його нерви й мозок, він сам собі здався таким бридким, самодуреним, заблудним.

— Гень...

знову обізвалась до нього Тамара, —

— що з тобою?..

сказала й ступила до нього з розкритими руками.

І Генадій насилу спромігся видавити з себе:

— Нічого... так... трохи голова розболілася...

Він мусив їй хоч збрехати, тільки не мовчати. Голос трохи збадьорив його, і він, як і колись у Собачому Яру, промовив:

— Пробач мені, Тамаро... що я не міг стати тобі напоміч...

— Його засудили... — ніби не розчувши Генадієвих слів, промовила Тамара.

— Кого?

— Корявого...

— Корявого?!

— Так, його...

Мовчанка.

Тамара одійшла від Генадія, а він залишився стояти на однім місці, з неясними думками і ще під свіжим враженням від її приходу.

За стіною годинник проказав — дванадцять!.. Тамара схопилася.

— Пізно вже, мені треба йти додому. Прощай, Гень, —

озвалася вона до нього й простягла руку.

Генадій схопив ту руку й міцно стис.

Тоді Тамара вдруге промовила:

— Генъ, прощай...

але не сходила й стояла, ніби прикута до місця.

І Генадій, усміхнувшись до неї, сказав:

— Дуже вже пізно, Тамаро, залишайся в мене, а ранком разом підемо просто на роботу...

8

... скінчив Генадій своє оповідання, і я вже не допитувався в нього про одруження.

Чи довго я був у нього — не знаю. Але, коли я вийшов, місто вже спалахнуло блискучими вогнями й розпочинало танок електрики, світла, тінів і руху.

Довго я ще блукав вулицями, розглядаючи кожен знайомий шматочок, кожну рису, кожну крапку. Все нагадувало мені моє минуле життя; кожний шматочок, кожна риса, кожна крапка розповідали мені мою власну біографію. І я обціловував кожну дорогу мені ознаку, кожну, пам'ятку і радів, і не міг уявити собі, як замінилось моє місто за 78888 відрізків часу.

— Нове місто! Нові люди! Нові будівлі!

Що ж іще я міг сказати, щоб поставити кінцеву крапку?

Харків. 1928

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

ТУГА ЗА МОРЕМ

Лісту - композитору

Там, на півдні синім, над тобою
Вічний розбрат клекотять громи...
З шумом вулиць, млявою юрбою
Не зіллєш гарячого прибою,
Не хлюпнеш, не гримнеш і на мить.

І в-ві сні холодному вночі
Не примчать вітри твої солоні,
Щоб розпалені жагою горна скронів
Віковим неспокоєм змочить.

То на півдні з молодим лицем
Берегам та бурунам напроти . . .
. . . Від утоми, самоти й нудоти
Я поплентавсь на якийсь концерт.

Тут отруйну втому розлива
Чепурна, блискучо - зимна заля.
Плеще в стіни млосна, нежива
Анемічна пісня хутірського жалю.
. . . .

Де це? Звідки цей удар?
Ще один, грізна, роздерта гама,
Ніби землю змито під ногами,
Ніби стіни разом з берегами
Затопила, рознесла вода.

Над водою чорні хмари мчать
І громи рокочуть над водою
Та над піною, гарячою, рудою
Блискавки із чайками кричать.

Кида вітер тисячами тон,
І живі, тяжкі зелені милі
Олив'яне небо роздавили,
Аж за обрій хлюпає потоп.

Та над пеклом, що кипить, реве
Десь під хмарами блакитна мрія,
Десь на хвилях парус майоріє,
А його вода солона рве.

Десь на морі тонуть кораблі
І над морем чайки дико плачуть,
Що ніколи кораблям не бачить
Голубої, теплої землі.

І як завтра небо зацвіте,
Море ляже вимитим агатом,
Вийдуть сонячні закохані дівчата
Рано - вранці з моря зустрічати
Дорогих, сподіваних гостей.

„Арсенал“

ПОДАЄМО КАДР З НОВОГО ФІЛЬМУ ВУФКУ, „АРСЕНАЛ“, ЩО ЙОГО СТАВИВ ЗА ВЛАСНИМ СЦЕНАРІЄМ РЕЖИСЕР О. ДОВЖЕНКО, ВІДОМИЙ ШИРОКИМ КОЛАМ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СУСПІЛЬНОСТИ СВОЇМ ФІЛЬМОМ „ЗВЕНИГОРА“. НОВОЮ КАРТИНОЮ ТАЛАНОВИТОГО РЕЖИСЕРА УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА КІНЕМАТОГРАФІЯ РОБИТЬ ВЕЛИЧЕЗНИЙ КРОК ВПЕРЕД, ПОДАЮЧИ В ВИСОКОХУДОЖНЬОМУ ОФОРМЛЕННЮ ПОТРІБНИЙ ПРОЛЕТАРІЯТОВІ ГЛИБОКО - РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ЗМІСТ.

Море! Море! Мертвих не винось!
Хай схвильовані, ясні, простоволосі
Не порвуть в одчаї русі коси,
Хвиль твоїх не проклянуть ізнов.

Ви, чайки, гукайте в далині,
Хай на крилах сонце, наче мрія,
Парусом далеким їм замайоріє,
Хоч добу надією повіє
Любий парус з моря глибини.

Парус сонця в чайки на крилі,
На крилі вчорашня синя піна...
— Чом оглянувсь?! . . . .
. . . .
. . . . Тільки піяніно,
В штормі звуків ураганний Ліст.

АДА НЕҐРІ

СТАРІ КНИЖКИ

З італійської переклала Маріанна Хмарка

Від вас на серці холод крижаний,
Старі книжки забуті і суворі!
Нащо мені згадки старовини,
Коли проміння у шибках прозорі?

Коругви, замки і славетні герці...
Безумства пап і принців, і царів...
Нових троянд моє бажає серце,
Заллятих золотом пекучих днів.

Чи вас не збудять вигуки життя,
Старий граніт і мумії похмурі?
Ті вигуки, що з вулиці летять,
Як вітра свист, як порив бурі.

Безфарбні маски тиші вікової,
Засохлий лист померлих вже часів.

Філозофи, тирани і герої,
Чи збудить вас луна сучасних днів?

Колись і ви пройшли життьову путь.
Мана принадна для думок питливих
Змінила й вас. Ота мана примхлива,
Що люди здавна істиною звуть.

Померлим мир... Але хвилин потоки
Для наших втіх не довгий час живуть.
Чому для цвілі зупиняти кроки,
Коли в майбутнє наші дні женуть?

Пустіть мене, туди я хочу йти,
Де паростки науки взеленіли,
Де в шумовінні, по новій путі
Чуття людського йдуть червоні хвилі,

Де б'є сокира і крицевий молот
У захваті робочого життя.
Неси мене у їхнє чисте коло,
В спіралях диму чорний паротяг.

Пустіть мене, я хочу до ланів,
Де колоски вітрець до себе горне,
Де кров і піт щоденної борні
Під засів нив угноїв поле чорне.

Широкі крила розум мій зовуть,
Веселий гай мене до себе кличе.
Мерці, простіть! Я йду в зелену путь
З квітками в серці, з сонцем на обличчі.

М. ДОЛЕНҐО

ІВАН КИРИЛЕНКО

З приводу новітньої повісти „Кучеряві дні“

Івана Кириленка новітня повість „Кучеряві дні“ тематичним настановленням дещо нагадує Л. Первомайського „Плями на сонці“. Конкретна подібність між обома творами полягає в спільній для обох постаті головного героя, легкодухого комсомольця, що не витримує спокус із боку дрібнобуржуазного оточення і порушує комуністичну етику. В обох творах протиставлено виробниче пролетарське оточення з його партійним стрижнем — дрібнобуржуазним прошаруванням, в обох герой похитується між двома соціяльними впливами і рівнобіжно з цим переходить од одного неврівноваженого психічного стану до іншого.

Обидва твори ставлять на художнє обговорення одну проблему: плями на сонці або ж ухили ідеологічно - побутові, так мовити б, серед комсомольців, та способи до їх — ухилів — виправлення. Коротко, це є проблема комуністичного перевиховання. Таким чином, і „Кучеряві дні“, і „Плями на сонці“ треба схарактеризувати як твори спільного жанрового ґатунку, що ми б його визначили епітетом — показово - проблемний і визнали б за найхарактерніший для першої доби розвитку пролетарського реалізму.

Од першої доби розвитку надто довершених творів сподіватися ще зарано, але в наших, тимчасом недовершених, а то й недороблених просто, спробах повинні бути і свіжі яскраві місця, і повчальні помилки, що їх усвідомлення може полегшити подальші кроки.

Основна прикмета і відміна від повісти Л. Первомайського помітна вже в самому наголовку: „Кучеряві дні“, де наголос зроблено, очевидячки, на першому слові. „Кучеряві дні“ виглядають значно різноманітніші, строкатіші і складніші чи, в кожнім разі, заплутаніші як „Плями на сонці“. Л. Первомайський у своїй повісті зосередкував увагу на місцях показово - побутових і виявив нахил до художньо суворої економії в описових засобах та мальовничих моментах. Він досяг тим глибини в відтворенні соціяльно вузького, замкненого, провінціяльного життя. І. Кириленко, навпаки, волів відбити всю пишноту і многобарвність насиченого життя в центрі. Такому завданню відповідають різноманітні описові засоби, що завжди беруть настановлення на барву, на колір, і відповідно добрані мальовничі й напружені моменти в оповіді. І. Кириленка проза стремить до насиченої і напруженої мальовничости, і це наявне стремління погоджено в ній з характерним товариським інтимізмом, що зчаста характеризує тон оповіди і навіть звичайно його характеризує. На фоні повноцвітного життя І. Кириленко намагається показати живу людину, переважно

 в її ідеологічно - побутовому житті, переплітаючи мотиви біо - психологічні з ідейно - психологічними. В певній мірі, це йому щастить зробити, і власне всі його постаті переховують хоча б деяку життєву ймовірність, але дається читачеві в знаки, що автор замало рахувався з принципом художньої економії. Він, здається, не понехтував ніяким із йому відомих способів літературного малювання і не занехаяв жодної більш - менш придатної для „Кучерявих днів“ сцени.

Дещо тут пояснює дата під останнім (9 - м) аркушем повісти: „Харків, січень - лютий 1928 р.“, тоб - то в найкращому разі два місяці. Цифра, звичайно, неприпустима, бо не тільки для оброблення за класичними зразками, а навіть і для простої художньої коректи не залишає авторові часу. Автобіографічний штрих із першої сторінки повісти — „він має дванадцять навантажень і всього лише двадцять чотири години на добу“ — цілком виправдати письменника не може. Треба відзначити певну письменницьку похапливість, як типове явище для нашого літературного оточення, явище шкідливе, хоч і є з нього зчаста не ганьба, а нещастя.

Сім розділів повісти, що має деяке право і на назвисько роману, бо навіть загсівським одруженням щасливо закінчується, насичено матеріялом у кожному досить різноманітним, так що класичний розподіл по розділах дрібніших, по „главах“ був би тут більш доречний. Евентуальну його доречність підтримує також іронічно - авантюрний характер оповіди. Пригоди героя Никодима Гринюка, синьоокого комсомольця, що ніколи не був песимістом, та й так і не зміг таким стати (чи на такого перетворитись), і героїні Катрі, звичайної комсомолки з фіялковими очима, що в біо - психологічному плані переходить од Никодима до Лазька, він бо мав бути витриманіший і простіший, рівняючи до першого, інтелігента, а в плані ідейно - психологічному від захоплення чи просто зацікавлення троцькістською опозицією до щирого каяття перед партією, подано в співчутливо - іронічному освітленні, коли вони хитаються. В їх пригодах беруть участь допоміжні постаті: із боку Н. Гринюка — Мері, жінка інженера Куцого, а в минулому — активна співробітниця білогвардійської контр - розвідки Сандомирська, його сусідка по квартирі, а з боку Катрі Павленкової в першу чергу — конторщик Антін, що її спокушає відвідувати збори опозиціонерські таємні на Садовій, № 6. З постаттю Мері приєднується до заплутаного жанрового комплексу повісти мотив детективний

Дія відбувається на тютюновій фабриці (треба пригадати, що дія в „Кучерявих днях“ відбувається на зборах і засіданнях, підчас випадкових зустрічей та нагальних гострих розмов і на самоті в героєвій свідомості, коли він сидить у кімнаті чи занепадає в пиварні). Важливу допоміжну ролю відограє секретар партколективу фабрики і член бюра райпарткому, вусатий товариш Ломов. Він виступає, переважно, на ролі оповідача і своїми виступами сполучає тематичні мотиви, звязані з іншими постатями.

У другому розділі розповідає він за трагічну загибель начштаба Семена Колючки, що загинув через ту ж таки Мері, тоді шпигунку Сандомирську. З приводу цієї оповіді:

„І не міг ніяк збагнути Никодим: „Нащо це все? Нащо стільки крови, звірячої суворости, невмолимости, люти?“ — Всередині ворухнув крилами чорний птах образи: на людей, на життя, на ввесь світ“. (52 ст.).

Тут можна законстатувати одну характерну рису Кириленкового письма: виявлюваний в ньому нахил до контрасних протиставлень, які автор уможливлює соціяльними передумовами та не показує їх психологічних умов для даного в повісті конкретного випадку.

Зміни, що відбуваються з Никодимом Гринюком, цілком можливі для його соціяльного типу, але виникають вони надто раптово, навіть і для юнацького механізму умовних рефлексів. Тимчасом, звичайно, батьківська ніжність („у Ломова сьогодні свято: народився син, якого з такою ніжною нетерплячкою чекав зворушений батько“) перед 10-ми роковинами Жовтня з суворістю військових споминів 19-го року сполучається в особі т. Ломова досить природно, хоча й тут може вразити вухо надто простолінійне протиставлення цих антитетичних якостей.

І. Кириленко свої мотиви зчаста розвиває за діялектичною схемою, протиставлячи протилежності і знаходячи після того їм синтезу. Переведено такий принцип розвитку доволі таки спрощено, але з цікавою послідовністю так по лінії ідейно-змістовій, як і по формально-художній.

Основний мотив повісти, пригоди Никодима, розвиваються так, що в першому розділі на початку герой — був, як усі, кучерявий і радісний, і всі звикли бачити його піднесеним і палким юнаком, хоч і був у нього батько, лікар земської лікарні, а до комсомолу він прийшов, скінчивши вищу початкову школу. Працює з честю в райкомі за агітпропа і дивиться на життя очима закоханого, що милується зі своєї нареченої. Тезу підкреслено навіть таким — на самому початку — рішучим висловом: „Сум ніколи не мережав його чола, не тьмарив широко розкритих очей“. Але: „десь у глибині ворушиться незрозуміле почуття, ображене байдужістю, вбивчою холодністю міста“. Дрібні розходження з оточенням нагромаджуються, накопичуються. В особистому плані (паралелізм двох планів характерний для архітектоніки твору) відбувається розрив із Катрею, що через низку розмов доходить катастрофічного непорозуміння в розділі сьомому, в кімнаті Никодимовій. А в пиварні доходить катарзису й (термін, іноді вживаний для поезій і трагедій) розходження з комсомольським колективом. Там відбувається, поперше, неприємна зустріч при дверях із міліціонером-комсомольцем, що впізнає агітпропа, а подруге, ще гірше

 непорозуміння з „повією“, від неї ж п'яний Гринюк несподівано вислухує таку тираду:

„— Хиба ви не той... як його, вибачте...

— Звичайно, не той... Треба краще придивлятися, любий товаришу, бо так можна в неприємну історію вскочити. Як же, іду з активу, не поспішаю, хочеться подихати свіжим повітрям — і раптом така зустріч. А ще й агітпроп - активіст“. (214 ст.).

Нарешті виникає перед Гринюком, що йому сум ніколи не мережав чола, спокуса самозгуби — „і нема йому ніякого діла ні до райкому, ні до опозиції (шукаючи Катрю, він раз відвідав збори — Прим. наша), ні до КК. Тільки Катрі шкода. Та що ж, хай поплаче. Сама винна. Хіба він, Никодим, не любив її“. (221 ст.).

Втручання Катрі з Лазьком, що зайшли випадково, рятує життя героєві:

„Катря, бліда і схвильована, мовчки дивилася на знівеченого Никодима, і невідомо, яке почуття переважало в неї: чи жаль до нього, чи просто звичайний собі страх перед неприємністю? А Лазько вже поклав собі в кешеню револьвера і допитливо вдивлявся в потьмарені Никодимові очі“. (223 ст.)

На останніх сторінках І. Кириленко подає вже синтезу, іменно, як антитезу до антитези, і вона починається з того, що героєві

„... раптом стало страшенно соромно за себе. Смертельна блікдість зникла з обличчя так несподівано, як і прийшла. Тепер воно червоно пашіло соромом, і Лазькові пальці, що лежали на Никодимовій голові, раптом відчули приємну теплоту його вух“. (225 ст.).

Герой зустрічає з боку найближчих товаришів моральну допомогу, що в аналогічних випадках, коли вони насправді кояться, не завжди бачимо. Лазькова батьківська нотація непогана й доволі природна.

В розвиткові другого мотиву інтриги „Кучерявих днів“ знов таки маємо два виразні плани, де паралельно відбуваються особисті переживання героїні та її опозиціонерські пригоди на Садовій.

Катря характеризована без зайвого психологізму, помітного в постаті Никодима, а тому вчинки її та зміни в ній значно ймовірніше вмотивовані з боку психологічного, зате зовсім залишилась невмотивована соціяльно причина її відвідування зборів на Садовій, куди її затягає Антін. Очевидно, треба на це дивитися лише, як на непорозуміння з нею, характерне для її індивідуальної раціоналістично - чуттєвої вдачі, а не для її соціяльного типу. Нам здається, що Катря типізована почасти і як певний психологічний тип, хоча б у властивому їй способі знаходити особисту і соціяльну рівновагу повільним шляхом, рівночасно через інстиктовне намацування та через свідомі сумніви.

Типізовано, до певної міри, її поведінку і протиставлено її швидкій раптовій Мері, що поза цими своїми рисами являє собою запозичений

і спрощений літературний манекен, так само як і чоловік її, інженер Куций. Останній, правда, не виступає в романі, хіба що в сцені за стінкою в першому розділі, наявно навіяній „Синіми етюдами".

Лазько і Ломов ідеологічно згори стежать за розвитком і за діялектичними змінами в ньому у Никодима, в Катрі і ще в одного важливого та цікавого персонажа, старого робітника Івана Олексійовича, ставлячись до всіх трьох терпляче і співчутливо. Змальовуючи ці постаті — нехитливих комуністів,—І. Кириленко їм надає трохи декоративної статичности і деякої — з точки погляду героїв хитливих — загадковости. В кожному разі, в повісті вони не діють сюжетно. З т. Ломовим ми вже зустрічались. Він двічі (контрасний паралелізм) виступає на ролі оповідача для молодих, і там, де непомітно авторової стилізації, оповідь цікава і повчальна. Друге оповідання про переможеного меншовика залишається в пам'яті.

З Лазька в повісті порядний резонер. Крім корисних розмов, він бере ще на себе сюжетний обов'язок одружитися з Катрею, остаточно заступаючи Никодима і закінчуючи тим роман.

До речі, він на рік молодший за двадцятилітнього Никодима, і з його боку, безперечно, було б витриманіше тимчасом не одружуватися, навіть із Катрею.

Найбільше, чого пощастило в цих цілком і надмірно позитивних постатях досягти І. Кириленкові,— це вкласти їм до вуст природний тон розмови. Поруч із природністю цього тону безпомічно виглядає в автора зовнішній портрет, — приміром, так:

„Людина в окулярах років тридцяти п'яти із зморшками на чолі, з великими виразними губами, з глибокими колодязями сірих очей сиділа за столом і пильно вдивлялася в обличчя одвідувачки".

До повісти вкладено чимало публіцистичного матеріялу, хоча її взагалі переобтяжено, як ми вже зазначали, матеріялом надто різноманітним. Побіжно згадано всі дискусійні питання комсомольського побуту, що, звичайно, можна було зробити природно. Вражає в повісті надмірна кількість у ній описаних зборів, засідань, нарад, тимчасом як зовсім нема картини цього ж таки тютюнового виробництва, і робітники виникають у ній, лише, принаймні, півгодини тому покинувши варстати, що, звісно, порушує художню рівновагу і заводить у повісті декоративну однобічність.

Опозиціонерських засідань на Садовій 6 описувано з різних приводів три, при чому невідомо, задля чого, власне, вони відбуваються, бо місцевим лідерам — Янському, як виявляється, колишньому меншовикові, та його невдалому адьютантові Антонові ніхто з присутніх ніби й снепівчуває:

„Антін вважав на великий ефект від цього (переказаного контр - революційного анекдоту — Прим. наша), але побачив, що тільки два - три обличчя мовчки, наче з сумного обов'язку, всміхнулось, решта ж

 дивилась на нього не то запитливо, не то з презирством. Ефект не вдався". (і т. д. 146 ст.).

Художнє відображення торічних опозиціонерських пригод зустрічається в поточній руській прозі (Л. Аргутинская. „В водовороте". Октябрь, № 7, ц. р., наприклад) із тією ріжницею, що там автори, поперше, зосередковують головну увагу на цьому явищі, інші мотиви цій увазі підпорядкувавши, а подруге, дають зрозуміти читачеві небезпеку троцькізму...

І. Кириленко розвиває в єдиній повісті кілька мотивів, що з них кожний можна витратити з успіхом на цілий твір, і через це, натурально, розкидається і жодного не обробляє з достатньою глибиною,—помилка, властива письменникам молодим, але художнього темпераменту не позбавленим.

Що до „формального" — лексично - стилевого — розроблення речи, так само впадає на очі не досить ще організована розбіжність.

І. Кириленкові треба звернути увагу на стиль мови, бо його мова надзвичайно строката й невитримана. Значно краще розмовляють у нього герої, як сам автор. Автор у першому розділі, приміром, уживає такого високого „штилю":

„Хлопці йшли, щоб на добрих дві третини доби потонути в морі громохкого життя, щоб віддати частку себе великий спільній справі.

. . . .

Голубий осінній день послався їм до ніг, як килим на шляху переможців". (9 ст.).

Важко наведену цитату сприйняти краще, як за пародію. Ця облудна високість могла в І. Кириленка залишитися, як спадщина від селянського стилю. Таке припущення підтверджують характерні і не завжди погані наявно сільські образи, вживані в „Кучерявих днях".

Приклади з того ж першого розділу: в Мері „жмут непокірного прядивного кольору волосся", сопіння її чоловіка „нагадує чмихання ковальського міха", Лазько входить до кімнати Никодомової „з портфелем, тугим і опецькуватим, як порося", будинок райпарткому „стоїть собі міцно, наче вріс у землю дебелим багатогалузним корінням", а його кімнати заливає чіткий „шум роботи, наче гудіння чмелів" і т. ін.,— до міських об'єктів прикладаються селянські порівняння

Бракує простоти, від якої І. Кириленко відійшов, аби не впадати в спрощеність. Лексично - стилеві помилки рясніють на початку в повісті, а далі стають менш помітні, і тут, приміром, для портретування Івана Олексійовича, згаданого вже, І. Кириленко знаходить доволі просту, але насичену, змістовну виразність.

„— Чи не набридло вам ще гризтись, мов собаки на ярмарку? Аж у вухах гуде... Хай вам Чемберлен присниться.

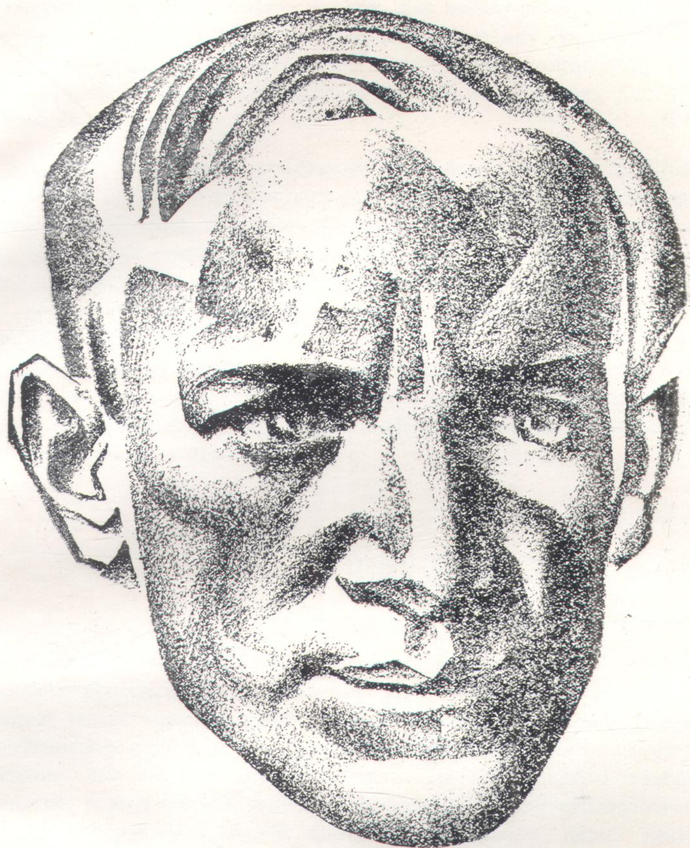

Слова ці належали середніх літ робітникові, що повільно підходив до гурту, доїдаючи сніданок. Він методично кутуляв міцними щелепами, і від того м'ясисте бронзового кольору лице його нагадувало живу істоту, що рухалась і жила цілком самостійно від усього тіла. Коли неповоротна флегматична постать з динамічним лицем спинилась біля гурту...“ (56 ст.).

До речи, тут можна повідомити, що Іван Олексійовчи Сторчак, цей вічний скептик і протестант, за перебільшеним трохи визначенням зраділого Никодима, найколоритніший з героїв повісти, вступає в партію. Його заява додає останній акорд до мажорного закінчення повісти. На жаль, кінцівку зіпсовано такими фальшиво побудованими висловами, як „урочистий шум робітничого моря“ та „незламність волі цього залізного люду“.

Цілому творові не можна заперечити певної читабельности. Він цікавий і складною сюжетною побудовою, і тим, що зачеплює вперше в художній українській літературі злободенні політичні питання, що хвилюють партію і пролетаріят.

О. П.

ЮВІЛЕЙ АПТОНА СІНКЛЕРА

1878 — 1928

В вересні минуло 50 років з дня народження Аптона Сінклера, відомого американського письменника. Аптон Сінклер належить до невеликої групи пролетарських, соціялістичних письменників Америки, що створюють ще зовсім молоду соціялістичну американську літературу. Америка, яка лишила Европу далеко позад себе в галузі технічного розвитку, в літературі значно відстає, і тому в ній соціялістична література народилась зовсім недавно і нараховує лише декілька представників. Серед них одне з перших місць займає Сінклер, улюблений письменник і взагалі дуже популярна людина серед пролетаріяту Америки.

Сінклер не належить до робітничої класи. Він вийшов з збіднілої шляхетської родини, пройнятої ненавистю до нової буржуазії Америки, і цю ненависть зберіг і Сінклер на все своє життя. Вона напевно і полегшила йому перехід до соціялізму.

Літературну працю Сінклер почав дуже рано, але спочатку це була праця за шматок хліба — виробництво макулатурних романів для вуличних листків, дешевих газет. Поступово починає він писати і художні романи, психологічні, пройняті ідеалістично-гуманним світоглядом. Але рішучим моментом в його творчості був його перший соціяльний роман „Нетрі“, якого написав він 1906 р. За дорученням одної газети

 Сінклер поїхав до Чікаґо, щоб ознайомитись з працею і взагалі становищем величезних різниць. Наслідком цього і з'явилися „Нетрі“, що висвітлили не тільки працю різниць, але й такі сторони американського життя, що їх досі не торкались письменники. Це життя американської робочої бідноти, взаємовідносини між підприємцями і їх робітниками. Роман мав величезний успіх і був разом перекладений на 17 мовах.

Сінклер відразу став відомим і серед пролетарських, і серед буржуазних кіл Америки. Але перші визнали в ньому свого оборонця, а другі — ворога і проголосили йому жорстоку війну. Якими тільки засобами не боролася з Сінклером буржуазія, доводячи свої переслідування до того, що письменник мусив друкувати свої твори у власній друкарні на обгорточному папері.

Художня творчість Сінклера йшла весь час в двох напрямках: з одного боку, він не кидав романів, збудованих на опису вузько-індивідуальної психології; з другого боку, він все більш захоплювався широкими соціяльними картинами. І хоч існує думка, що перші значно вищі з художнього погляду, але другі відограли значно важливішу ролю в розвитку роману в Америці, а саме роману соціяльного. Жодний письменник не охоплює так широко життя Америки з її неймовірними контрастами і протиріччями, як це робить Сінклер в своїх соціяльних романах „Джимі Ґіґґінз“ — це, трагедія, американського робітніка, який іде на війну ради золотих мішків Америки та Европи, занадто пізно розуміє це і вмирає замордований американськими антибільшовиками. „Сто відсотків“ — це, навпаки, історія шпига-професіонала, який продає своїх товаришів ворожій класі. Величезному страйкові в Колорадо присвячено роман „Король Вугіль“. Відносини між урядом і біржею змальовано в „Президенті Сполучених Штатів“. Картину індустріяльного життя Америки з його закулісними сторонами подає „Петролеум“ Останній роман „Бостон“ присвячено трагічній долі Сакко і Ванцетті“.

Сінклер соціяліст, і соціялізмом просякнуті його романи. Він ставить собі завданням викривати зворотні сторони американського життя, виявити ролю капіталістів в цьому житті і висвітлити тяжке становище американського робітника. В його соціяльних романах це завдання виступає так яскраво, що Сінклера часто обвинувачують в тенденційності, в утворенні політичних агіток замість художніх творів. Але Сінклерові не страшні ці закиди.— Він одверто заявляє, що не бачить завдання письменника в „служінні красі“, в підкоренності голій естетиці. Письменники, за його поглядом,— це проводирі життя, які ведуть його вперед, і тому вони перш за все мусять розкривати людям очі на темні сторони життя, допомагати людям в боротьбі з ними. А найважливішу темну сторону життя Сінклер бачить в капіталізмі і з ним, поперше, і бореться він.

Дещо в соціялістичних поглядах Сінклера нагадує його походження. Це занадто мирний характер соціялізму. Його герої з робочої класи більш мученики ніж активні борці. Останніх ми маємо зовсім мало. Зате багато героїв Сінклера — це виходці з інтелігенції, які приходять до соціялізму. Такий, наприклад, Тірсіс з „Іспитів кохання“, що багато в чому нагадує самого автора.

Сінклер не тільки романіст. Свої погляди провадить він і в багатьох статтях і книгах публіцистичного характеру. Його „Книга життя“ зокрема яскраво визначає, що розумів Сінклер під назвою „Проводир життя“, яким повинен бути, на його думку, кожен письменник. Це ще суворіша, ніж в романах, оцінка дійсности і вказування шляху до кращого майбутнього.

Твори Сінклера українською мовою: „Кінець світу“, „Самуель-Шукач“, „Джимі Ґіґінз“, „Сто процентів“, „Мене зовуть Теслею“, „Сакко і Ванцетті“, „Герой капіталу“, „Король Вугіль“, „Нетрі“.

ЛІТЕРАТУРНІ ПАРОДІЇ

БІЛА МАЛПА Й СКАЖЕНИЙ ОГІРОК

М. ДОЛЕНҐО

Розмови, розмовки, розмовочки
Між них — скажений огірок;
Правда є, що всі ми це йдемо —
І підеш по сітро в ларьок.

Мордочка малп'яча, вразлива,
Волохаті руки, чотирі.
Мету дрібненьку рух мій визнав:
— Кохайтеся, чернобриві.

Від малпи старт, метою надлюдина
Та Винниченкова мораль:
Так попідтинню мріють тіні
Et caetera

Стихійно, мов дрібна буржуазія,
Сховався в фах і в нуд . . .

І якого на вас треба зілля?
— Ну й ну!..*

Великі дні. Дрібненькі люди.
Гекзаметрами хвиль похмурих.
Тільки спомин зламаний, зіпсутий
Сховано до спец-літератури...

АР-АР

НІАҐАРА

І. Ю. КУЛИК

Ніаґара — просте ледащо,
Правда, пише вірші...
У Кулика — виходить краще,
У Ніаґари — гірше!
Ніаґара сміється і грима,
Як нафарбована Прадо,
І все в риму —
Яка досада!!!

КАРПАТИ

МЕЧИСЛАВ ГАСКО

Не дарма, немов шевці — гармати...
(Кров на снігу)...
Научилися матюкати...
(Кров на снігу)...
Віддай сигари — кирпатий...
(Кров на снігу)...
Все одно помирати!..
(Кров на снігу)...
Зимно в Карпатах...
(Кров на снігу)...
Чи ж захоче хто читати?..
(Кров на снігу)...

СА Г-ИЙ

* Редакція звертає авторову увагу на те, що гонорар йому належить тільки за один рядок „Ну й ну“!.. бо решту рядків узято в різних поезій М. Доленґа.

БІБЛІОГРАФІЯ

Олександер Копиленко. Твердий матеріял. Оповідання. „Книгоспілка“. 1928. Ст. 231. Ц. 2 крб.

До свого часу Копиленка ми знали як автора „Буйного хмелю“,— романтика повстанської буйної стихії часів громадянської війни,— тематично, з ліричною розхристаністю в дусі раннього Хвильового — в стилі.

Тепер він виступає з цілком іншою тематикою, навіяною часами мирного будівництва, і по - іншому її трактує.

Коли зважити сучасне обличчя О. Копиленка, як воно виступає з його другої збірки, і порівняти до часів „Буйного Хмелю,“— одразу кидається у вічі, що Копиленко значно виріс і відмінився, позбавився багатьох попередніх хиб — чужих впливів, брутальних вульґаризмів і, найголовніше, поверховости в подаванні побуту та його трактуванні. Нема колишньої ліричної розхристаности — натомість строга впорядкованість, економність, що не зменшує, а збільшує вразистість; замість колишнього поверхового побутовізму — заглиблений психологізм.

Тематично всю збірку можна розбити на три категорії тем і проблем, які розробляє автор. До першої належить опов. „Твердий матеріял“, що трактує психологію творчости, тема цілком нова і для автора, і для нашої сучасної белетристики, і в даній збірці це оповідання стоїть якось осторонь від інших.

Це — ціла поема величного творчого надхнення митця, що з величезним патосом хоче збудувати пам'ятника Перемоги, але не може, бо має м'який матеріял — глину. З цього постає трагедія художника, що не може втілити величний замір в негодящий матеріял: „Свою перемогу ми здобули крицею, мечем, а відображуємо з глини...“ Він безнадійно мріє про мармур, але знає, що „він коштує величезних грошей,

 та, головне, — його у нас не дістанеш.“ Довго бився над неможливою задачею художник Мрава, навіть побив сокирою вже готову річ, остільки вона видавалась йому далекою від ідеалу, і, врешті, його муки скінчилися. Випадково надибав на приятеля — колись разом брали участь у повстанських боях, і той йому здобув „твердий матеріял“ — викрав з цвинтаря мармурову постать якогось царського держиморди, і Мрава тоді закінчив свій задум.

Автор зумів тонко й глибоко подати психологію митця: „Тижнями Мрава доробляє й переробляє свою нову скульптуру. Ось і тепер од самого світанку він працює. Нові шматки глини ожили. Кожен новий дотик пальцем доповнює скульптуру новою, ледве помітною рискою.

Разом з тим зростає напруження Мравине. Часом він так різко хапається якогось місця, виправляючи, ніби йому неприємно доторкатися до глини. І поспішає це зробити так, як хорий поспішає прийняти неприємні, гіркі ліки“ (стор. 59). *

Цьому митцеві з покликання Копиленко протиставив дуже влучну постать — професора теорії мистецтва й критика Канючку, що „дуже схожий на крапку з комкою“; тип педантичного, бездушного й поверхового вченого сухаря, якого „життя минуло без віри і без величезних захоплень,“ що „підмінювалося, підігрівалося фальшивою реторичною патетикою статтів і виступів, так, як на сцені підігрівають грішника на штучному холодному вогні“ (стор. 79). Автор не пожалів фарб, щоб виразити все своє презирство й глузливу зневагу до такого типу вчених критиків і в розвиткові сюжету вкинув його в яму з вапною.

Друга категорія тем — це оповідання: „На землю“ й „Надзвичайна помста“. Це теми, які можна коротко назвати — „старе й нове“: чи то у формі драматичної боротьби, як у першому, чи у формі певного контрастового зіставлення — в другому.

„На землю“ — це цікаве опов. з циганського життя, що зачіпає важливу сучасну проблему — проблему осілого життя колишніх мандрівних нацменшостей в умовах сучасної радянської дійсности. На цьому тлі стикаються в запеклій боротьбі за владу над плем'ям два ватажки: старий Муро, колишній ватажок, представник старих, консервативних і патріярхальних традицій кочового, мандрівно - авантурного життя, — і молодий Коста — представник і прихильник нового розуміння життя — життя на землі, осілого, трудового. Старий Муро добре свідомий консервативних звичок і забобонів свого табору і своєї власної спритности, здобутої довгорічним досвідом: підлими підступами він підбурює табор, власноручно убиває Косту і таки перемагає, а з ним перемагають і старі традиції: табор знімається, кидає землю і рушає знов у мандри.

* Розрядка тут, як і скрізь, моя — Л. П.

Дуже влучно, правдиво і яскраво автор показав психологію примітивних пристрастей, правдоподібно — побут, і взагалі, ввесь дух цього напівдикого, авантурно - „злочинного“, як на наш погляд, життя з гарячою кров'ю, що всякі конфлікти вирішує тільки мовою ножів, не якимись там „законними нормами“. Це — своєрідна модернізація старої романтичної теми.

Хтось уночі отруїв коня, 2-х кіз і ведмедя. Весь табор гудів, як рій роздратованих джмелів: шукали з обуренням винного. Пішли до Муро) (а це він і зробив, щоб викликати нарікання на Косту).

„Муро повернувся. Глянув на людей — побачив обличчя, міцні від напруження, і м'язи, зведені мовкурки на рушницях перед боєм. Подивився і вирішив — тут треба обережно. Годі одного слова необережного — і всю справу зіпсуєш.

„В очі Костові дивився Муро холодними сизими очима. Але не помітив ніхто, що під холодом тліє жар. Всім здавалося, що там спокійна мертва крига“ (стор. 14).

Умів старий Муро ховати глибоко свої почуття, не найшли винного, і Муро досяг свого... І автор зумів добре показати цю своєрідну психологію.

Друге опов. „Надзвичайна помста“ малює побутову картину на стару тему боротьби освіти з темрявою та хуліганством, що зростає на ґрунті цієї темряви.

В глухому й темному селі працює підстаркувата вчителька „інтелігентка“, яку сільські „жартівники“, (а по суті хулігани) так налякали своїми вибриками, що та захворіла на „якусь нерву“.

Аж ось призначили туди нову молоду вчительку - комсомолку, в якої очі, „як два великі блюдця, налиті вщерть небесною блакитною радістю. В тих очах невичерпані поклади сили, буйства та самонадіяности“.

Ця дівчина зробила диво: залякана до хворости вчителька, одужала, а коли відомий на всю округу парубоцький ватажок і хуліган Хвилька — „парубок гнідої масти, з квадратовим, схожим на кирпичину, лицем у дрібному ластовинні“ зробив, за своїм звичаєм, „візиту“ новоприбулій, щоб „нащот ідеології... подержати комсомолочку“ — вона, не довго думавши, вигнала цього лицаря хуліганського ордену власноручно з хати дрюком. Всі були певні, що Хвилька неодмінно її „укокошить“; одже вона „ославила“ його на всю округу. Проте кінчилась ця історія зовсім несподівано, майже в дусі О. Генрі: пійманий Клавою підчас настирливого за нею стежіння, він тремтячим голосом сказав: „кохаю... вас і хочу... жениться“.

На жаль, автор не зумів загострити цього фінального ефекту, і несподіванка втратила геть свою гостроту. Вийшло розмазано, без жодного напруження.

В цих оповіданнях О. Копиленко виступив з цілком новими темами, але як співець буйно - стихійної сили й молодости, що завжди

 перемагає, чи то будучи дикунсько - циганською пристрастю, чи творчою силою митця, чи просто силою здорової ідеологічно й фізично молодости, яка „знайшла своє місце на землі" і в якої „шлунок добре травить".

Ця властивість становила головну прикмету Копиленка ще з часів „буйного хмелю", як визначила критика, і ця риса, як видно, органічна, лишається й тепер.

Решту оповідань, числом шість, теж узято з доби вже мирного будівництва, але їх сюжети по суті становлять своєрідну трансформацію чи дальшу долю персонажів, часів збройної боротьби, за мирних умов. В цих оповіданнях находимо рецидиви попередньої доби чи то в типажі („Мати", „Під тягарем", „Індустрія" — тип Шило), чи в сюжетному плані („Зустріч", „Іспанія").

Поет - романтик, співець „зоряної доби" не міг одразу позбутися колишніх мрій і улюблених образів, та і в самому житті повстанський типаж не зник і не де дівся, а пішов на іншу роботу. Копиленко, йдучи в ногу з самим життям, відбиває зразу ж і ті зміни, що в життю народжуються чи усталюються.

І тут, в добу мирного будівництва, його героїв різна доля спіткала, здебільшого невесела, а часом — то й зовсім сумна.

Ось, напр., трагічна доля бідної Двосі, яку колись зґвалтував атаман банди і яка народила жахного й огидного виродка. Вигнана з свого містечка, вона тяжко бідує, підробляє на життя латанням різного дрантя і мучиться з сином, якого, з одного боку, любить, як свою дитину, а з другого — ненавидить, як огидного виродка й погромське зілля. Ці психологічні контрасти автор досить добре показав. Врешті, Двося, змушена злиденним життям і незумисним злочином (задушила якось свого Хаїма) йти жити до того ж самого отамана банди, що тепер став за ватажка якоїсь банди злочинців (опов. „Мати"). Тут маємо певний ухил в нездоровий патологізм.

Не краща доля спіткала і другого героя часів гром. війни — Матвія Ракшу, що, вертаючись додому, „був певен, що на вулиці всі повинні дивитись на нього з пошаною, бо ж він десь кидав свою силу в пісках для спокою і цього міста", „думав: перед ним повинні відчинитися всі двері і пропустити його вперед, у перші лави". „Мріяв: зразу знайде нове помешкання, щоб було в хаті сонячно й весело", а натомість, як найшов родину в підвалі, так і лишився там жити, сам після недовгої служби скоро опинився безробітним, став тяжко бідувати, дочка вмерла, а тепла компанія, що організувалась була навкруги його жінки - самогонниці (за його відсутности), і його втягла в свій гурт, і він спустився на саме дно карного молтенства. Заарештований з компанією за вбивство поручника Різниківського, якому він на фронті погони зривав, бо той був „гадюкою", і „по зубах хрестив нашого брата",— він так і не зрозумів, чому це знищення класового врага тепер називається карним злочином.

Симпатія авторова цілком на боці цього бідолашного червоноармійця, як і на боці безталанної Двосі.

Цим він показав певне незадоволення з часів мирного будівництва, що в ньому колишні герої, що боролись за ці часи, гинуть тепер, як якісь непристосовані, зайві люди.

Правда, є тут і таке місце, що має правити за громоодвода:

„Матвій інколи нарікав на всіх, хоч знав, що влада йому хоче добра, хоче допомогти. Але ж он той, в окулярах золотих, урядовець, схожий на кліща. Він уп'явся в тіло таких, як Матвій, і не пускає. А з вовками та левами легше боротися, ніж з кліщами та блощицями" (ст. 103). Але це місце, що становить собою, власне, публіцистичну вставку, не рятує від вищенаведеного висновку, що випливає з основної концепції твору в цілому („Під тягарем").

Цей висновок стверджує і останнє, найважливіше, оповідання „Індустрія" а де автор трактує найактуальнішу тему сучасности — індустріялізацію. Що - правда, тут розмова йде про пуск млина і владу взято в межах одного району, але загальні пункти цієї проблеми тут цілком відповідають основній схемі цієї проблеми у всесоюзному маштабі, і тому даний „районовий маштаб" можна вважати за певний композиційний засіб — і тільки.

Тут автор утворив кілька цікавих типів. Перший — це Шило — інвалід гром. війни, тип романтика й ярого прибічника часів воєнного комунізму, запеклого ворога приватного капіталу, що неможе змінити почуття класової ненависти на потребу мирного співробітництва з класовим ворогом і лишається вірним собі до кінця: коли постає питання здати млина в оренду, — він воліє краще зробити експропріяцію в цього орендаря, при чому не тільки не бачить в цьому якогось злочину, а навпаки: „А де більший злочин: чи здати приватному кровопивці таке підприємство, чи забрати в нього гроші і пустити їх на це підприємство"? (ст. 225). Голова виконкому з Шилом їздили до округи по гроші, щоб пустити врешті млина, від якого залежить економіка всього району, та вернулись ні з чим, але з таким враженням: „Коли б ти знала, якими дияволами поробилися наші, якими чорнильними кляксами, — говорив голова РВК своїй жінці — „Прямо не люди, а якісь опудала... Шило там бешкету наробив, так йому й пришили мало не хуліганство... Панночки сидять образливі, бач..." Тому й не диво, що після таких наслідків їм „знову став учуватися кований крок полків і крицева, кривава логіка бою" (ст. 223).

Дружина голови РВК Терпуга — Мотря, що була за жінорганізаторку й каррозшук — становить цілком протилежний Шилові тип — прибічника законного ладу, ясної перспективи й світового маштабу, а її чоловік — тип половинчастости й сумніву в правдивості законних метод роботи, він навіть санкціонував злочин — стягти незаконний

 штраф з буржуя Євзерова і більше схилявся до думок Шила: „А, хто-зна, може, Шило правильно робить?“ Нарешті, інспектор освіти Вах є тип остаточно зневіреного, що „не горить, а чадить і смердить“, пропиває і в карти „програє революцію“, розтрачає державні гроші, маючи певну філософію на доказ своєї правоти: „провінція засмоктує людей, робить з них песимістів, бо наростає масовий товстошкірий і товстозадий обиватель... Ні, чим зараз провінція краща за дореволюційну? Той самий урядовець уже стабілізований що чекає платні першого та пя'тнадцятого, та ж сама перекупка“ (ст. 190).

Як бачимо, серед типажу районової влади переважають зневірені здебільшого прихильники донепівських метод і в сюжетному оформленні справи з безгрошів'ям, в яку впирається проблема індустріялізації району, кінчається зовнішньою допомогою (присилають гроші з округи), а не перемогою „ортодоксальних“ тенденцій.

До речи, єдиний „ортодоксальний“ тип — Мотря — лишився недорозвиненим, незакінченим, і в боротьбі його з ухилами не видно його перемоги; так, напр., хоч Мотря і загрожує своєму чоловікові, що віддасть його до суду за злочин, який він санкціонував (незаконний штраф приватника, щоб видобути грошей на дитбудинок), але не відомо, чи й справді ж буде, — в сюжеті не показано.

Отже, зважаючи на всі основні тенденції (не тенденційність!) цих творів, мусимо поставити запитання: чи не є сам автор прихильником думки про переродження місцевої влади в умовах економічної скрути країни?

Цікаво ще зазначити, що в „Індустрії“ автор трохи зачепив і родинну проблему, та, на жаль, тільки зачепив, а не вирішив. Проблему зради зведено до рівня самої фізіології: Мотря зраджує чоловіка раз-у-раз, коли того дома нема, навіть коли той відсутній день чи два і не інакше, як з партійним, хоч би це був і занепадник Вах. Проблему в цілому тільки поставлено: Мотря так її „вирішила“: „Я думала і рішила, що республіка буде сильніша, коли родина і робітника, і селянина буде міцна... А то у нас така родинна катастрофа у всіх. Треба щось робити... (ст. 230). А що робити — не відомо.

В Копиленка взагалі чути стриманого й глибоко прихованого в собі скептика що до оцінки сучасної доби, хоч він і намагається художнім висновкам своїх творів протиставити ортодоксальні публіцистичні міркування. Видно, що художник переживає кризу, не може „крицевий задум“ втілити „в м'яку глину“, бо замість колишніх крицевих героїв бачить переважно „товстошкурих обивателів“. Ось чому в обставинах економічної скрути голова РВК у нього губить перспективу і робить злочини, ось чому у нього самого прориваються такі іронічні нотки: „Клава оглядала ті стріхи, куди треба було нести світло нового

знання і т. ч. наближати їх до соціялізму... Стріхи нудні й сірі, а посеред вулиці така багнюка на шляху, що можна спокійно втопнути... Клава побачила, що таким шляхом дуже важко брести до соціялізму" (ст. 124).

Проте є підстави гадати, що ця криза скоро мине: занадто бо в автора є невичерпаних сил, буйної молодої енергії і невичерпаних творчих можливостей, що вимагають тільки відповідного соціяльного оточення.

Кілька ще слів про формальні прикмети даної збірки. Загалом кажучи, Копиленко тепер як досконалий художник, що великою мірою переріс автора „Буйного Хмелю", позбувшися багатьох його хиб.

Менше настирливих брутальних вульґаризмів, що трапляються тепер зрідка, і то в мові дієвих осіб.

Сам автор натомість уживає суто літературного засобу — описових натяків, так би мовити, що справляє значно ліпше враження, ніж коли подавати пряму мову, напр.: „Тут. Терпуг загнув іще кілька речень, але, щоб не підривати престижу влади на місцях — їх наводити не слід" (ст. 190).

Серед засобів сюжетобудови слід вказати на основний, дещо одноманітний і примитивний засіб — зустріч за теперішніх умов персонажів, що в інших умовах вже зустрічалися за часів воєнних, скажімо, колишній підпільник, а тепер голова РВК зустрічається теж з радробітником, що був колись за нач. жандарського штабу. Цей засіб подибуємо не лише в опов., що мають переважно сюжетний інтерес („Зустріч", „Іспанія"), а й у більшости інших.

Замість колишніх поверхово подаваних описів і побуту і психічних рухів дієвих осіб, тепер маємо заглиблену психологію, власне рефлексологію в матеріялізованому дусі: „здивування глибоко вгрузало в мозок і там вовтузилось тугими думками" (ст. 93).

Поетична семантика влучна і мальовнича: „...Як порох, осідали на її лице роки і турботи" (ст. 94); або: „Вже вулиця нанизала собі на груди ґудзики лихтарів, що поливали тротуари золотими холодними бризками" (ст. 96); або „Грати Коста вміє так, що серце вилітає з грудей від тої гри" (ст. 20).

Стиль, загалом, позбавився ліричного безладдя, як видно, навіяного зовні впливом; натомість бачимо впоряд економно - мальовничу, художньо - реалістичну прозу.

Л. Підгайний

Киселев. Интервью. Сборник стихов. Державидав України.

Кисельов — революційний в своїй тематиці, як його перевесник Бездомний — в побутовій революційній поезії. Якщо Бездомний любить пісні як пісні і говорить „простими словами за прості речі", то Кисельов — романтик, відданий революції, який хоче замовчати свою

 лицарську відданість їй, боячись висловити її надто наївно й захоплено. Він драпує її в іронію; але, як уже зауважив проф. Білецький, іноді зривається з іронії; тоді відбувається те, що ми назвали б оголенням творчого засобу, але що нетямущому в тонкощах літературної термінології здається просто зривом, який ламає найцінніше в поезії — художню ілюзію і гармонію сприймання. Основна поезія в збірнику Кисельова „Интервью“ є поезія „Встреча с романтикой“ — в ній найбільше виявляється творча особистість поета:

На месте стоянки бродяг и калек,
Прельстившись экзотикой хлама,—
Вся в белом, как только что выпавший снег,
Стояла прекрасная дама

Але „чашка душистого чая“, про яку далі мова,— це вже негарно, і такого негарного не мало в поезіях Кисельова.

Не завжди додержано в них і логіки. Прим., романтика цілком резонно пропонує поетові:

Исправьте ошибку: воспойте года
И дни героической были.
Воспойте былое — пусть вновь зазвучит
в стихах перекопная удаль.

Але поет відмовляється від того, бо його слову не стане сили, і, між іншим, посилається на те, що й „мельчайший из фактов былого ярче и красочнее сотни баллад“.

Загалом можна зауважити, що часто в поезіях Кисельова бракує тої внутрішньої доводливости, яка потрібна не тільки читачеві, а й самому поетові і яка одна тільки дає цінність творам поетовим. Відсутність внутрішньої доводливости відчувається в поезії Кисельова: „Разговор с голубем“, „Шлем“. Ці поезії своєю будовою, своїми образами показують, що романтизм близький поетові і що реалізму, який визнає він на словах, не визнає його творче єство. Там, де поет не боїться романтики, де він забуває на час, яким він п о в и н е н здаватися, він дійсно розкриває своє поетичне покликання. Така, напр., його поезія „Закат“, в якій поет дає гармонійні тони, звучні рядки і оригінальні образи.

Поет любить життя:

Жизнь так стремительна, жизнь так борьбой богата,
Что умирать и то нельзя без бодрости.

Поет благословляє життя, людей і сонце, і все, в чім він був і не був закоханий. Так само благословляє життя й другий поет — Бездомний, що працює разом з Кисельовим, але благословення Кисельова звучить інакше: в нім багато смутку і тої задуми, яка показує, що поет віді-

йшов від безпосередніх життьових вражінь. Рефлексія ніколи не покидає Кисельова і заважає його поезії пройти в ті глибини, які дають дужче відчувати життєвий інстинкт.

Гарна поезія Кисельова „О родине, которой нет". В ній багато щирости і справді пережитого. Одночасно ця поезія є ніби сповідь поетова. Гарний і образ Росії „в ситцевой рубахе", країни, яку Кисельов називає „моя и не моя", але про яку каже, що за неї він ладен „пойти на плаху", бо це „страна великих дел и слов". В ній, каже Кисельов, росте „человек иной природы, с душой просторной, как поля".

Его семьею будут все народы,
А родиною вся земля.

Інтернаціоналізм Кисельова тісно звязується з усіма мотивами його поезії.

Повна грації його поезія „Девушки не моего наречия", „О детстве и детворе", з революційних поезій Кисельова найкраща „Десять лет, которые потрясли мир". Вона повна щирого патосу й піднесення. Слід одночасно відзначити мале відбиття українських впливив і української дійсности в поезії Кисельова.

Крім одної поезії, „Станція Гомель", яка не є характерна для Кисельова і не дає нічого для змалювання побуту й характеру України, ми нічого іншого в Кисельова про Україну не знаходимо, та й сам Гомель тепер до Білоруси відійшов, але потяг до філософування в поезії, спроби висловити революційний настрій мовою психології й філософії — це те, що ми бачимо в старшого українського поета Доленґо, якого вплив на поезію Кисельова відчувається.

Такі поезії, як „Интервью с Пестелем", як „Ломоносов", показують, що автор не відкидає спадщини ні літературної, ні історичної але, може ці образи, переплітаючись з теперішнім, і призводять до того, що Кисельов віддається більше рефлекції, не залишаючи місця безпосереднім сприйманням.

Гарна поезія Кисельова „Девушка Мари"; сюжет її становить оповідання з життя революції у Франції. Дівчина Марі заступає на барикадах свого вбитого жениха.

Загалом про творчість Кисельова ми можемо сказати, що при багатих можливостях, які виявляються в першій книзі його поезій, ми все-таки не бачимо ще чогось усталеного. Кисельов не знайшов ще свого творчого шляху, не знайшов ще тої теми, що стала б основною в його поезії і офарбувала її в особливі тони, цеб-то дала б поетичну фізіономію самому поетові. Але ми мусимо відзначити, що на зміст поезія Кисельова не багата. Поетові ще багато доведеться попрацювати не тільки над формою поезії, але й над виявленням того внутрішнього, основного, що повинне стати стрижнем його теорії і без

 чого його вірші, розпливаються, не захоплюють читача, не вносять чого-небудь яскраво-індивідуального в літературу.

Алин

І. Микитенко. Вуркагани. Оповідання й повісті. ДВУ. 1928. Тир. 5000. Ц. в папці 2 крб. 40 коп., в оправі 2 крб. 75 коп. Стор. 450.

Вже перша книжка Івана Микитенка викликала великий читацький попит. Але в порівнянні з другою книжкою оповідань „Вуркагани", яку ми зараз рецензуємо, першу треба розцінювати тільки як спробу пера, бо друга значно її перевищує й у художньому, і в ідеологічному відношенні.

Почнімо з ідеологічного. Микитенко посідає репутацію бездоганного в ідеологічному відношенні письменника-марксиста, письменника-партійця, борця за ідеологічну чіткість радянської літератури. Цілком безперечно, що Микитенко пильно дбає про комуністичну витриманість своїх творів, що він добре знайомий із марксистською наукою, що йому, як письменникові, дійсно не можна закинути жодного окремого ухилу.

Це торкається однаково як другої, так і першої збірки оповідань, Проте між першою та другою збірками є й значна ідеологічна ріжниця. Адже відсутність негативних ознак не завжди визначає повну перевагу позитивних. І ось коли ми подивимося не в пасив першої книжки Микитенка („На соняшних гонах", 1926) куди дійсно немає чого записати з точки погляду найсуворіших марксистських вимог, а в її актив — то побачимо, що там стоїть сума не цілком достатня, А в площині ідеологічній баланс звести куди складніш, ніж у бухгальтерії. Головною вадою першої книжки автора є однобокість її настроїв і тем. Коло почуть революціонера складається з ненависти до експлоататорів та любови до експлоатованих, але в збірці „На соняшних гонах" бренить майже тільки перше почуття. Михайло з „У вершині" рішуче стає до збройної боротьби з багатирями тільки тоді, коли багатирський син Гаврило намагається зґвалтувати його коханку з почуття помсти. Для сільського комуніста Макара фізичне знищення ворогів революції — не обов'язок, а насолода, якої він жадає зазнати, „йому тоді хотілося спробувати свого характеру... Щоб так: дивитися людині (то нічого, що бандит) у вічі. Дивитися пильно і придавити в „ногана" собачку, а воно — шарах... ах... ах... ах... Пострибала десь луна... Аж на край світу... І нема нічого". Його герої переводили майже виключно руйнуючу роботу, ніби-то руйнування старого світу є самоціллю революції. Здавалося, що молодий автор поділяв хибу багатьох наших молодих письменників: загублення історичної перспективи що до сучасности; здавалося, що він не усвідомлює її переходового характеру, що він забув про перспективи майбутнього соціялізму. І ця вузькість настроїв породжувала й тематичну обмеженість. Теми „На соняшних

гонах" — виключно теми руйнації: політична боротьба зводилася автором виключно на бої та розстріли, ідеологічна — на антирелігійну пропаганду, будівництво влади на місцях, на моменти „чистки" („Пирихвирія"). Мимоволі постає питання: а що буде після перемоги „на всіх фронтах"? Революційна комуністична думка дає на це питання відповідь, але цієї відповіди перша Микитенкова збірка не давала. І не випадково автор, торкнувшись теми будівництва — саме шкільного — назвав оповідання „Будні" і змалював це будівництво дійсно буденними фарбами, бо автора захоплював тільки патос руїнництва—не патос будівництва.

І тим приємніш відчути в другій авторовій збірці оповідань — „Вуркагани", крім руйнавчої ноти ненависти, будівничу ноту любови до рідної класи. Найчутніш ця нота у двох кращих повістях автора: „Вуркагани" та „Брати", що на них недаремно звернула пильну й прихильну увагу вся наша критика. „Вуркагани" навіть якось дивно читати після майже садичних рядків про бажання неодмінно самому розстріляти бандита, аби відчути „сильные ощущения". Цю чулу повість про трьох приятелів — двох безпритульних і собаку — не можна читати без зворушення; коли б не авторів такт, не підкреслене соціяльне зафарблення постатей та не „блатна музика", якою розмовляють „вуркагани", повість навіть здавалася б трошки сантиментальною, на англійський манір. Великою любов'ю до скульпторського таланту малого люмпен - пролетаря віє від свіжих сторінок „Вуркаганів", і читачеві не здається неймовірним чи солодким те враження, яке зробив цей талант на душу грубого Матроса. Коли в цій повісті, безперечно, кращій зі всього, що написано Микитенком, чується любов до окремих представників своєї класи, то в „Братах" автор втілив у художнє слово ідею змички робітництва й селянства, ідею братерства працюючих. І треба підкреслити, що втілення це зроблено вмілою, впевненою рукою (а взагалі класти цю вже не нову літературі ідею на мову художньої літератури — річ надзвичайно важка). Все — майстерний нарис Ніканорової стихійної любови до землі й ненависти до міста і мова героїв, що розкриває їхню психологію, і сумний епізод смерти Мишка — все служить для логічного розкриття основної ідеї. Загибель Мишка від електричного току остаточно з'ясовує Ніканорові, що в місті живуть теж працюючі, що робітниче життя — це не „легкий хліб", не „сидиш при ілістричестві та газетку почитуєш", не „папироску в рот, побрякуй грошиками", а така ж сувора й невпинна праця, як на селі, та ще й небезпечніша. І саме це остаточно стверджує в його уяві ідею братерства робітників із селянами, як склеп із плугами доводить йому корисність праці робітників для селянства. Послідовно, за допомогою стрункої, чіткої композиції повісти, проводить Микитенко через цю повість свою ідею, і почувається в „Братах" дійсно любов до „братів", до робітників і селян. Тепер уже революція для автора не тільки руйнація, але й будівництво, не

тільки наган проти відріза, але й плуги для селянина, але й свій рідний пролетар. Саме в цьому поширенні кола почуть і тем ми вбачаємо ідеологічне зростання автора.

Зупинімося ще на одному позитивному моменті. Мабуть, навіть і не дбаючи про це, Микитенко дав дуже добрі зразки літератури для юнацтва (саме „Вуркаганами“ й „Братами“). Цим, звичайно, ми не хочемо сказати, що дорослому читачеві „Брати“ й „Вуркагани“ не цікаві (їх і зараз уже читають численні дорослі читачі), а тільки звертаємо увагу на корисність (за винятком деяких окремих місць) із педагогічного боку згаданих творів для юнацького читання. Авторам підручників української літератури для профшкіл та старших груп семирічок слід згадати про ці твори Микитенка підчас складання хрестоматій, вони досить часто заносять і речі з педагогічного боку небезпечні, орієнтуючись тільки на соціяльну корисність для дорослого читача. В звязку з цієї придатністю для дитячого читання стоїть ще одна позитивна риса цих творів (та й усієї збірки) — відсутність сексуального цинізму „сала“ та бравування „одвертими“ описами фізіологічних актів. В першій збірці такі описи були, хоч і там їх було небагато.

Що-правда, і в другій збірці автор ще не цілком позбувся зайвої простолінійности. Це найпаче почувається в його манері малювання представників усіх рішуче суспільних шарів, крім робітників та селян, не куркулів, поганими людьми. На марксистську думку, фабрикант — ім'я рек, ворог трудящих не тому, що він ім'я рек, а тільки тому, що він фабрикант, і не особисті моральні властивости, а те чи інше відношення до виробництва роблять людину, за марксизмом, ворогом тієї чи іншої класи. Підчас громадянських воєн моральна ріжниця між окремими представниками ворожого (як і всього) табору буває непомітна, але в обставинах зовнішньо мирного співжиття між не зліквидованими ще класами — в обставинах після революційної доби, якій присвячена тематика збірки „Вуркагани“, письменник мусить або відчувати цю ріжницю, або схематизувати. Схематизмом підчас і віє від таких творів Микитенка, як „Антонів огонь“ чи „Гавриїл Кириченко школяр“. В повісті „Антонів огонь“ три брати — непутящий спочатку Кость, який наприкінці оповідання робить корисну працю — влаштовує агроколектив — саме тому, що він відмовився від усякої „інтелігентськости“ й увійшов у фізичну працю; Микола, який не зміг перевести абсолютно ніякої праці на селі, а тільки нудив світом та віддав сили безглуздому коханню, за яке ледве не заплатив власним життям... він, звичайно, інтелігент, людина з вищою освітою й тому такий недотепний.

А ось третій брат — Слав, він фельдшер, щось середнє між селянином та інтелігентом, і показав його автор теж у якомусь середньому, краще — ніякому, плані: ми знаємо про нього, що він багато працює, добрий хазяїн — і більш нічого не знаємо. Так просто й схема-

тично розподіляє в цій повісті Микитенко моральні здібности між своїми героями: раз ти працюєш як селянин і не експлоатуєш при тому чужої праці, то, значить, і путящий; раз ти інтелігент — то вже ка-зна-що, а раз серединка на половинку, то й моральне твоє обличчя — серединка на половинку. Ми бачимо, що Микитенко не щадить чорної фарби на змалювання постатей не тільки поміщиків чи куркулів, але й інтелігентів. Навіть тоді, коли за ситуаціями сюжету авторові потрібно змалювати позитивну постать інтелігента, то він ледве накреслює таку постать і ставить її осторонь (завдитбудинку Чалий з „Вуркаганів". Юхим Іванович з „Гавриїла Кириченка"), в той час як позитивні робітничі та селянські постаті він вміє вимальовувати докладно і з великою любов'ю. В „Гавриїлі Кириченкові" постаті представників церковних кіл дещо шаржовані. Всі ці риси свідчать про безперечне спрощення в художньому підході до представників непролетарських шарів суспільства*, проте вони не можуть зменшити великого ідеологічного значіння „Вуркаганів" та „Двох братів".

Ми вважаємо за зайве переказувати зміст оповідань, що складають збірку „Вуркагани", бо це вже зроблено багатьома рецензентами, та й збірка добре відома читачам. Брак місця, на жаль, не дає нам зупинитися більш-менш докладно на композиційних моментах, в той час як композиція деяких творів Микитенка досить цікава. Автор любить такі засоби, що викликають у читача почуття несподіванки, він охоче вживає те, що в теорії літератури зветься фальшивою зав'язкою й розвязкою. Так, у „Вуркаганах" хтось потрапив під потяг. Васька Глухий приніс звістку, що це напевне Матрос. З Альошею від цієї звістки робиться припадок. Далі розповідається, як Матрос із товаришами пішов на вокзал, поліз під потяг, щоби вмоститися в ящику під вагоном, як він довго не знаходив собі місця, а потяг вже починав рушати... і читач певний, що Матрос дійсно загинув під потягом. Але в останню хвилину Матрос сідає в ящик, а випадково гине хтось інший. У „Братах" Никанор не хоче відпускати сина в місто; коли на очах Никанора гине від нещасного випадку його небіж Мишко, читач гадає, що тепер уже Никанор напевне не згодиться, щоб його син поступив на завод; але саме після цього

* Редакція вважає ці твердження рецензента за дискусійні. Автор рецензії упускає з уваги класове єство морали, забуває, що відношення до процесу виробництва, класова приналежність і соціяльне оточення якраз і породжують (чи визначають) ті чи інші моральні властивості. Отже, оскільки основне завдання письменника є розгортання соціяльних процесів, а не викриття індивідуальної психології героїв, то цілком припустима й не знижує художньої вартости твору типізація психології й морального обличчя героїв саме за соціяльними ознаками.

Редакція

випадку Никанор дав раду, бо Мишкова смерть, як ми вже казали, розруйнувала в уяві старого селянина стіну між робітництвом та селянством. Таким чином, зовнішня логіка вміло принесена в жертву внутрішній, але враження несподіванки, яке, очевидячки, любить Микитенко, залишається й надає свіжости творові. Взагалі Микитенко не висуває формальних проблем на передній план, не експериментує, але дбає про формальну письменність та коректність своїх творів: суворі ідеологічні вимоги не перешкоджають авторові (як це дуже часто трапляється з іншими письменниками) цікавитися й суто художніми проблемами.

Зупинімося на мить на авторовій мові. Як майже всі сучасні українські прозаїки, Микитенко перейшов від ліричної прози типу Хвильового до прози „прозаїчнішої", насиченішої сюжетністю; кількість ліричних відступлень зменшується, зникає ритмовність і майже строфічний розподіл на образи, проза твердішає. Але при всім тім у Микитенка залишається певна установка на усну мову, на те, що російські літературознавці звуть „сказом". Автор дуже чулий до живого слова, він ставить завданням відтворяти живу сучасну мову в усій її строкатості та нелогічності (всяка жива, усна мова діялогу — нелогічна, мова нашої доби, коли перемішалося багато мовних шарів, національних та соціяльних — особливо). Він не уникає варваризмів та макаронізмів у переданні живої речі, і саме тому його мова, що, мабуть, і злякає якого-небудь пуриста, робіть враження надзвичайної природности. Автор більш-менш (хоч і не догматично) додержується канонів літературної мови там, де він пише від себе, але в діялогах та розмовах має тільки одну мету — життьєву типовість мови. Але при тому він не підкреслює стилізованости мови своїх героїв, не оголяє засобів, не дбає про кумедні ефекти, про учуднення слів та гру словами (так гру він вживає іноди в своїх ремарках, напр., „Марійка" — „мрійка", „Homo sum" — „сум", але майже ніколи в діялозі), Лєсковсько-Островської установки на стилізацію мови ми не спостерігаємо в Микитенко, навпаки, він дбає про те, щоб мова його героїв здавалася найприроднішою. Слово „реаліст" вживалося в безлічі значінь, і просто необережно вживати його, не розшифрувавши спочатку яке саме значіння в нього зараз вкладається. Але поскільки в малюванні ми звемо „реалізмом" той стиль що орієнтується на фотографічну точність, то в літературі, мені здавалося б, цілком природним звати реалізмом такий стиль, що до мови, який орієнтується на точне відтворення живої мови. І тому ми цілком можемо назвати Микитенка реалістом саме в згаданому значінні цього слова. І треба сказати, що мовні зарисовки Микитенка дуже вдалі. Він орієнтується на живу мову сучасного села, що не позбулася ще русифікації й набула безліч ще не зовсім перетравлених революційних термінів та взагалі нових понять; але й за межами селянської вміє він зарисо-

вувати мову: пригадаємо хоч би чудовий мовний портрет учительки Глафіри Іванівни. Тільки мову духівництва не щастить йому відтворити: вона в нього нетипова, а часом і шаржована. Треба ще сказати, що Микитенко пильно дбає й про передачу фонетичного боку мови, для чого навіть іноди ухиляється від академічного правопису.

„Вуркагани“, безперечно, книжка зросту й конкретних досягнень. Ми певні, що автор і далі простуватиме шляхом відтворення головним чином будівничої позитивної праці революції та тих звязків, що з'єднають поодиноких робітників та селян у великі, непереможні колективи, звязків, які вже добре змальовані автором у „Братах“.

М. Степняк

ХРОНІКА

У ДЕРЖАВНОМУ ВИДАВНИЦТВІ УКРАЇНИ

Вийшло протягом останнього місяця — **з українських класиків**: Панас Мирний (Рудченко) — Повісті й оповідання, т. II. (Праця інституту Тараса Шевченка). Твори І. С. Нечуя-Левицького, т. VII — за редакцією і з критичною розвідкою Юр. Меженка.

З перекладної літератури: Роні Старший — Червона Хвиля. (Переклад А. Волковича). Роні Старший — Етруське кохання (Дві коханки) з передмовою Ф. Якубовського. В. Матвієв-Сибіряк — Митька (Молоді паростки, повість. Переклав М. Щербак). П. Дж. Вудгауз — Сміт — журналіст (з англійської переклав І. Ю. Кулик). Майн-Рід — Оцеола, ватажок семінолів. (Переклала Т. Кардиналовська). Аристофан — Лісістрата (комедія на 5 дій. Переклад з грецької К. Лубенського за редакцією М. Йогансена). Я. Кальницький — Дикун (переклад О. Василенка).

Складено договори на видання єврейською мовою: з І. Кіпнісом — Дитячі оповідання, з Н. Ойслендером — Місто (роман), з Х. Гільдіном — Брунемер (роман), з П. Маркішем — Вірті, з Е. Фінінбергом — Тріюмфальна брама (роман), з Х. Левіном — Дні (вірші), з Л. Рєзніком — Лідер (вірші), з Вікером — „Загибель Ем. Фаліка“ (роман).

Здано до друку: Коцюбинський — Коні не винні, Persona grata, Він іде, Пе — Коптьор. М. Твен — Янкі при дворі короля Артура. Н. Левицький — твори (т. I, II). Діккенс — Олівер Твіст. Тобілевич — твори, т. II. Кропівницький — твори, т. I. Тудуз — Люди з огнедишного айсберга (науково-фантастичний роман). В. Матвієв-Сибіряк — Втеча. Урятували (комедія на 3 дії).

З єврейської літератури — незабаром вийдуть з друку: Квітко Л. М. — Разом. Епштейн Ш. Б. — В країні великого перевороту (т. I, II). Опатошу, У. Д. — По той бік світу (збірка оповідань).

Вийшло з друку — з сучасного українського письменства: Яновський, Ю. — Майстер корабля (роман). Смолич Ю. — Фальшива Мельпомена.

З українських класиків: Грінченко — Твори, т. IV. (На роспутті), т. V (Серед темної ночи).

З юнацької літератури: Гербурт, А. — Штани капітана Вілза (оповідання). Д. Лондон — Рудий вовк, (оповідання). Гермінія Цур-Мюлен. — Син Айші (переклад з рукопису). Д. Лондон — Фуатинські чорти (оповідання). Ришковський, П. — Чорне Провалля (оповідання). Винниченко В. — Кумедія з Костем (оповідання). Слісаренко — Бунт (повість).

Незабаром вийдуть з друку: А. Барбюс — Христос (оповідання, переклад з франц.). М. Бартель — Між селом та містом (переклад з нім.) Вільє-де Ліль-Адан — Катування надією (оповідання). Гаршін, В. — Ведмеді (оповідання). Гербурт — Китайські рибки (оповідання). Горький М. — Чистобреха-чижик, Болесь, Хан та його син (оповідання).

У РОС. ВИДАВНИЦТВАХ

А. Поляк, Э. Коробкова — Портреты пролетарских поэтов. „ГИЗ“. Леонид Борисов — Аквариум. Николай Каринцев — Люди сильной воли. (Собрание сочинений), Т. V. А. Фролов — Мятежные годы (повість). Чарльз Диккенс — Оливер Твист (редакція Б. Гімельфарба). А. В. Плясковский — Коллективная пролетарская поэзия (песни Донбасса). Грэхем Филлипс — Возвышение Сюзанны Ленокс“, (роман, перевод с англ. Марка Волосова). Сергей Малахов — Как строится стихотворение. Николай Никитин — Полет (собрание сочинений, т. II). Иван Новиков — Двойная жизнь (повести). Георгий Венус — Зяблики в латах (роман). Иозеф Гора — Социалистическая надежда (роман, перевод с чешского М. Скачкова. С предисловием Б. Шмерала).

З КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ БІЛОРУСИ

Андр. Александровіч написав роман „Нарадженьнє чалавєка“.

М. Гольдберг готує до друку збірник мистецьких нарисів під назвою „Факты“.

Міхась Зарецький написав п'єсу під назвою „Билие ружи“.

Павлюк Трус готує до друку збірник нових віршів „Чирвоние ружи“.

Цішка Гартни в цьому році святкує 20-річчя своєї літературної діяльности. З метою святкування ювілею Наркомос створив спеціяльну комісію для шанування ювіляра. У Мінську та по округах провадитимуть низку вечорів творчости письменника. Літературн об'єднання „Полимя“ до ювілею видає спеціяльний збірник „Полимя“ — „Цішку Гартнаму“.

ЗАКОРДОННА ХРОНІКА

ФРАНЦІЯ

За назву книги — суд. Книгарня Бавдінера виграла судову справу від книгарні Калліморда. Причиною цієї справи була книга Анни Арманди „Cueule d'amour“. Під такою самою назвою через якийсь час з'явилася книжка Андрі Беклера, яка вийшла накладом Калліморда. З огляду на те, що коли книжка Беклера ще й не друкувалася, книга Арманди вже була на ринку, суд визнав книгарню Калліморда винною й присудив забрати з продажу всі непродані примірники книги й разом з тим заплатити велику грошеву кару.
Пролетарське мистецтво „Revue des Deux-Mondes“ в справі пролетарського мистецтва оголосила широку анкету.

ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНА

Псевдонім поета.— Справжнє ім'я і прізвище Отокара Брезіни є Вацлав Дансовський. Тому що прізвище Дансовський звучало як ненатуральний псевдонім, редактори часопису, де молодий поет містив перші свої твори, запропонували йому назватися якось „загальніше й простіше“. Виходячи якось з редакції, де саме говорилося про цю справу, постановили взяти прізвище, яке трапиться на першій вивісці. Зупинилися коло маленької картки на дверях: „Отокар Брезіна, землемір“. Дансовський згодився привласнити це ім'я собі і з того часу позбувся свого власного.

Нова опера.— Молодий чеський композитор Ярема написав нову оперу, що в цілому побудована на тему твору Достоєвського „Брати Карамазови“.

60-ліття Ярослава Кваніля.— 25 вересня ц. р. у Празі святковано 60-ліття визначного лірика, драматичного письменника й режисера, Ярослава Кваніля. Свою літературну кар'єру Кваніль розпочав звичайним газетним репортерством і тільки згодом став писати поезії. Як поет він довгий час перебував під впливом Врхліцького й французької школи. Визначні заслуги має на полі театрального мистецтва, змагаючись з надмірним реалізмом та впроваджуючи пластичне оформлення видовища. Треба згадати, що Кваніль був одним з авторів відомого маніфесту чеських письменників 1917 року, який мав величезне значіння в політичнім житті чеського народу.

Велетенське кіно.— Американське фільмове товариство „Paramount“ протягом цього року вибудувало у Нью-Йорку велетенський будинок, в якому вміщено всі бюра цього товариства й величезну, на 4000 осіб, залю для глядачів. Будинок цей складається з 35 поверхів і підноситься вгору широкими терасами. Верх будинку являє собою скляну баню, яка що-години засвітлюється червоним світлом, показуючи час. Головний хід до будинку починається з т. званої „залі народів“, де покладено 37 каменів, що їх вийнято з різних історичних будинків цілого світу. Далі є ще цілий ряд спеціяльних почекалень, при чому кожна з них зроблена в іншому стилі. У почекальнях уміщено замасковані телефони, які передають музику з головної залі. Одне фоє має власну оркестру, яка розважає тих, що чекають вільного місця в головній залі. Але гордощами цього велетенського кіна є найбільші на світі органи, в яких найбільша труба важить 625 кг, а найменша — 15 гр.

„Блюзнірство“. — Колишнього професора гарвардського університету Г. М. Каллена арештовано й посаджено до в'язниці за те лише, що він десь там сказав, що коли Сакко й Ванцетті скарано за те, що вони були анархісти, то Америка негайно мусить зректися Христа, бо він також був анархіст. Каллена обвинувачують за „блюзнірство“, а параграф закону, на підставі якого його мають судити, походить ще з XVIII в., і свого часу в Массачузетсі він загрожував смертною карою.

Купують старі мури.— Пенсільванський музей закупив у Франції фасад бургундського абатства з XII віку, який має 20 метрів довжини і 7 метрів вишини. Фасад цей мають розібрати, перевезти до Америки і там наново відбудувати його.

Рукопис Едгарда По. — За рукописний оригінал поезії Едгарда По нещодавно один американець заплатив 20.000 англійських фунтів стерлінгів.

„Чорне гетто“. — Багато галасу зняла нова п'єса О'Нейля „Чорне гетто“, в якій автор порушує проблему расового антагонізму на тлі любови негра до білої жінки.

Чарлі Чаплін про Наполеона.— Зараз Чарлі Чаплін виготовлює новий фільм про Наполеона. Готуючи цей фільм, він сказав, що дивиться на Наполеона зовсім не так, як дивилися інші режисери „наполеонівських фільмів“, а саме: „Перш усього хотів би я його показати не як героя, а як звичайну собі людину. Незначний офіцерик, більш примушений обставинами, ніж власним бажанням, переходить всі щаблі визначеної кар'єри, але доля зраджує, і він кінчає своє життя так, як і всяка інша незначна людина“.

Конрад і цензура. — Знайдено недруковану статтю Конрада, яку він написав 20 літ тому, про цензуру та її утиски.

Стаття ця має оригінальну назву „— Мавпа з порцелями“ й написана з надзвичайною силою думки й виразом слова.

НІМЕЧЧИНА

Книжковий податок.— Як відомо, Америка не належить до Бернської літературної конвенції. Щоби забезпечити себе від передруків або перекладів, треба надсилати примірник книги, що про її охорону йде мова, до „Librari ol Congress“ і платити одного долара. Для европейських видавництв це складає собою досить значні видатки. Вирахувано, що одна лише Німеччина що-року видає Америці на таку реєстрацію книжок більше, ніж пересічний німецький університет на закуплю нових книг. До цього всього з якогось часу цю оплату підвищено до 2 доларів.

АВСТРІЯ

Цвайг про Рільке.— В Тібенгені накладом видавництва „Wunderlich“ з'явилася велика промова Стефана Цвейга на честь відомого поета-лірика М. Рільке, що він виголосив її 20 лютого ц. р.

Театр Піскатора.—Стефан Гросеман, оголосив у „Das Tageluch“ від 22 вересня ц. р. статтю п. н. „Чотири Піскатори“, в якій домагається, щоби Піскаторові знову буле дано змогу працювати у Берліні.

Стаття кінчається закликом: „Місця для відданого й винахідливого працівника мистецтва Ервіна Піскатора!“ Як відомо, Піскатор є одним з кращих представників революційного театру в Европі.

Роковини смерти Вейнінгера.— 4-го вересня ц. р. майже вся німецька преса присвятила спеціяльні статті з нагоди 25-ліття з дня таємничого самогубства визначного 23-літнього філософа Вейнінгера.

„Блюзнірські декорації“.—Відомого молодого маляра Георга Гросса притягнено до судової відповідальности за його декорації до постановки „Швейка“, які на думку берлінської прокуратури є „одверто блюзнірські“.

„Фільмовий турнір“.— У Мюнхені відбувся величезний фільмовий турнір, в якому взяли участь найкращі фільмові підприємства Америки й Европи.

З декількох сотень продемонстрованих фільмів за найкращі визнано всього лише 46.

Основа опери.— В Берлінському театрі „Am Schifsbauerdamm“ поставлено старий водевіль англійського письменника — сучасника Свіфта Йогнал Гава п. н.—„Жебрацька опера“, яка 1721 р. була лондонською сенсацією. Водевіль цей переробив і пристосував до теперішньої сцени Берт Брехт, давши йому назву „Dreigroschenerer“. Перед очима глядачів проходить довгий шерег постатей вулиці великого міста — жебраки,

 бандити й повії, що опинилися в такому стані в наслідок невимовних злиднів та байдужности заможних шарів суспільства. Як кажуть газетні рецензенти, опера мала успіх.

АНГЛІЯ

Смерть Гальдона Макфейля. — Наслідком важкої операції помер у Лондоні на 68 році життя письменник і історик мистецтва Гальвак Макфейль, який ще до війни був відомий у цілому світі як автор 8-томової „Історії малярства".

Макфейль, як і Кіплінг, був спочатку військовим і щойно в 1892 році взявся за працю на полі літератури й мистецтва. Опріч згаданої „Історії малярства", він написав декілька суто літературних, а також критичних творів. Нещодавно вийшла у світ його широка монографія про Берделея. Макфейля цінували не лише як письменника, але й як досконалого популяризатора мистецтва, який прокладав шляхи багатьом молодим талантам. Так, приміром, загально відомо, що відомий тепер у Европі график Брангвін „вийшов у люди" лише за допомогою Макфейля, який перший викрив у ньому талант маляра і заопікувався ним.

ПОЛЬЩА

„Документ здичавіння". — Варшавські лівобуржуазні „Wiadomosci literackie" завдали собі трохи труду — вибрали й видрукували як „Документ здичавіння" „жмуток" найтиповіших заголовків та підзаголовків різних злободенних нотаток, що їх подала своїм читачам т. звана „масова преса" протягом одного лише останнього місяця. Містячи цей „жмуток" газетних „соковитостей", редакція „W. L." каже: „Говорити щось на цю тему було б цілком зайвою річчю, але важко заховати почуття огиди, коли тільки подумати, для якої мети може хтось використовувати людське слово і мову". І справді, коли читаєш ці, фотографічно відрепродуковані „соковитості", то стає не тільки гидко, але й соромно - соромно за тих людей, що таке пишуть, соромно й за ті друкарські машини, що таке продукують.

Проте все ж таки вважаємо за потрібне подати дещо з цього „документу", як свідоцтво дійсного здичавіння хваленої буржуазної „культури".

„Страшна кухня людожера: сокира, ножі різницькі, відра з людською кров'ю, ринка з людським лоєм і молот, що ним розтрощувано черепи".

„Вбивство серед розквітлих акацій".

„Забив шило в голову зятя й наситив кров'ю свою зненависть, що душила його цілих п'ять літ".

„Мати потопила своїх дітей, як щенюків малих".

„Сон над трупом: дві доби ховав під канапою труп задушеної жінки".

„Студент - людоїд убив молоду дівчину, порізав її на шматки й підджарював над вогнищем у лісі. Знайдено обгризені кістки жертви".

„Дитина, замкнена із скривавленим трупом матери, збожеволіла з одчаю“.

„Консерви із жіночого м'яса“.

„На шворці, скрученій із пошевки, повісився засуджений до смертної кари бандит, який замордував одну селянську родину“.

„Кохав її, як життя, але не міг перенести зради й кулею в серце поклав кінець стражданням“.

„Божевільний злочин на Малій улиці — брат забив сестру, хотів повбивати всіх своїх рідних і підрізав собі горлянку“.

„Сімнадцятилітня мати всадила ножа в свою дитину“.

„Труп на мотоциклетці в шаленому розгоні влетів у кав'ярню, знищив меблі і поранив дві особи“.

„Перед судом блиснув тим самим ножем, яким убив свою наречену й хотів позбавитися свого життя“.

„Три пари людських вух у поштовому пакунку“.

„Кістяк з відтятою головою“. Цвинтарна гієна опівночі розкопала могилу, спрофонувала кістяка й носила на кию людського черепа“.

„Політичний діяч „погладив“ сокирою по голові свою овечку“.

„Жіноча голова в дорожній валізі“.

„Відтята жіноча нога на смітнику лежала“.

„Лодзинська робітниця в тенетах людоїда. — Кровожерний упир — Вільгельм Йош — забивав жінок, а потім різав на шматки їхні трупи і продавав м'ясним склепикам. Останньою його жертвою була Ельвіра Щесна, з Баб'янців“.

„Потворний батько на Гамці задушив чотирилітнього Стася“.

„На улиці Мокатовській арештовано отруйника під periною. Запросив до себе свого суперника й напоїв його арсенником“.

„Криваве вбивство на тлі шаленого кохання“. „Пурпуровим струмком сходила кров з її розрізаних жил“.

„Панна - кельнер. Служачи у ресторанчику, вдавала собою мужчину, а вдома вітала, як справжня дівчина. Адреса: Мазовецька улиця“.

„Заправлена кров'ю горілка, або шевський ніж під серцем“.

„Хто вбив дитину — мати, коханець, чи стара бабуся“.

„Різниця, де ріжуть живих людей. Порозбивані людські голови, порозрізувані людські тулуби й віді вані людські ноги“.

„Живі люди і мертві привиди провадять запеклу боротьбу за помешкання. Люті „духи“ пошматували пелюшки немовляти“.

„Під звуки гармонії брат закатував сестру“.

„Понура трагедія на Товаровій улиці“.

Здається — досить.

ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ

ДО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Шановні Товариші!

Протягом останніх тижнів на сторінках „Літературної Газети" двічі повторився безвідповідальний виступ двох осіб, Д. Чепурного й В. Гудима, проти мене, як літературного критика, лектора й навіть громадянина. Основна мета цього виступу – інкримінувати мені ворожість до пролетарської літератури, очевидно, ретельно приховану протягом усіх років, що я працюю перед очима радянського суспільства й несподівано виявлену перед групою членів профспілки Медсанпраця.

Умістивши свої пояснення в „Пролетарській Правді", заявивши там, що всі „цитати" Д. Чепурного й В. Гудима не тільки вигадані й брехливі, але й недотепні, невдало й нерозумно зфабриковані, я вважав, що цим інцидент остаточно вичерпано для всього радянського суспільства й зокрема для членів ВУСПП'у. Так здавалося мені, бо моє ім'я перед радянським суспільством ніколи не було заплямовано й ніхто з товаришів, навіть полемізуючи зі мною (наприклад, В. Коряк, Б. Коваленко), ніколи й ніде не брали під сумнів мою чесність. Київські видатні члени ВУСПП'у, товариші С. Щупак і Я. Савченко, й досі заявляють, що цілком вірять моїм поясненням і не мають ніяких підстав у якій би то не було мірі зважати на те, що пишуть Д. Чепурний і В. Гудим.

Проте деякі відповідальні й видатні товариші з Харківського ВУСПП'у воліли повірити всьому тому, що написали Д. Чепурний і В. Гудим, і ні одним словом не торкнулися моїх пояснень у „Пролетарській

Правді“. Редакція ж „Літературної Газети“ з цієї нагоди прилюдно висловила свою недовіру до моїх пояснень.

Отже я прошу вас узяти на увагу такі мої міркування:

1. Не мавши наміру перед ким-небудь виправдуватись за слова й думки, які мені не належать, ні на сторінках „Пролетарської Правди“, ні якимось іншим способом, я обмежився тільки констатуванням факту цинічної й нахабної брехні, проілюструвавши це найяскравішими прикладами, які, на мою думку, мали переконати кожного більш-менш неупередженого читача й довести йому, чого варті й всі инші твердження моїх „опонентів“. У разі потреби я можу, звісно, свою заяву ствердити відповідними документами, свідченнями й іншими матеріялами. Проте спочатку мені здавалося, що самий текст наведених цитат, самі формули, зфабриковані Д. Чепурним і В. Гудимом, краще за всі матеріяли промовляють за себе й не потребують особливих пояснень з мого боку.

2. Ні в якій мірі не відповідають дійсності й заяви „Літературної Газети“ про нелояльне ставлення моє до пролетарської літератури й зокрема до ВУСПП'у. Просто я не вважаю ВУСПП за одинокий шлях розвитку пролетарської літератури на Україні, не вважаю, що будь-яка організація може брати на себе монополію в цій справі. Отже, я гадаю, що поготів критика окремих хиб ВУСПП'у є законна й не суперечить ні постановам партії в справі української художньої літератури, ні принциповим засадам ВУСПП'у. Такі хиби, на мою думку, є в київській „Літературній Газеті“, й цього я ніколи не таїв, ні на сторінках преси, ні в особистих розмовах з членами ВУСПП'у. Що ж до лекцій перед непідготовленою авдиторією, то саме тут, на цьому я спинявся найменше й попереджував авдиторію, що в даному разі я висловлюю свою особисту думку, а не твердження офіційного лектора Культвідділу Київської Окрпрофради. Про „трьох сопливеньких“ я казав, як про далекий, можливий, на мою думку, результат, що може мати місце в наслідок помилок окремих членів ВУСПП'у, але ні в якій мірі не як про гасло, яке ВУСПП у цілому ніби-то використав. Свої пояснення я вмістив у „Пролетарській Правді“, а не в „Літ. Газеті“, по-перше, тому, що, на мою думку, ця справа обходила ширше коло громадян, ніж коло читачів „Літ. Газети“; по-друге, я бажав висловитися в цій справі, як-найшвидше, щоб одразу покласти край наклепам проти мене. Ці мої мотиви були відомі й редакторові „Пролетарської Правди“, членові ВУСПП, т. С. Щупакові. Я й тепер вважаю, що самий факт уміщення тої чи тої заяви в органі Окрпаркому, Окрвиконкому й Окрпрофради називати нелояльним що до пролетарської літератури може тільки той, хто й досі додержується засудженого партією погляду про монополію одної організації в процесі розвитку пролетарської літератури. Редакції „Літературної Газети“ так само відомо, що в єдиному випадку, коли вона замовила мені статтю,

 я таку статтю написав, підписавши своїм справжнім прізвищем, але давши редакції право підписати її й яким - небудь псевдонімом. Редакція зробила останнє, вмістивши цю статтю передовою.

Нарешті, ні в якій мірі не свідчить про мою нелояльність не тільки до пролетарської літератури загалом, але й до „Літературної Газети" мій лист у „Пролетарській Правді", де я присвятив цілий абзац оцінці позиції „Літературної Газети" в справі наклепів на мене, вважаючи, що редакція її стала жертвою людей, які не хотять або не вміють охайно поводитися з фактами.

3. Посилання на комсомольський квиток Д. Чепурного й, здається, В. Гудима, на мою думку, так само не може бути аргументом, що остаточно вичерпує справу, тим більше, що є багато членів партії і членів ВУСПП'у, які мене можуть характеризувати з зовсім іншого боку й не мають ніяких підстав сумніватися в правдивості моїх заяв.

4. Редактор „Пролетарської Правди" тов. С. Щупак має ще засвідчити, запропонувавши мені це з власної ініціятиви, що я виконував на сторінках „Пролетарської Правди" найвідповідальніші завдання протягом багатьох років що до поборювання націоналістичних настроїв в українській літературі, що до боротьби з буржуазним і міщанським сектором української літератури. З прилюдних, за повним прізвищем, виступів моїх у пресі в цій справі можу, для прикладу, назвати такі, як „Літературна практика В а п л і т е" або „За літературну федерацію". В обох цих статтях я обстоював чергові гасла ВУСПП'у, поскільки ці гасла вважав за актуальні й основні для нормального розвитку пролетарської літератури.

5. Нарешті, здається мені, що звичайна логіка не дає змоги припустити, що навіть свідомо злочинна людина, яка протягом багатьох років зуміла дурити суспільство, майстерно заховуючи своє справжнє обличчя, усе це робила тільки для того, щоб перекрутити правильну перспективу розвитку української літератури в головах кількох десятків людей, що працюють у галузі медицини. Таке припущення гідно довершує всю „майстерну" будову Д. Чепурного й В. Гудима.

6. Що до шельмування Д. Чепурного й В. Гудима я не зрікаюся його й тепер і вважаю, що шельмувати таких членів радянського суспільства є обов'язок не тільки мій, але й тих органів, що повинні виховувати своїх членів і нещадно боротися проти неетичних і злочинних вихваток, які компромітують перед суспільством насамперед їх авторів, а далі й ті органи та організації, від імени яких вони виступають. Що ж до харківської групи товаришів, то я вважаю, що й вона стала жертвою брехливої інформації. Якби така інформація була вірна, то логічно вірні були - б і всі твердження листа харківської групи. Я сам, не вагаючись, дав би свій підпис до такого листа. У даному ж разі я можу закинути харківським товаришам тільки недостатню увагу до того джерела, з якого скористалися вони,

навіть не перевіривши його, для відповідального й категоричного виступу.

Що до Д. Чепурного й В. Гудима я вживаю заходів, щоб їх поведінку розслідували й зробили відповідні висновки як громадські, так і судові органи, поскільки тут порушено не тільки громадську етику, але й революційну законність.

Вважаю за свій обов'язок довести всі ці міркування й до вашого відому, гадаючи, що ЦК ВУСПП'у повинен вжити енергійних заходів, у звязку з цим і по своїй лінії, опублікувавши, як цей лист, так і інші матеріяли в цій справі на сторінках „Гарту" й „Літературної Газети".

Фелікс Якубовський

8/XI — 28 р.

ВІД СЕКРЕТАРІЯТУ ВУСПП

Вміщаючи лист тов. Якубовського, Секретаріят ВУСПП вважає за потрібне подати з приводу нього такі зауваження. Лист групи членів Харківської організації ВУСПП викликаний був цілком зрозумілим і законним обуренням, що повинно було б охопити кожного пролетарського письменника після ознайомлення з листа т. т. Чепурного й Гудима зі змістом доповіди т. Якубовського в клубі Медсанпраці. Написано той лист ще до з'явлення в „Пролет. Правді" спростовань Якубовського. Оскільки доповіди Якубовського, як відомо редакції, не стенаграфувалося, то єдиним авторитетним джерелом, що його повинні були визнати обидві сторони, міг би бути Культвідділ Київської філії спілки Медсанпраці або Управа клубу. Та, на жаль, свідчення тих авторитетних інституцій ми не маємо. Одначе, відомості, що їх зібрав Секретаріят ВУСПП, свідчать, що інформація Гудима й Чепурного про політичну частину доповіди Якубовського не відповідає дійсності. Отже, лист групи членів Харківської організації ВУСПП основувався на помилковій інформації. Секретаріят ВУСПП розцінює лист групи харківських т-шів і коментарі до нього редакції „Літ. Газети" як помилку, та не може водночас визнати рації Ф. Якубовському, коли він покликається на свою багаторічну літературно-критичну роботу, яка ніби цілковито виключає ймовірність обвинувачувань його в перекрученні правильної перспективи розвитку української літератури. Ф. Якубовський відомий нашому загалові як представник тієї течії літературних критиків, що намагаються наблизитися до марксизму. Таке спрямовання критичної діяльности Якубовського, безперечно, заслуговує на підтримку і створення для неї сприятливої атмосфери в пролетарських колах. Та відомо нам також, що не завжди щастить Якубовському справді додержувати належного тону й давати корисну для пролетаріяту оцінку літературних та звязаних з літературою фактів. Досить

покликатись на його передумову до „Орисі“ П. Куліша (вид. „Сяйво“), де Ф. Якубовський малює ставлення П. Куліша до селян в освітленні ідилічному, абсолютно невірному й шкідливому для пролетарського споживача книжки. Всім бо відомо, як деспотично ставився до своїх селян П. Куліш. За наявности таких „зривів“ у Якубовського, можна було припускати загострення в нього подібних збочень, що йшли б і значно далі від пролетарсько - марксистських позицій. В даному разі нас може лише тішити, що такого загострення Якубовський не виявив.

Проте Секретаріят ВУСПП не може не звернути уваги на те, що й у даному спростованні Якубовський фактично підтверджує свої неприпустимі в практиці літературних взаємин вихватки проти ВУСПП'у. Те, що Якубовський тепер запевняє, ніби він казав „про трьох соплівих“ не як офіційний лектор окрпрофради й мав на увазі не ВУСПП у цілому, лише „окремих членів“ нашої Спілки, ні крихти не усуває доконаного факту, бо непоінформована авдиторія, звичайно, не могла ж знати, що мав на думці Якубовський, а просто брала на віру слова лектора, пристосовуючи їх до ВУСПП'у в цілому. Тим паче, що Якубовський не назвав же тих „окремих членів“ ВУСПП'у, не зробив потрібних застережень. Так само заслуговує на увагу спроба Якубовського знову „пришити“ ВУСПП'ові й „Літ. Газеті“ теорію „монополії“, хоч цієї теорії ні ВУСПП, ні „Літ. Газета“ ніде й ніколи не висували й не захищали. Отже в даному разі, відмовляючись від попередніх закидів про політичну частину лекції Якубовського, ми повинні ще раз констатувати далеко не прихильне ставлення Якубовського до нашої Спілки.

Так само ми ще раз упевнились, що Якубовський таки не зрозумів гасел, що їх висунув на літдиспуті Нарком Освіти т. М. О. Скрипник. Тут дивуватись не доводиться, бо т. Скрипник на диспуті висунув низку надзвичайно цінних і безумовно справедливих тверджень і гасел, а до того й нових або в новому трактуванні, тоб - то таких, над якими треба було чимало попрацювати для того, щоб зуміти належно їх зрозуміти і усвідомити собі. До таких гасел треба віднести не лише гуртування письменників за мистецькими ознаками (це гасло всередині своєї організації вже почав здійснювати ВУСПП), але й гасло вільного змагання літорганізацій та течій, не даючи спеціяльних переваг будь - якій з них. Хоч це гасло вже висувалося відомою постановою ЦК ВКП(б), але у нас його часто - густо сприймали абстрактно, а т. Скрипник поставив його в практичну площину українського літературного життя. Оскільки, ілюструючи свою думку, т. Скрипник покликався на нашу літературну сучасність і скріпляв свої твердження конкретними прикладами, визначаючи хиби всіх літоб'єднань, в тому числі й ВУСПП, Якубовський зробив з цього неправдивий висновок: „Ага, значить, ВУСПП перестав бути „привілейованою“ спілкою, значить, можна почати компромітувати її!“ Якубовський упускає з уваги

дві „дрібнички“. По - перше, що місце ВУСПП в нашій літературній дійсності — місце визначне — наша Спілка зайняла не в наслідок якогось „привілейованого“ правного стану спілки чи, що,— лише в наслідок упертої ідеологічної й художньої роботи членів спілки, в наслідок того, що вона неухильно і, може, з меншими помилками, ніж інші, намагалася виконувати соціяльне замовлення пролетаріяту. По - друге, що вільне змагання поміж угрупованнями зовсім не дає права будь - кому компромітувати пролетарську спілку письменників. Щоб запобігти хибних тлумачень цих слів, заявляємо, що ми, звичайно, нічого не можемо мати проти критики, хай гострої, навіть вітаємо її.

Секретаріят ВУСПП

REDAKTION HART
HARKOW

Sehr geehrte Herren, mit bestem Dank bestätige ich Ihr freundliches Rundschreiben, das mich zur Mirarbeit an Ihrer Zeitschrift auffordert. Ich bin selbstverständlich gern bereit, Ihrem Wunsche nachzukommen und sende Ihnen anbei eine Erzählung aus dem deutschen Arbeiterleben „Der alte Stolbe“. die in einigen Monaten in einer deutschen Buchausgabe erscheinen wird.

Weitere Beiträge, auch kritischer Art, stehen Ihnen auf Wunsch gern zur Verfügung.

Bitte senden Sie mir Ihre Zeitschrift, damit ich sie kennenlernen kann. Beleg und Honorar an meine obige berliner Adresse.

Bitte bestellen Sie meine besten Grüsse an I. Mikitenko, mit dem ich in Berlin angenehme Stunden zu verbringen Gelegenheit hatte.

Ich erwarte Ihre Nachricht mit Interesse und begrüsse Sie

mit herzlicher Wertschätzung
Gerhart Pohl

Увага. На стор. 52 у віршові М. Гаска, рядок 3 згори замість мажалії, треба магнолії. На тій же сторінці у віршові П. Педа 8 рядок знизу замість Волини, треба Волині.

Редакція

ПОКАЖЧИК СТАТТЕЙ ЖУРНАЛУ „ГАРТ“

1927 — 1928 р.р.

ПОЕЗІЇ

	Рік	№№	стор.
Аламедичи М. — Спів лісових робітників. Переклад з еспанської	1927	II — III	60
Андрійчук К. — Тріолет	1928	IV — V	44
Багданович М. — Пугач. Озеро: Переклад М. Драй-Хмара	1928	VI	23
Багряний І. — Дівчині	1928	VI	77
Байдебура П. — Падолист	1928	XI	80
Броневський В. — Піонерам. З польської переклав Меч. Гаско	1928	VII	52
Броневський В. — Мандрівник. З польської переклав С. Сакидон	1928	XII	79
Влизько О. — Туман	1927	I	10
Влизько О. — Матроси	1927	I	10
Влизько О. — Січневе повстання	1928	XI	5
Вольни А. — Миколка. З білоруської переклав І. Ю. К.	1928	VI	26
Гартни Ц. — З пісень гарбаря. З білоруської переклав І. Ю. К.	1928	VI	25
Герасименко К. — „Єсеніну“	1928	VIII — IX	27
Голованівський С. — Перескочить золотисті гаті	1928	IV — V	6
Голованівський С. — Сьогодні там, за перельотом станцій	1928	X	38
Голованівський С. — Дніпрові	1928	XI	57
Голованівський С. — Ти сьогоні знову	1928	XII	31

ПОЕМИ

Романи, повісті, оповідання

СПОГАДИ

СТАТТІ

ЛІТЕРАТУРНІ ПАРОДІЇ

БІБЛІОГРАФІЯ

КРІМ ТОГО, ПРОТЯГОМ 1927 — 1928 Р.Р.
В ЖУРНАЛІ „ГАРТ" БУЛО НАДРУКОВАНО:

ЗМІСТ

стор.

HART